

DE COSNCRIBENDA RERVM HISTORIA LIBRI DVO, QVIBVS CONTINENTUR totius historiæ institutionis breuissima, & absoluta præcepta.

Auctore Ioanne Costa Regni Aragoniæ Historico, Ciue Cæsaraugustano, ac legum Doctore.

Ad liberùm & nunquam expugnatum Aragoniæ Regnum.

Ex Officina Laurentij Robles Aragonij Regni Typographi Cæsaraugustæ, Anno
CIƆ IƆ LXXXXI.

CENSVRA.

CVM iuſſu ac comiſsione Illuſtriſſimi, & Reuerendiſsimi domini mei D. Andreę à Bouadilla Archiepiſcopi Cæſarauguſtani, hos duos libros de conſcribenda rerum, hiſtoria legerem; me tantopere delectarunt, vt iterum atq. iterum perlegerim, in quibus nõ modo elegantiam ſermonis: ſed variam ſimul eruditionem, & admirabile in præceptis tradendis, rebuſq; diſponendis auctoris ingenium admiratus ſum. Nihil in eis reperi, quod aut Catholicæ fidei repugnaret, aut bonos mores ofenderet: ſed ſiue ad hiſtorias ſcribendas, ſiue ad ſcriptas intelligendas, mea ſentencia, nihil vtilius aut magis neceſſarium hactenus ipſe vidi: vnde dignisſimos Iudico, qui ad communem vtilitatem Typis mandandos ſtatim Typographis tradantur. Cæſarauguſtæ. 4. Calendas Aprilis 1591.

Doctor Ioan. Lopez, Metropolitanæ Eccleſiæ Canonicus.

AMPLISSIMIS AC INTEGERrimis viris Doctori Bartholomæo Laurētio Priori. S. Mariæ Maioris del Pilar; Doctori Petro Torrellas, & Perellos Ecclesiæ Maioris Canonico; D. D. Bernardino Perez Pomar á Mendoça; D. D. Ludouico Ximenez ab Vrrea; Sanctio Çapata, Ioanni Ludouico Moreno ab Onaia; Michaeli Lopez ciui Cæsaraugustano; Martino Remon Cōmunitatis Catalaiubij municipi Regni Aragoniæ Diputatis Ioannes Costa.

S. P. D.

INTER alia multa (Octouiri Diputati amplissi) à diuino Platone acutè excogitata, sapienter dicta, responsa prudenter; illud memoriæ proditum est, tunc ciuitates optimè gubernari, quando aut prudentes regerent magistratus, aut magistratus, qui regerent, prudentes esse cœpissent. Senserat eximius ille Philosophus Regni maiestatem, ipsamq; Rerum public. salutem, non excellentia secundæ fortunæ, non copia fruēdarum voluptatum, non ingenti auri aceruo;

ſed optimorum magiſtratuum prudentia, atq; multarum virtutum præſtantia contineri. Nã quemadmodum prouidi Naucleri ad nauium incolumitatem, & medici ad ægrotantium ſalutẽ ſuas omnes cogitationes refferunt: ſic optimorũ magiſtratuum mentes, & ſenſus, ad communẽ eorum, quibus præſunt, vtilitatem dirigũtur. Hoc quotieſcumq; memoria repeto, incredibili gaudio exultans gratulor Aragoniæ Regno, quòd hi ſibi ſorte Deputati contigerint, quibus neq; ad incolumitatem ſapientiores, neq; ad dignitatẽ nobiliores, neq; ad vtilitatẽ prudentiores, optare poteramus. Nã ſi ſapientiã poſtulemus, ſine qua Regni adminiſtratio penitus cæcutiret, præſunt hoc anno Bartholomæus Laurentius & Petrus Torrellas Doctores Theologi, de quorũ laudibus ſummis & maximis nullũ vnquã ſæculum, nulla ætas, nulla hominum memoria conticeſcet Etenim Bartholomæi Laurentij & plura ſunt, & maiora animi ornamenta, quam vt poßint, vel debeant breuibus Epiſtolæ finibus terminari. Teſtes ſunt huius rei ſuæ Eccleſiæ Canonici, qui ob eximias & ſingulares eius animi dotes, in eum totius Eccleſiæ ſummam detulerunt, ac Priorem nemine diſſentiente diuino quodam af

flati

flati numine renuntiarunt. Quos vel eo solo nomine fœlicißimos iudico, quod eum Ecclesiæ præesse voluerunt, tanquam in hac tempora reseruatum, qui ita gubernet, vt cũ dies noctesq́ vigilet, suos à somno excitet, & in prima Christianitatis Ecclesia tamquam in specula constitutus, cunctis periculis impendentibus omni ratione subueniat. Testis est etiam optimus illa vrbium Princeps, Ecclesiæ sedes, religionis domicilium Roma, in qua coram Gregorio XIII. (ad quem missus legatus fuerat) Ecclesiæ suæ exemptionem, immunitatisq́ caussam (quæ iam ad interitum obliuione omnium properabat) tanto animi ardore, ex bonarum artium fontibus ductis rationibus cõfirmauit, vt non modo eam instaurasse, aut iacentem erexisse; sed mortuam suscitasse, atq́ omnino redemisse videretur. Quid verò dicam de Petri Torrellas optimarum artium studio, de omni liberali ac digna Theologo ab eo percepta doctrina? Quid de integritate morum? de pietate in Deum? de bonitate in omnes, qui eius ope vtuntur? Is primùm fuit in hac Academia puer admodum educatus sub disciplina doctißimorũ præceptorum, qui eius ingenium acutum & acre Philosophia Aristotelica aluerunt: deinde cum

primùm ab his artibus excessit, in quibus puerilis ætas solet ad humanitatem penitus informari, se Salmanticam ad audiendam Theologiam contulit, vbi vberrimos diuinarum litterarum fructus percepit ex liberali Mantij institutione, quem iure possem contendere nostræ ætatis Theologorum principem extitisse: inde Cæsaraugustā reuersus Ecclesiæ Maioris Canonicatum primùm adeptus est: deinde annis superioribus Scholæ nostræ Doctores Academiæ Rectorem creauerunt, in quo sane magistratu, cum per biennium versaretur, officij munerisq́; suscepti rationem magna cum nominis laude, & Academiæ vtilitate absoluit. Iamverò si nobilitatem spectemus; adsunt illustres admodum viri. D. Bernardinus à Mendoça, & D. Ludouicus ab Vrrea: quorum ille ex antiquissima in Hispania familia natus, semper studuit, ne plus splendoris à maioribus suis hereditario iure accepisse, quam posteris magna cum laude reliquisse videretur: hic vero ex illustrissimo in Aragonia genere Arandæ Comitum oriundus, ad eam laudis æternitatem aspirauit, vt non modo maiorū suorum gloriam adequarit, sed multis propriarum virtutum exemplis quodammodo auxerit.

Si

Si vero non ad admirandum ſolum, ſed ad imitandum rectæ adminiſtrationis exẽplar optemus; dies me potius quam oratio defficeret, ſi omnia Sanctij Çapata, Ioannis Ludouici Moreno, Michaelis Lopez, Martini Remon animi & corporis ornamenta, vt complector cogitãdo, ita numerando recenſere contenderem. Quippe Themiſtoclis prudentiam, ſolertiam, & celeres illos animi motus; Ariſtidis iuſtitiam, & moderationẽ; Simonis liberalitatem, & munificentiam, Traſybuli fidem, magnanimitatẽ, atq; conſtantiã; Ageſilai religionem, & modeſtiam; Phocionis bonitatem, & in ſententia perſeuerantiam adeò refferunt, vt nõ homines ex homine nati, ſed ad moderandas huius miſerrimi temporis ſeditiones, è Cælo delapſi eſſe videantur. Ampliores, Octouiri ampliſsimi, poſſem hoc loco laudũ veſtrarum cãpos aperire, per quos libentiſsimè excurrerẽ, niſi me retardaret èa de vobis omnium concepta opinio, quæ me tacente prædicat, notiora eſſe veſtra ornamenta, quam vt à me dici, & ab aliquo debeant ignorari. Quænam enim eſt in Aragonia adeò agreſtis hominum cõmunitas? quænam in ea adeò abhorrens ab huius noſtræ comertio ciuitas? quis populus tam rudis atq; in-

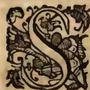
§ 5 cultus

cultus omni ciuili prudentia, quem non admirabilis vestri rerum maximarum vsus, consilij, integritatis, constantiæ, prudentiæ, veritatis, sapientiæ deniq; vestræ splendor illuxerit? fama peruasserit? gloriaq; compleuerit? Vnde non mirū est, si omnes qui vos norūt; quiq; singulares vestras virtutes, veluti laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, iudicium in consulendo experti sunt; huic ciuitati vniuersoq; Regno gratulentur, quòd eo anno, quo ingens periculum imminebat, præcipitante Repub. hi sorte Diputati contigerint, qui & consilio, & sapientia prouiderent, qui nunquam Regno periculis laboranti deessent, qui pro magnitudine dignitatis, pro acerrimi fama iudicij, pro peculiari in rebus administrandis, gerendisq; prudentia, laudari non possint. Sed quorsum ista dicetis? Attendite sodes, & facile quisq; vestrum percipiet, quò mea tendat oratio. Cum mēsibus superioribus Hieronymus Blancas Regni Historicus, & acerrimi vir iudicij fuerit nobis immatura morte præuentus; orta est fama, non vt opinior vulgaris, vestri esse officij, id munus honorificum & difficile alicui demandare; qui & ei pro dignitate responderet, & laudabilem.

lem rerum nostrarũ historiam in omnẽ posterita tẽ propagaret: quod cùm mihi nuntiaretur, non me extra rem facturũ, aut futurum vobis ingra tum iudicaui, si quæ ipsa de partibus officioq; hi- rici, ac de recta historiæ conscribendæ ratione sen tirẽ; qua possem breuitate præberẽ; quod cũ sub ve stris nominibus in publicum appareret, omnibus deinceps non modo historici deligendi, verum hi- storiæ componendæ dilucida quadã institutio con- staret. Offero itaq; vobis opus, si non perfectum ingenio, comptumq; iudicio, breui tamen tempo- re laboratũ, & qua potui diligentia cultum. Hoc autem quidquid est, vobis dicandum constitui, vt nominis vestri auctoritate Zoilorum quo- rundã (quos huic operi non defuturos veremur) latratus comprimantur. Tulit enim hoc tempore, magis quam alio, hominum improborum natura, vt viros florentes ingeniis, rudes et imperiti in uidia prosequantur; quorum cogitationes, & sen sus in detrectationem famæ alienæ, dignitatisq; oppreßionem conuertuntur. Quod non est tam recens malum, quàm multi huius temporis homi nes putauerunt; nam ætate Socratis certabant in Theatro histriones, mimi, cantores, & Sophi- stæ, recitabant quoq; Poetæ, quorum artes cum populus

populus ignoraret, tamen aliis applaudebat, alios verò celeriter explodebat. Si vos verò horum librorum deffensionem, tutelamq́; suscipiatis, imperitorum iudicia, inuidorum detractiones, maledicentium ineptias minimè pertimescã; cum ea sit nominis vestri maiestas, quæ facile poterit quemcumq́; zoilorum furorem, ac rabiẽ cohercere. Omnia verò melioris declarationis caussa in duos libros distribui, in quorum primo de verborum Electione, & Collocatione disserui; in secundo de Electione, & Collocatione rerum disputaui; quos si vobis probari censero, non modo mihi videbor satis cumulatè laboris præmiũ consecutus, sed dabo operam, vt maiora ad vos deinceps ingenij monumenta defferamus. Valete Cæsaraugustæ Idib. Mart. Anno à generis humani salute. CIↃ IↃ LXXXXI.

IOANNES COSTA STVdioso Lectori.
S.

OLENT, optime lector, præstantes quiq; Cosmographi intra breuem tabulam orbis descriptionem offerre, in qua videant exteras regiones adituri, quas syrtes, quos recessus, & amfractus; quæ littora, fluuios, insulas; quos portus, sinus, promontoria; quæ deniq; locorum interualla in ipso peragrationis progressu debeant intueri. Pari ego ratione omnia historiæ conscribendæ præcepta ad duos libros tamquam ad descriptionis tabulam Laconica breuitate reduxi; quæ studiosis aditum parent, viamq; ostēdant, qua posint deinceps per latisimos historiarum campos suauiter spaciari. Quemadmodum vero diserti, prouidiq; Pictores, imaginem pulcherrimam expressuri, primùm carbone lineas ducunt, deinde rude corpus atq; incultum viuis additis coloribus, ac penycilo adumbrant, eformant, atq; perficiūt: Sic ego hactenus primas duxi præceptorum lineas, id est intra mensem (aut paulo plus eò, minusuè) quæ infinitis prope auctorum locis ad historiæ institutionem obscure dispersa erant, ad duorum librorum Epytomem dilucide reuocaui. Iamverò cùm operis integritas viuos sibi adhuc addi colores postularet, maioremq; verborum ornatum, & sententiarum maiestatem exposceret; temporis breuitate coacti omnem ornandi augendi, perficiendiq; curam in aliud tempus distulimus; quo Deo duce, posteriores cogitationes addemus, quæ cum semper, vt inquit Cicero, prioribus prudentiores existant, ea dignitate, quod desideratur absoluent, vt nihil posse præterea hoc in opere exigi, nihil desiderari amplius videatur. In his autem rebus tradendis, quarum natura nudam præceptorum figuram postulabat, ne legis, quam tulit Oratius, immemores uideremur, illud eius consilium libenter secuti sumus. Philip. 12. in M. Ant.

Quic-

In art. Poet. ¶ *Quicquid præcipies esto breuis, vt cito dicta,*
Percipiant animi dociles, teneantq; fideles.

Rerum delectum & collocationem historicorum tantum imitatione contineri præcepimus, quod nulla sit rerum electio proprior, aut aptior dispositio, quàm ea, quam selectæ historiarum narrationes peculiari arte pepererunt. Verborumverò inuentionem, & copiam Ciceronis & Terentij potisimum exemplis illustrauimus; quod verborum electio tota constet æloquentiæ præceptis, & eorum auctorum imitatione contineatur, qui Florente Romæ eloquentia, linguæ & sermonis elegantia præ cæteris viguerunt; inter quos Cicero & Terentius primum locum sibi vendicarunt; ab his ergo puram & nitidam copiam, magis quam ab historicis (qui per hos plurimum profecerunt) repetendam fore constitui. De Conscribenda rerum historia Græci veteres, & Latini (à quibus tamquam fidelisimis rerum interpretibus plurima expectare poteramus) nihil ex professo (quod sciam) litteris mandauerunt. Neq; sane recentiorum (quos hactenus viderim) quisquam, præter vnum Foxium, qui pauca quædam de historiæ institutione quodam dialogo ædidit; eumq; ad me misit magnus ille iuris vtriusq; Doctor Didacus Morlanes ex magnifica illa sua Bibliotheca; in cuius quamcumq; partem oculos conuertas, innumeræ quouis loco superscriptiones occurrent, quibus infinita propè auctorum nomina, artiumq; materiæ distinguntur tamquam lemmatis Narthesiorum apud Pharmacopolas, quibus illi admonentur, quid in quoq; narthesio delitescat: ita vt non vnam Bibliothecam, sed Noæ arcam, aut multas simul Bibliopolarum officinas prospexisse videaris. Accipe iam igitur, studiose Lector, duobus his libris, quid nos de conscribendis historiis sentiamus, qui si tibi aliquid vtilitatis attulerint, dici non potest, quanta voluptate perfruemur, vt qui non gloriæ studio ad scribendum accesimus, sed quadam, aliquando in lucem proditura, ratione persuasi, quæ nos vehementer compulit, vt tanta celeritate hos nostros de hac re labores promeremus.

DE CONSCRIBENDA RErum Historia Liber primus, in quo agitur de Eleccione, & Collocatione verborum.

AVCTORE IOANNE COSTA ciue Cæsaraugustano ac legum Doctore.

LORIA est virtutis splendor, quæ nos mirifica cum Deo immortali affinitate coniungit; quæ vitæ breuitatem posteritatis memoria consolatur; quæ efficit, vt absentes adsimus, venientes optemur, mortuiq. viuamus memoria hominum sempiterna. Tanti vero thesauri comes & custos semper fuit historia, quæ res præclare gestas ab interitu vindicatas ad laudis æternitatem diuturnæ posteritati consecrauit. Nam cum omnia, quæ hac vniuersitate continentur, vel vi extingui, vel vetustate aboleri facile possint; vna tantum historia, per vniuersum terrarum orbem dissipata, perpetuam sui custodem est æternitatē consecuta. Nouerat hoc Alexander, qui cum ad Achillis tumulum astitisset, fælicem verq. beatum Achillem nominauit, quòd suarum lau-

Historiæ dignitas ab effectis.

Lib. 2. de or. dum præconem Homerum inueniſſet. Hinc Cicero hiſtoriam diffiniuit temporum teſtem, lucem veritatis, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis; qui & dixit mea ſententia prudenter, & expreſſit eius naturam aptiſsime: facile enim vnus homo, ſi eſtudioſe vetera monumenta euoluat, animo concipiet, quid multis ſæculis euenerit, & inde animaduertet, qua ſibi ſit inſiſtendum via, vt vitæ humanæ (quæ omnibus fortunæ, hominumq. inſidiis expoſita eſt) poſsit in poſterū conſilio prouidere; atq. ſuas actiones inter tot errores ac pericula ad veritatem, & ſalutem dirigere: cum non ſit aliud humana prudentia, quàm euentorum obſeruatio, rerumq; præſentium ac futurarum ex præteritis tamquam ex fonte ſcientia deriuatæ. Quod quidem eueniet ei fæliciter, qui ita hiſtoriam tractet, vt euenta cum notet, ad cauſſas referat animum, & in eis defixus intueatur, cur hoc factum, illud omiſſum, cur ex illo calamitates, ex hoc cōtra fælicitates, ac optata contigerint. Etenim tamquam in depicta tabula offert hiſtoria fortunæ viciſsitudines, inconſtantes rerum euentus, aduerſa excellentium ducum, fortiumq. virorū ſtratagemata, artes, inſidias, ſpem potiundi, metum

Quid ſit prudentia.

Quidnotandum in hiſtoriis legēdis.

tum amittendi, casos exercitus, vrbes captas, imperia deleta, fortunas commutatas, cadere insultantem, victum exurgere, eodemq. pene momento lætitiam merore, merorem contra lætitia penitus aboleri; & quos sæpe spoliãtes atq. exultantes vidimus, eosdem repente vno fortunæ prælio euersos intuemur. Hæc dum legimus, dici non potest, quanta animus noster iucunditate moueatur, cum eo pascatur alimento, quo satiari non potest, quousq. ad optatum exitum finemq. peruenerit. Dum Cyri Persarum Regis, qui Orientem subegit; Pyrrhi Epyrotæ, qui arte primus acies instruxit; Alexãdri Macedonis, qui intra annos duodecim Orbis pene imperio potitus est; Annibalis Carthaginensis, quẽ in Italia exultãtem Romana mænia timuerunt: & inter Græcos Themistoclis, Agesylai, Epaminũdæ facta memorãtur, quanta animus noster admiratione suspẽditur, quanta voluptate perfunditur? Iam vero hoc etiam commodi adfert historia, vt non solũ aduersis aliorum casibus edocti, omnibus fortunæ procellis liberemur, sed vt in eius monumẽtis animi, & corporis actionum honestarum imagines spectemus, vt ex illis nobis oriatur illa omnium pulcherrima scientia, vt cognita malorum ori- Fructus & vtilitas historiæ.

 gine,

gine, nihil cupiamus, nihil amemus, nisi quod ratio perscribat, omniaq. nostra consilia veterum exemplorum regula metiamur. Cum aliud non sit historia, quàm virtutum vitiorumq. (quod argumentum moralis Philosophia complectitur) euidens ac dilucida demonstratio. Neq. sane opinor vehementius Plato Socratica oratione, ad fortitudinem, constantiam, liberalitatem, continentiam excitauit, quàm exemplis Scipionum fabij, Marcelli, & Camilli Romanæ historiæ commouerunt; cum Philosophia quid agere homines debeant, historia quid cum laude egerint, repraesentet. Quod cum ita sit, mirari soleo, quid sit in caussa, quòd cum passim pleriq. Oratorum & Poetarũ libri eruditorum hominũ annotationibus decorentur, manuscriptis exemplaribus in natiuum candorem restituantur, nouis indies Commentariis locupletentur: ex tanto historicorum numero, vix vnum aut alterum videamus, hisce Scholiis, & obseruationibus illustrari. Quasi præstantius sit, falerata verborum lenocinia, quibus in caussa Cluentiana gloriatur Cicero iudicibus tenebras obiecisse, & inanes ac fictas poetarum fabulas celebrare, quàm pulcherrimam earum rerum historiam, quæ hac vniuersitate

ſitate ab orbe condito geſta ſunt, iuuare ſtudio, ingenioq. excolere atq. augere. Ac magis mirari ſoleo, quorundam recentiorum pene dicam inſaniã, qui neglecta hioſtria nouas quotidie Dialecticas, Poeticas artes, & Rhetoricas magno ſupercilio venditant, quas cum ex ſexcentis veterum ſcriptorum Codicibus in nouum opus tranſferant, ſuppoſito nomine ea ſibi aſcribunt, quæ iam veteres multis antea ſæculis tradiderunt. De Conſcribenda vero Hiſtoria, de partibus officioq. Hiſtorici (quo nullũ eſt grauius argumentum) & de quo pauca veteres ſcripta reliquerunt, vix (quod intelligã) iſtorũ aliquis diſputauit. Quod ita à me dictum nemo exiſtimet, vt inter humanitatis ſtudia hiſtoriã ſolum colendam, Poetarum & Oratorum artes (quas laude etiam dignas exiſtimo) contemnendas eſſe contendam. Poetæ enim ſuis fabulis (quantumuis eas olim execraretur Erathoſtenes, qui Homerum Poetarum principem ineptæ loquacitatis magiſtrũ nominauit) non leuia quædam & frugis expertia otioſorum hominũ ſomnia complectuntur, ſed illis veluti tegumentis, & inuolucris omnis doctrina elegans, omnia virtutũ officia, omnis deniq. ſapientia cõtinetur. Nouerãt hoc antiqui illi eximijq. Philoſophi Plato, & Ariſtote-

Erathoſtenes Poetas deteſtabatur.

Poetarũ Enchomium.

Aristoteles, qui cum grauissimas quasq; quæstiones, siue de his quæ à natura proficiscuntur, siue de his quæ ab hominibus aguntur, siue de his quæ consilia, caussas, atq; euentus omnium ciuilium actionum concernunt, cernerent Poetarum carminibus contineri, sæpe repetitis ex eis testimoniis, nō modo eorū decreta confirmarunt, sed ita studiosse legerunt, vt nunquā sibi è manibus excidisse viderētur. Cæterū obiiciet forte aliquis, quî fieri potest, tantopere Platonē Poetas probasse, cū eos è Republica tamquam pestem infecturā eiecisset? quod molles, efeminatos, leues hominum animos redderēt, quod prauos affectus omnino generarent, quod improbis colloquiis, pessimis fabulis, impudicis versibu, squasi nocēt eveneno bonos mores peruerterent. Nā vt Aristoteles sentit, anima hominis est tanquā Papyrus & tabula quædā rasa, inquibus nihil scriptū, nihil vè depictū est, scribi tamen, depingiq; bona uel mala possunt, cū ad vtrumq; semen veluti ager vim quandā producēdi exerat: quod quidē argumentū ab Aristotele, vt suspicor, mutatū Maximus Tirius pulcherrime dilatauit. Hoc cū veteribus Philosophis cōstitisset, alij se ab animalibus vt Pythagorici, alij à voluptatibus atq; delitiis, vt Stoici, alij à vino *ciborumq;*

Lib. 10. de Rep.

Lib. 1. Magn. Moral. cap. 4.

Anima hominis est tabula rasa.

Sermo. 40.

ciborumq; opulentia vt Academici, alij deniq; à diuitiis, aliisq; fortunæ bonis, vt Anaxagoras, Diogenes & alij continuerunt, vt his tẽperantiæ modis vitiorũ sordes expellerent, & animas (vt dicebant illi) purgarent; sublatisq; hoc modo vitiorũ seminibus eorũ in animis sedes virtutes altis defixæ racibus deinde cõplerẽt, vt latè Iamblicus, Porphirius, Plocus, Plato & Plutarchus tradiderũt. Ego vero neq; omnes Poteas laudãdos, neq; explodendos omnes existimo, sed iudiciũ ad electionẽ adhibẽdũ esse cẽseo, artemq; Poeticã ensi & gladio similẽ esse coniector, quibus & vti, & abuti, vt libuerit, homines possunt. Si qui ergo Poetæ arte ita vtãtur, vt præstanti institutione ad virtutẽ animos excitent, & extruẽdis versibus ita incũbant, vt cũ ingenia acuant, exerceãt, excolãt; nulla in eis ad libidinẽ vestigia delitescant; hos non modo ipse admittẽdos, sed omni laude, & si quod forte est, altiori virtutis præmio, dignissimos prædicarẽ. Eos vero cũ Platone, & aliis recte sentiẽtibus omnino detestor, qui vel Tragicè, vel Comicè fœdos & impios mores representãt, & turpi sermone quasi Ticiniæ venenis, Circeis Poculis, Syrenũ præstigiis iuuẽtutẽ inebriãt. Etenim qui rẽ paulo altiùs expẽdat, negare nõ poterit, ipsa Tragediarũ

Iambli. in lib. de Egyp. misteriis

Prophi. in lib. de Abstin. animal.

Porclus in lib. de anima & Demone.

Plato in Hippia maio.

Plutarc. in vita Alexan.

Tragicorum, & Comicorum argumēta esse Reipub. perniciosa.

argumenta partim esse atrocia, impia, scelerata; partim flagitiosa, & incesta; partim incredibilia, & absurda; veluti filios à matribus trucidatos; matres à liberis interfectas; viros ab vxoribus adulterij caussa occissos; indomitas & effrenatas mulierũ libidines; filiorũ cũ matribus cõcubitus; nouercas priuignorũ amore flagrantes: fratres mutuis vulneribus animã vna cũ sanguine profundẽtes: patres religionis filias immolantes; fortissimos viros accepta iniuria dolere ad insaniam redactos, & id genus alia, quæ in Tragediis cuiq; passim occurrunt. Quid Comici? nonne hi quoq;, si summo cum eis iure agatur, è Bibliotecis veluti suis conuulsi sedibus penitus exigentur? Omnia sane Comica argumẽta, ex senibus auaris, deliris, stultis; ex adolescentibus intemperatis, profusis, scortatoribus, perditis; ex virginibus aut vi, aut pretio corruptis; ex meretricibus dolosis & rapacibus; ex seruis perfidis, & fallacibus; ex lenonibus impiis ac periuris; ex parasitis edacibus; ac tandem ex gloriosis militibus cõstat. Iam Epyci, qui omnium vetustissimi, & laudatissimi Poetarũ extiterunt, quàm multa vbiq; obscena, fœda, turpia, inaudita cecinerunt; veluti Iouem deorum, atq; hominum Regem sexcentis adulteriis, ac stru-

In Poetis Epycis deorũ superstitio condẽnatur.

pis

pis fuisse nobilitatum; raptum ab eodem propter formam Ganymedem, Martem à Vulcano in adulterio deprehensum, Mercurium Martis cum Venere complexibus inuidentem; excruciatam Iunonem nimio dolore ex Iouis incontinentia suscepto: Venerem in prælio à Diomede sauciatam; Thetim & Auroram Iouem pro filiis deprecantes, ne in acie concidant, & huius generis alia, quæ ex gentilica illa deorum superstitione fluxerunt. Quod adeo verum est, vt Homero Epycorum Principi non modo eas deorum insanias objecerint sanæ mentis quàm plurimi; sed etiã Vlyßis nomine non viri fortis, non prudentis, nõ sapientis; sed malitiosi, sed fallacis, sed mendacis exemplar posuisse; Achillem Apollini minari; cũ Xanto flumine decertare; Asyæ & Græciæ Heroes frequenter leui de causa obiurgare, conuiciari, maledicere, lamentari, ira incendi, libidine imflammari, atq; ægritudine contabescere. Vnde Plato, (à quo dicta sunt omnia acutè, excogitata præclarè, verè atq; subtiliter annotata) à bene morata probisq; legibus constituta ciuitate eam Poësis partem exploßit, quæ cum esse deberet bonæ indolis imitatrix, improbis affectibus ac moribus Rempublicam contaminaret; reliquas vero

Quid vituperetur in Homero.

A 5 partes

partes (quæ iucundo concentu grauibusq́; sententiis vitã hominis informarẽt; & cũ diuinis, tùm humanis ab ipsa vetustate repetitis exẽplis ad humanitatẽ reducerent) nõ modo admisit, probauit, recepit; sed perpetua quadã earum imitatione comendauit. Plutarchus etiã Philosophiæ moralis parens & Princeps peculiarem librũ adidit, quem de Audiendis Poëmatibus inscripsit; in quo Poëticã artem tamquã Reipublicæ vtilẽ vehemẽter extollit. Hinc apud Græcos tanto in prætio habita fuit, vt tamquã ingenua ac liberalis illustri tantũ natis familia adolescentibus traderetur. Et à Dione Chrisostomo, non modo Platonẽ & Aristotelem, sed Pytagoram, Zenonem & alios veteres Philosophos bonã suæ Philosophiæ partẽ ab Homero hausisse, proditũ est. Vnde Maximus Tirius: quid est (inquit) aliud poetica quã Philosophia tẽpore vetusta, consonãtia metrica, argumẽto fabulosa, mutuo enim cõmeant esse philosophũ & esse Poetã. Strabo verò Capadocius antiquos ait Poetas primã quandã Philosophiã inuenisse, quæ nos ab ineunte ætate ad viuendi rationes adduceret, quæ mores, quæ affectiones doceret, quæ res gerendas cũ iucunditate præciperet. Quare malos Poetas exprobremus, optimos esse

In Oratio. Græca de laudibus Homeri

Sermo. 29. Poeta & Philosophus idẽ

Lib. 1. Geogra.

ramus

ramuſ,qui cũ Poetæ ſimul & Philoſophi fuerint, ante cõſtitutas ciuitates,primos homines rudes, impolitos,feros erudierũt,& à feritate ad humanitatẽ,victũ,cultumq; traduxerũt;virtutis pulchritudinẽ meliùs quàm pleriq; minuti philoſophi deſcripſerunt;nos eius amore inflãmarũt atq; nõ vt Hiſtorici ex veris rerũ geſtarũ narrationibus, ſingularumq; perſonarũ dictis,factis,euentis;ſed Philoſophorũ more rebus veriſimilibus excogitatis,perſonis fictis,caſibus ſubiũctis cuiq; perſonæ cõſentaneis, nos & præceptis vtiliſsimis inſtruxerũt,& moribus optimis imbuerunt.Nam cũ Poetarũ non ſit vnum genus,ſed alij ſint Epyci alij Lyrici,alij Tragici,alij Comici,alij Dithirambi, alij Iambici,alij Elegici,alij Epygrãmatum ſcriptores,& ſi qui ſunt alij:alij tamẽ aliis ſunt puriores,honeſtiores,nitidiores, & ad vitæ indolẽ vtiliores:& ſuo quiſq; gradu non adeo peßimus,vt nõ,ſiue ad perficiendũ augendumq; ſermonẽ,ſiue ad bonos mores rectamq; inſtitutionẽ, aliquid lucis & adiumenti attulerit; vt reliquos omittã, qui nihil niſi caſtũ,ſincerũ,piũ,religioſum prodierũt.Verũ vt eo reuertatur,vnde oratio fluxerat: nõ equidẽ minus laudãdos duco Oratores,quàm Poëtas,vt qui elegãter exculta oratione cõſolan

Eloquẽtię dignitas oſtenditur ab effectis.

tur

tur merentes, afflictos excitant, iacentes erigunt, lites componunt, iracundias cohercent, seditiones moderantur, admiratione suspēdunt, delectatione detinent, & cū, quò velint, animos rapiant, in ipsa semper Senatus ac Populi luce versantur. Siquidem non eis aßentior, qui hoc tempore Rhetoricam inutilem esse dixerunt, quoniam in genere iudiciali, quod eius pars est potissima, iam non rationibus Rhetoricis, sed solum legibus disputetur; nam aut fateri coguntur, nō hodie minorē in caussis vsum Rhetoricam polliceri; aut ætate Ciceronis, quando publicè Oratores caussas agebant, nullas Romanos leges, aut à se ipsis inuentas, aut à græcis translatas tabulis scriptas habuisse, quod si vtroq. modo, florente Roma eloquentia habuerūt (vt Annales testantur) cur tā audenter affirmant, hoc tempore non licere, quod veteri Roma norū sæculo licuisse videmus? At vero (vt iam ad historiam redeamus) si res acriori iudicio perpēdatur, tam Poeta fabulis, quàm Orator numerosis habenis, non artē modo, sed veritatem historiæ emulantur: Quippe pars ea, in qua Epyci Poetæ versantur, quid est aliud, quàm pulcher quidā cōtextus historiæ; proponit enim Poeta eo modo, quo historicus, eodē modo narrat, mores ac perturbationes

Poetę historicos imitantur.

tiones excitat, prælia cladesq. repræsentat; neq. alio quàm historicorum more Homerus, Virgilius, Lucanus, Stacius multorũ regum res gestas, ducum fortissimorũ singularia facta heroico carmine decantarunt: pleraq. etiam alia argumenta tractarunt, quæ ab illustri aliqua historiæ actione eis prouenisse, is tantum negabit, qui in rerum omnium ignoratione versetur. Iam Lyrici (quorum Princeps inter Græcos Pindarus fuit, inter Latinos Oratius) quando iustitiam, fidem, continentiam, religionem, pietatem, paupertatis tollerantiam, rerum humanarum contemptum comendant; & Satyrici iniusticiam, perfidiam, libidinem, iracundiam exprobrant; siue quando tam Lyrici quam Satyrici ad subeunda pro patria pericula, & mortem pro eius libertate oppetendam excitant, siue quando bellorum ciuilium calamitates deplorant, siue quando, Republica præcipitante, ciues hortantur, ne repentina concitatæ multitudinis oppressione ab officio declinent; nonne exemplorum copia ab historicis deriuata totam orationem exornant? Tragici vero Comiciq. Poetæ, vnde fabulas suas confinxerunt? vnde insperata gaudia, dubios exitus, spes fallentes, inopinatos merores, rerum subitas

tas mutationes eruerunt, nisi ex variis excellentium virorum casibus, quos illis historiæ memorarunt? egressiones vero quomodo expleuissent, nisi vel suas, vel simillimas actiones ex ipsa vetustate deriuassent. Oratoriã quoq. laudem, sine rerum antiquarum cognitione constare non posse, magni olim dicendi artifices ostenderunt, qui turpe esse duxerunt, prius ad agendas caussas prodire, quàm, non modo ciuitatis in qua vixissent, sed vniuersi orbis terrarum, ritus, mores, iura, ac instituta tenerent. Et cum sæpe caussæ natura postulet, vt quod persuadere debeãt Oratores, ex eo, quod aliquãdo euenerit, probandũ sit; cumq. imperita multitudo magis exẽplis (quæ facillima sunt argumenta) quàm rationibus moueatur, oportebit Oratores eos vetustatis fontes animo cõtinere, qui ad probandũ vberem exemplorũ copiã suppeditẽt. Si quod igitur humaniorũ litterarũ studiũ est, quod cũ historia aut naturæ similitudine cohæreat, aut pari dignitate præstet, certe aut nullũ est, aut gloriosa illa morũ Philosophia est: nã quas ipsa virtutes vniuersas, & abstractas præceptis illustrat; hæc singulares, & cõcretas, vt animis insunt, pulcherrime cõprehẽdit. At vero fortitudo grauius laudari, tẽperãtia celebrari, iu

Otores historiarum notitia indigere.

Historiæ & Philosophiæ morum affinitas.

stitia

ſtitia extolli; atq. his cõtraria deprimi, vehementius à Philoſopho, quàm ab hiſtorico poſſunt? Clemẽtiam illi, ac liberalitatẽ præcipiunt in animis eminere; non tamen eorum præceptis animus acquieſceret, niſi quoſdã olim fuiſſe Cæſares, & Alexandros, qui his virtutibus excellerent, hiſtoriæ prædixiſſent. Sic Hiſtorici ad iuſtitiam propoſitis Ariſtidis, Socratis, Catonis, Simonis, Zaleuci, Charondæ exemplis exhortantur: ad fortitudinẽ Epaminundæ, Themiſtoclis, Pompei, Aureliani, Probi, Beliſarij imitatione propoſita: ad moderationẽ Camili, Diogenis, Marci Curij; ad prudentiã Bruti, Scipionis, Licurgi, Solonis: ad fugã deniq. voluptatis, atq. aliorũ vitiorũ propoſitis vitæ ſordibus & turpitudine Comodi, Caligulæ, Neronis, Heliogabali, Dioniſij, Sardanapali, & ſimiliũ. Nullã deniq. virtutis rationẽ honeſtã poterimus ſequi, aut prauã effugere, in qua non videamus manifeſta hominũ exempla, quibus nõ modo qua nobis ratione viuendũ ſit, teneamus; ſed etiã ſingula futuræ vitæ quaſi momẽta in expreſſa hiſtoriæ imagine cognoſcamus. Verũenimuero demus nobis hiſtorias defuiſſe, aut quòd ſcripta non eſſent, aut quod temporum vetuſtate conſenuiſſent (quod vt experientia docet rei veritati

repugnat

repugnat: sed tamen ius veritati liberum relinquamus, & sine aliqua eius læsione id ita concedamus) demptis è medio virtutum exemplis, perempta æternitatis memoria, vt iam hominum animi sua sponte feruntur ad libidinem, quis se iam pro virtute laboribus frangeret? quis curis angeretur? quis de nominis amplitudine dimicaret? Actum iam esset de nobis, neq. enim hominum genus, neq. ipse mundus, neq. rerum mater natura posset diu constare, ac suum nomen nec vno quidem die cum laude retinere. Quæ Appellis, aut Protogenis; quæ Parrhasij, aut Pāphili tabula, cum cæsaris Commentariis, Salustij historia, aut Emilij probi (vel vt volunt alij Cornelij Nepotis) illustrium hominum vitis poterunt comparari? quamuis Pictores tacentes Historicos, Historicos vero loquentes Pictores recte nominemus. Præterea Philosophi res præclaras ad vsus vitæ quotidianos, animiq. tranquillitatem maxime necessarias præcipiunt, sed vel non omnino faciles, vel nō omnino probabiles, & à sensibus & vulgi opinione longe remotas, magis deniq. ad cognitionem, mentisq. agitationem, quàm ad actionem accōmodatas. Historici vero præter eam ipsam vtilitatem, quam suis historiis non recon-

Sine historiis mūdum constare non posse.

Pictores esse tacētes Historicos.

reconditam, sed quibusuis patentem liberaliter suppeditant; maxima nos hilaritate afficiunt, cũ iucunde historiam varietate præstantem; idest tẽporum mutationes, varios fortunæ casus, rerum vicißitudines, clarorum virorum, aliorum optabiles, aliorum miserabiles exitus, rerum publicarum commutationes, vrbium euersiones, potentium regum fortunas, vel secundas, vel aduersas, tam externorum, quàm domesticorum bellorum calamitates, & alia huius generis plura, veluti in speculo prospicienda ante oculos representant. Hinc recte Cicero dixit, nescire quid antequam natus sis acciderit, id est semper puerum esse, quid est enim ætas hominis, nisi cum memoria rerum veterum, & superiorum ætate contexitur? Quapropter quid aliud historias esse dicemus, quam simulacra eius Philosophiæ, quæ in actione consistit? cum siue virtutum pulchritudinem ad imitãdum; siue vitiorum turpitudinem ad declinandum; siue prouintiarum ritus ad intelligendum; siue deniq; maiorum mores atq; res gestas ad prouidendum quæramus, non à Philosophis rectius, quàm ab ipsis historicorum monumentis repetamus. Atq; de historiæ dignitate hactemus, nunc de eius origine breuiter iam agemus, mox quotu-

De Orato.ad Brut.

B plex

plex ſit hiſtoria, ad extremum quid ea ſit exponemus. Poſt conſtitutas ciuitates ante inuentas literas fuit in hominum animis, vnà cum reliquarum virtutum ſeminibus, innata ſciendi cupiditas, quæ patrum ſuorum memoria, ſuperiorumq́ temporũ antiquitate maiores ſui admiratione digna geſſiſſent, illiuè omnes, de quibus honorificam aliquam opinionem conceperunt. Unde ſicut imagines & ſtatuas, aliaq́ huiuſmodi inuenerunt, quibus excellentium virorum memoriam ab interitu & obliuione liberarent; ſic hiſtoriam rerum geſtarum, (niſi eis literarum inuentio defuiſſet) poſteritati ſcriptam reliquiſſent. Cum vero literæ, hiſtoriaq́ deeſſent, crebris inter ſe ſermonibus ea quotidie memorabant, quæ vel ipſi viderunt optime geſta, vel, à ſuperioribus magna cum nominis laude & gloria celebrari audierunt. Ita ſanè fiebat, vt rebus frequentèr auditis, audientium memoriis inhærerent, & mutuis parentum colloquiis primùm ad filios; deinde ex filiis ad poſteros peruenirent. Ægyptij vero primi fuerunt, qui inuentis literis Hieroglyphicis non vulgaria aliquot antiquitatis veſtigia conſeruarunt, quæ Hæbrei poſtea, eo ſermone, quem ab Adamo deriuarunt,

per

per filios & nepotes posteris mandauerunt: ac lõga post tempora multorum ore repetita, Moysem primum rudi quodã sermone atq; inculto scripta reliquisse, memoriæ proditũ est. Græci deinde sub secuti sunt, qui multa antiquitatis monumenta, per superiorum ora diuersis temporibus emanata, magno in pretio habuerunt, quæ vti dignitate præstabant, ita filiis referebant, vt ea memoriæ cõmendarent, & eorum ex partibus summa cũ voluptate sæpenumero recitarent: qualia quidem fuerunt pleraq; Musæi carmina, qui post Orpheum primus clarorũ virorũ præclarè res gestas historicorum more, heroico verò carmine cecinit; Homerum autem, quem ætate antecesserat, vt probat Cæsar Scaliger, elegantia & grauitate lõgè lateq; superauit. Hoc etiã modo Homeri versus memoria tenebãtur, quos sæpe quotusquisq; siue ad voluptatẽ, siue ad doctrinã, siue ad institutionẽ, memoria recitabat: prius quã Aristarchus diligẽs Homeri interpres eos omnes in duo librorũ volumina accuratè cõgessisset. Sic præclara omnia, scituq; dignissima priscis tẽporibus in quotidiano vulgi sermone ferebãtur, quousq; literarũ vsus esse cœpit, quo nihil tribuere diuina prouidẽtia præstãtius, nihil excogitare mens humana vtilius

Lib. 5. c. 2. de Arte Poet.

lius, nihil ex omni rerum pulchritudine duci potuit excellentius. Vnde Iosephus sensit mea sentētia verè, qui Moyssem inter Habreos primum historiæ inuentorem fuisse asseruit, cum is primus extiterit, qui litteris mandare cœperit, quæ per varia hominū ora dispersa ad eius vsq; tempora posteritas deduxisset. Eodem modo inter Græcos cōmuni historicorum assensu primi historiarum auctores memorantur Pherecides, Hellanicus, Acasilaus: inter latinos vero Summi Romanorū Pontifices, quibus tradita fuit prouintia scribendi, vti gesta erant, quæ singulis annis contigissent, more Egyptiorum, qui multo iam antea eandem prouintiam suis Sacerdotibus detulerunt, quos quidem adeò sancte colebant, tantumq; tribuebant, vt ex eis Reges deligerent, quemadmodum de Menete primo omnium rege, ac Mercurio Trismegisto memoratur. Ea vero potestas scribendorū Annaliū non diu apud Pontifices permansit (vt tradit Flauius Vopiscus) paulò siquidē postea Pontificū loco Cato, Fabius & Sisena successerunt, qui nudū ac aridium Pontificum genus orationis aliquantulum exornarunt. De ea vero Pōtificum potestate, atq; de Annaliū historia Cicero sic loquitur, erat (inquit) historia scilicet Romanis

Moysses primus historiæ inuentor.

Qui primi inter Græcos & Latinos historias scripserunt.

In Vita Taciti.

Lib.2.de Orato.

manis

manis nihil aliud, nisi Annalium confectio; cuius rei memoriaq; retinendæ caussa ab initio rerũ Romanarum vsq; ad P. Mutium Pontificẽ Maximum res omnes singulorum annorũ mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in album & proponebat tabulã domi, vt esset potestas populo cognoscẽdi eos, qui etiã nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamẽtis, monumenta temporũ, hominũ, locorũ, gestarumq; rerum reliquerunt. Cornelius autẽ Tacitus sic de Annalibus sensit: ingentia (inquit) illi Annales bella, expugnationes vrbiũ, fusos, captosq; reges, aut si quando ad interna peruerterent, discordias Consulũ aduersus Tribunos, agrarias frumentariasq; leges, plebis & optimatũ certamina libero egressu memorabant. A quo non multum dissidet Liuius in dicendo refferendoq; suo de Annaliũ Romanorũ iudicio. Erant itaq; Annales, cũ res gestæ pluriũ annorũ obseruatæ cuiusq; anni ordine narrabantur; cum vero rerum historias non per annos, sed per dies singulos cõficiebãt historici, vt Aulus Gelius notat, Græci non Annales, sed Ephemerides, latini Diariũ vocauerunt. Catonẽ Fabiũ, & Sisenam post aliquot tẽpora secuti fuerunt,

Lib. 4.

Lib. 6.

Quid Annales & Diarium essent.

Lib. 5. c. 18.

runt, Cæsar Salustius & Liuius, quos postea diuersis temporibus omniũ ferè nationum historici plurimũ imitati, suarum gentium memoriam variis historiarum monumentis in omnẽ posteritatẽ propagarunt. Cæterũ, vt ætas illa omniũ prima rudes & incultas hominum mentes ferebat, ita primi illi historiæ inuentores sinè vllis ornamentis, vt cumq; scilicet poterãt, animi sensa exprimebant, nudosq; quosdã rerũ Indices totius eloquentiæ expertes reliquerũt; quales Hæbreorũ, Egyptiorũ, Græcorũ, & Romanorũ antiquissima illa monumenta fuisse, ipsa eorũ vetustas explorauit. Deinde vero cũ inuentis artibus iã florere cæpissent hominũ ingenia, nihilq; probare, nisi quod esset maiori cultu verborũ, & rerũ dignitate excellens, cæperunt etiã paulatim maiori mentis acumine præditi res grauiter gestas paulò altius meditari, easq; patriæ amore incensi sublimiori studio pluribus quã antea ornamẽtis expolire, partibusq; ordine distributis narrationes distinguere, idq; noua arte studiũ tantopere auxerunt, vt nõ vulgarẽ perfectioris historiæ ideã successoribus obtulerint. Eorum autẽ, qui maiori diligentia historiã perfecerunt primus inter Græcos fuit Herodotus Alicarnasseus, cui nõ longè elegãtia dissimilis

Qui primus inter Græcos histo

similis succeßit Thucydides;hos neq; longo tempo ris interuallo subsecuti sunt Phistus, Theopompus, & Ephorus;ita artificio & rerũ varietate pares,vt quis eorũ præferri alteri debeat, adhuc lis sub iudice maneat; non procul ab horũ tempore floruit omnibus numeris absolutus Xenophõ, à cuius ore ita fluebat melle dulcior oratio,vt eo loquente omnes ab eius dictis pẽderent:huius ferè tẽpore Callisthenes vixit,suauis ille quidẽ,nitidus, ornatus; sed magis quã dici poßit infelix; vt quem immatura adhuc ætate Alexandri Magni ebrietas ad insperatã mortem perduxerit. Quid commemorem eodẽ tempore duos illos Græcorum Soles Aristotelẽ,& Theophrastrum? quorũ cælestem eloquentiam admirari, ingeniorum diuinitatem satis pro dignitate laudare nõ potero. Prætereo Plutarchũ,qui Græcorũ,& Latinorum vitas tanta arte descripsit,vt Vitarũ omnium scriptorum gloriã non modo superarit, sed penitus obscurarit. Cæteros historiarũ auctores consultò omitto,quòd cum his fuerint inferiores,longè minori laude floruerũt. Latini autem, vt numero quidẽ pauciores,ita græcis hebetiores fuerunt, neq; quos tãquã Corypheos cæteris ante ponimus Liuius, Saluſtius,& Cæsar,adeo fuißet,

riam aliquo delectu scripserint.

B 4 tersi,

tersi, copiosi, iucũdi, graues, nisi mutatis à Græcis orationis diuitiis alieno lepôre suas historias venustassent. Suetonius, Tacitus, Curtius, Trogus Pompeius (cuius bonam historiæ partem temporum iniuria peremptam, ac iampene obliuione deletam Iustinus breui Epytome nobis restituit) paulo minus exculti fuere, sed non ideó contemnendi, cum historiæ artem ad eam perfectionem euexerint, vt nullus iam hominũ labor, nulla obseruatio, nulla quamtumuis aßidua diligentia & cura incrementum allatura videatur. Etenim inuentis iam artibus erraret, qui crederet, Græcorum, aut Latinorum quemquam scriptorẽ ad conficiendas historias solius eloquentiæ præceptis accesisse; absoluerant illi quidem priùs Homericã artium catenã, quæ à Græcis Encyclopedia dicta est, & omnes artes, quæ ad humanitatem pertinerent, quodam inter se vinculo cõnectebat: nõ Dialecticam, non Philosophiam, non Mathematicas, non legum peritiam ignorabant. Hinc coniectari licebit, quàm reprehẽdendi sint, qui paruulo Pygmei corpori Gygantis caput apponunt, hoc est, qui historici munus, nõ quasi onus graue (vt est certè grauißimũ) sed veluti præmium stipendij, honorisuè caussa, imperitis demandant. Hi sanè nõ vident,

Quibus artib' instituti essent, historici veteres antequã adscribẽdas historias accederent.

Officiũ historici grauissimum.

dent, se prætio cõducere inutiles operarios, nõ disertos historicos, tamquã morum Iudices, sibi præficere, quorũ calamũ metuentes, non ausint ab officio declinare. Quippè, quale is feret iudiciũ, qui iudicare nesciat? fallatur erretq́; paßim necesse est, nisi accuratißimè hominũ noscat ingenia, mores, ac vitam; eaq́; recto iudicio examinet; ita vt non modò Oratorem, & Dialecticũ se præbeat, sed Phisicum etiam ac morum scientia eruditũ: qui & hominum naturas cognoscat, & mores ipsos ad normam virtutis rigide expendat. Mathematicarum autem sciencia quàm ei sit necessaria, quàm iuris diuini & humani noticia vtilis, locorum descriptiones, tempestatũ, & portentorum notatio, legum, fæderum, institutorumq́; expositio, (qua vtendum est sæpe in medio narrationis cursu) aperte declarant: vt omittam interim, quod de rebus ab hostibus occupatis cõtendentes, plerumq́; historias tamquam Oracula cõsulant, indeq́; iuris sui omnem rationẽ deducant. Iam si vera sunt sibi à falsis distinguenda, repugnantia vitanda, antecedentia, consequentia, caussaq́; notanda, in quibus paßim altiori mentis indagine opus est, quid efficiet, qui bonarum artiũ ignoratione præmatur? Aliarũ præterea rerũ peri

Quæ requirantur ad scribendam historiam.

B 5 *tum*

tum esse necesse est, vt antiquitatis, exemplorum, dictorum, factorum, rituumq; diuersorũ, ita vt variarum gentium instituta intelligat, exteras regiones adeat, publicis negotiis bellicis, & vrbanis intersit, Principũ, priuatorum, militũ, ducũ, bellicarum, & ciuiliũ rerum rationẽ teneat; nec si possit auditui tantùm credat, sed ipsemet experiatur, videat, exploretq; omnia, non quæ sit scripturus modò, sed etiam quæ ad vitæ cultum pertineant. Quod cum ita sit, nihilhominus tamen non dessunt aliqui, qui cum præter non benè digestam Grãmaticã, nullam aliam scienciã à limine salutarint, munus historici sibi deberi gloriẽtur, illud strepitu poscant, nec aliquo modo sibi denegari posse proclament. Sed quorsum horum conatus, aut potius cruciatus? nisi vt si sors sibi ex sententia cadat, & adepto officio, illo fungantur, eis parturientibus nascatur ridiculus mus; id est tales historias euomant, in quibus si rerum delectus & series attendatur, Homericũ bracharum & muriũ bellum legere videamur; si sermonis nitor, aut aliqua orationis lenitas spectetur, non minori duritie bonas aures offendãt, feriãt, excerebrent, quã Dauidis lapis Goliæ frontẽ percùssit. Ego sanè non video, quî possint huiusmodi

modi historici tam arduum munus, Atlantis põdere grauius, exiguis sapientiæ & naturæ viribus sustinere: nisi fortè intra duos aut quatuor menses magnã illam Raymundi Lulij artem didicerint, qua subitò poßint de omnibus rebus ac scientiis subtiliter respõdere. Reffert enim Agrippa Lulij interpres, ea arte breuißimo tẽpore quosdam admodũ imperitos sapientissimos euasisse, & quod est admirandum etiam impuberes de omnibus rebus grauitèr disputasse. Inter quos memorat Petrũ Daguinum, & Iacobũ Tanuariũ viros tota Italia celebratos, quorũ prior, cũ trigeßimo septimo ætatis anno, vix prima literarũ elementa didicisset, sex dum taxàt mensibus ei arti incumbens, adeò profecit, vt eius ingenium tamquàm miraculum Italia celebraret. Alter vero viginti & octo annis à literis abhorrens breui admodum tempore ea arte tantos literarum fructus percepit, vt multarũ artiũ opera laude digna reliquerit. Addit his, eximios eadem arte euasisse Ferdinandũ Cordubã Hispanum, Iacobũ Fabium Stapulensem, Angelũ Politianũ & Picũ Mirandulanum, qui eadẽ arte de omnibus se posse disputare gloriabãtur. Verũtamẽ, vt obiter dicã, non sanè crederẽ primum omniũ Raymundum

Ars magna Raymundi Lulij Balearis.

In Episto. Commen. in Lulium.

dum eam artem inueniſſe; memini enim legiſſe apud Platonem, Gorgiam Leontinum diſcipulum Empedoclis, Iſocratis præceptorem (qui iſtum Raimundum duomille ferè annorum ſpacio anteceſſerat) de re quam quiſq; audire vellet, ſibiq; ad dicendum proponeret, ex tempore ſubtiliter eloquenterq; dixiſſe: ideoq; ob inauditam ac ſingularem eruditonem, primam illi ſtatuam ex ſolido auro confectam Athenienſes in tẽplo Apollinis Delphico poſuiſſe, præter Platonem memorant etiã Valerius Maximus & Cicero: quamuis eius gloriæ inuidens Ariſtoteles, vt ei quantũ poſſet detraheret, quamplurimas Gorgiæ rationes ſophiſticas fuiſſe dixerit. Cicero tamen ſuo tẽpore plures notat idem, quod olim fecerat Gorgias, factitaſſe; quod & repetit alibi aſſerens Traſimachum, Prodichũ, & Prothagoram Abderitam de re etiã omni Athenis repentè grauitèrq; dixiſſe. Neq; longè abeſt quod narrat Philoſtratus Indorum Gymnoſophiſtas ſe ſolitos eſſe iactare, omnia noſſe, & de omnibus interrogatos reſpondere conſueuiſſe. Quod plane à Democriti opinione procul poſitum fuit, qui nec aliquid ab hominibus ſciri poſſe ſentiebat, nihil percipi, nihil cognoſci, & anguſtos eſſe ſenſus imbecilles animos bre-

In Dial. Gorgia.

Ante Raym. Luliũ iã alios artẽ magnam nouiſſe.

Valer. lib. 8. c. fi.

Cicero lib. 2. de fin. bon. in prin.

In fi. lib. 1. Elenc.

Lib. 3. de Orat.

In vita Apollo. lib. 3. c. 6.

mos, breue ſpacium vitæ, & in profundo veritatem eſſe demerſam, opinionibus omnia inuolui, nihil teneri, omnia deniq; in denſiſſimis tenebris deliteſcere. Hinc ſæpe dicebat, Socrates, ſcio me nihil ſcire, quod exiſtimaret, omnia tenebris inuoluta in occulto latere, nec eſſe quod cerni ac intelligi poſſet: quod & Carneades & Pythagoras, & Arcecilaus, & Plato, & cætera veterũ philoſophorum turba ſenſerunt, qui ideo nihil certi reliquerunt, ſed (vt Cicero inquit) in vtramq; partem omnia diſputarunt. Sed de his hactemus. Lib. 3. Acade. quæſt. in fi.

Iam hiſtoria eſt vera, dilucida, & ordine diſtincta narratio aliquarũ rerum præteritarum, vel præſentium ad earum notitiam hominum memoriis firmiter inhærendam. Narratio vero eſt rei geſtæ vtilis & neceſſaria ad vitæ inſtitutionem expoſitio. Hiſtoriæ definitio.

Cum vero hiſtoriam narrationem eſſe dicimus, non falſam, aut veriſimilem, aut ſimplicem intelligimus: falſa ſiquidem narratio poeſis aut fabula dicitur, quæ in carminibus & Tragediis ab omni veritate remotis poſita eſt: veriſimilis narratio eſt argumentum fictum & falſum, vero tamen ſimile, cuius imaginem quoad poteſt ſequitur & repreſentat, quod in Comediis conſtitutum eſt. Hinc Oratius. Narrationis hiſtoricæ definitio. Poetarũ narratio qualis.

Picto-

In Arte Poeti.

¶ Pictoribus atq; Poetis.
Quidlibet audendi semper fuit aqua potestas.

Lib. i. de beneficiis.
Lib. 1. Metha. cap. 2.
Simplex narratio quæ sit.

V*nde Seneca optimè dixit; Poetas non putare ad rē pertinere verū dicere, sed quidquid faciat ad carmen quocumq; modo proferre: & Aristoteles reffert vetus fuisse prouerbiū, multa Poetas mētiri. Simplex autē narratio est, quādo aliquid breue narratur, quales sunt oratorū narrationes, quæ in caussis iudiciisq; versantur, singulariū hominū dicta, & facta, Apologi, & Apophtegmata, quæ breuiter exēplorū loco quotidianis colloquiis vsurpātur. Historica vero narratio & vera est, & rerū distinctione seruata, multorū dicta ac facta copiosa oratione continuat. Hinc Græcè historia, quasi studium cognoscendi vera, lūstratioq; locorū dicta est: & Cicero; historia, (inquit) est res verè gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota, in quo differt à fabularū, & argumentorum fictione. Pausanias etiā protulit, rerū priscarum memoriam non esse ex choris vel Tragediis accipiendā, sed ex historiarū monumentis repetēdam. Verrius vero Flaccus historiā definiuit narrationē rerū gestarū, quibus is qui narrat interfuerit, cum qua diffinitione cōcordant aliæ, quas eisdem*

Lib. i. ad Heren. & i. de inuent.
Lib. i. in Atticis.
Apud Aulum Gel. lib. 5. cap. 8.
Arist. lib. 2. de par.

eisdem ferè verbis Aristoteles & Lucianus tradiderunt. Quasi senserint, ad historiæ fidē, tollendamq́ penitus suspitionē non parū pertinere, rebus gerēdis interfuisse, qui res eo modo, quo gestæ fuerint, refferre, & quasi ad viuū exprimere deberet, quòd rerū veritas, quæ simplicitatis amica est, propriis oculis egeat. Sic traditū est Cæsarem suos Cōmentarios scripsisse; Theophrastrū sex illos de plantarū historia libros, experta stirpiū, herbarumq́ natura; & Aristotelē libros de partibus animaliū; ad quem testatur Plinius Iunior, Alexandrum Magnū misisse octuaginta talenta hoc est CCCCLXXX. millia aureorū, vt his sumptibus venatores conduceret, animalia aleret, & singulorum naturas meliùs scrutaretur. Si vero, vt semper ferè accidit, qui historiā scribat, rebus gerendis intereße non poßit, curabit tamen (vt suadet Strabo) vt quæ ipse nō viderit, verè refferat, & loca, & tempora, quibus gesta sint singula, apte distinguat. Nam vt auctor est Polibius: quemadmodū corpora animaliū, si ab eis ossa exemeris, inutilia reddentur; ita historiæ narrationi si veritatem ademeris, quod in ea reliquum est, inane quidē manebit. Cæterū historia multiplex, est, alia enim est Chronica, alia Annales, alia Cōmentaria,

Animal. Lucia. lib. de Scrib. Histo.

Lib. 11. Geogra.

Lib. 12. Hist.

Genera historiæ quot & quæ sint.

mẽtaria, alia deniq; Vitæ. Chronica est, quæ per ætates ordine tẽporũ distinctas, res gestas cõprehẽdit, quales sunt generales & vniuersæ narrationes, quæ cõplectuntur, quid ante diluuiũ, quiduè post diluuium acciderit, vt Berosi Chaldei Chronica, & Eusebij ea de Temporibus. Annales sunt, qui per annos res gestas componunt, ita vt quid singulis annis gestum fuerit, singulorum annorum temporibus distinguant, vt Annales Egyptiorum & Romanorum, quos Sacerdotes & Pontifices scripserunt, & Methastenis Annales Persarum, sub quibus Diaria historia cõprehenditur, quæ, vt alibi diximus, per singulos dies res gestas describit. Commentaria sunt, quæ narratione concisa res præcipuè gestas per potiora capita cõprehendunt, vt historia Xenophontis de dictis & factis Socratis; Iulij Cæsaris Commentaria. Vitæ historia est, quæ illustrium virorum res gestas, & sapienter omnia dicta, responsaq; prudenter commemorat, vt vitæ Philosophorum Laertij, clarorum virorum tam Græcorum, quã Latinorum vitæ Plutarchi, Romanorum Imperatorum vitæ Suetonij, Emilij Probi, & his similium, aliorum, Vitæ Philostrati. De artificio vero operis historiæ construendæ deo duce lib. 2.

differe

differemus, nunc verborũ materiam præparemus, qua commodiùs lib. 2. pulchrum quoddam histo riæ ædificium erigamus.

Oratio mentis interpres, eloquentiæ opus, histo riæ instrumentũ, constat rebus & verbis, quæ, vt perspicua & propria sit, ita iungantur oportet, vt res verbis lucem, verba rebus splendorẽ afferre vi deantur. Vnde cũ historicus oratione narret, nar randoq; docere ac delectare debeat; quæ duo sunt eius officia, quorũ primum necessitatis est, alterũ suauitatis, danda est opera, vt primùm lectissimo rum verborum copiam assequatur, deinde vt in- telligat, qua arte verba debeat collocare. Nam parta verborũ copia elegantiora eliget, & quæ re bus exprimendis aptiora videbuntur, qua in re maxime Cicero laborauit, qui cũ Roscio Roma- no histrione (à quo confessus fuit, pronuntiandi & agendi modum accepisse) sæpe contendebat, an ille vnam eandemq; sententiã pronuntiaret plu- ribus gestibus, quàm ipse variis loquẽdi formulis variaret. Collocatio verò verborum, si apta fue- rit, concinnam ac suauem efficiet narrationẽ, in qua etiam loborandũ est, ne nobis contingat, quod quibusdam artis huius expertibus solet euenire, qui cum lingua materna res gestas ab Hispanis

Duo sũt historici officia docere & delectare.

noſtris deſcribant, neq; verborum habent delectũ, neq; collocationẽ obſeruãt, ſed temerè & fortuitò ita verba effundũt, vt mugire ac boare, potiusquã loqui, ac narrare videãtur. Eſſe igitur debet hiſtoricus elegãs narrationis Architectus, vt quẽadmodũ Architectus ædificium erecturus, primùm calcẽ, arenã, lapides, ligna, & id genus reliqua deligit; deinde coiungit: ſic noſter hiſtoricus narrationẽ contexturus, primũ ſingula verba deligat, delecta verò, nõ vt cumq; & fortuitò, ſed arte & iudicio collocet. Quãto autẽ eſt præſtantius & difficilius erigere ædificia, quam calcẽ, arenã, lapides, & indigeſtam lignorũ molem ad ea conſtruenda colligere, tanto eſt collocatio verborũ eorundẽ delectu difficilior longèq; præſtantior. Eſt enim laudabile verborũ copiã inuenire, & ex ea, quæ ad res exprimendas aptiora videãtur prudenter ſeligere: ſed in quadã animi cogitatione defixũ intueri, quid cuiq; in iunctura & coagmentatione cohæreat, & quaſi ſonorum uarietate orationẽ diſtinguere, id certè maioris cuiuſdam iudicij teſtimoniũ eſſe putarim. Quod adeo verũ eſt, vt Caluus & Brutus Ciceroni, Eſchines Demoſtheni aliquot temerè collocatas voces vitio verterint. Parabitur autem verborum apparatus primùm ſi

Hiſtoric⁹ eſt narrationis Architectus.

Difficilior eſt verborũ collocatio, quã inuẽtio.

Qui Ciceronẽ & Demoſthenem in

habea-

habeatur ratio imitationis, quæ cum sit eloquentiæ comes, erroris expultrix, ignorantiæ ministra, nos quasi manu ad eos ducet auctores, qui linguæ puritate, ad Romani sermonis nitorem proprius accesserunt. Est siquidé vis imitationis maxima, non leuis vtilitas ad res difficiles facilè consequendas, vsus adeò frequens, vt nihil sit in rerum natura, quod non imitatione contentum videamus. Debet ergo in re omni, aliquid eius generis quod optimum & summum videatur ad imitandum proponi cuius vestigia cõsectetur, qui aliquid futurum simile aggrediatur, quantòq; magis ad exẽpli propositi naturam, res accesserit, eiusq; similitudinem expresserit, tantò maior eius debet perfectio iudicari. Quam regulam secutus Apelles, cùm iussu Alexandri Veneris pulchritudinem depingendam suscepisset, quinq; Crotoniatas virgines, quæ cæteris corporis dignitate præstarent, delegit; ex quibus id quod in quaq; excelleret, ad Veneris imaginẽ exprimendam, in eius simulacrum transtulit. Quam postea tabulã tanto perè coluit Alexãder, vt cũ sibi nuntiaretur subito incendio eius palatiũ ardere, auri & gemmarũ immemor, quibus erat refertũ, & mea, dixit, etiã Venus ardet? Sunt tamen qui cum Cicerone sen

verborũ collocatione reprehẽderint.

Imitationis regula.

Lib.i. de innent. *tiant, Zeuxim (qui tanta arte vuarum figuram expreßit, vt volucres ipſas earum aſpectu deceperit) tabulam hanc depicturum ab Agrigentinis petiiſſe, vt aliquot ingenuas puellas detractis veſtibus ſibi per otium expectare liceret. Quare curemus, vt vnumquemq; optimum in eo inquo excellat, nobis ad imitandum proponamus, cuius ſimiles, quantùm fieri poſsit, eſſe conemur. Non enim opinor Apelles & Policletus tantam perfectionem adepti eſſent, vt vnius imagines, alterius ſtatuæ omnium in ſe oculos conuertiſſent, niſi ille à Pamphilo, hic ab Agelade prima ſuarum artium elementa didiciſſent. Imitatione peperit ars, artē obſeruatio naturæ, hæc duo* InDialogo Thimeo Plato. *exercitatio perfecit, quæ ſi fuerit diuturna, vt Socrates ſenſit, difficultatem omnem ſuperabit. Vnde idem Socrates tria propoſuit parandarum artium præſidia, artem, ſub qua imitationem* In Dialo. Phed. *voluit contineri, naturam & exercitationem, de quibus nos latè in libello de Vtraq; Inuentione Scholio. 4. diſputauimus. Imitari ergo oportet non vnum tantùm auctorem, neq; omnes, qui hoc ſtudium exercuerunt, ne nobis aliquid limi ex minus probatis contrahatur, ſed inter omnes præcipuos, ſcilicet eos, qui maiori verborum elegantia*

gantia præstiterunt. Non enim credendum est in vnum aut alterum omnes suas dotes naturam contulisse, neq; pariter omnes eisdem esse instructos naturæ præsidiis, & ornamentis, sed inter tot esse, qui poßint, quiq; non poßint adire Corinthum. Qui verò inter omnes proprio quodam elegantiæ iure principatum obtinuerunt, sunt quidem Cicero, Terentius, & Cæsar; quos mox tamquam præeuntes secuntur Salustius, Liuius, Virgilius, Tacitus, Suetonius, & Iustinus: nam quamuis Cicero, Terentius, & Virgilius historici esse desierint, ea tamen propriorum verborum elegancia abundarunt, vt sine aliorum iniuria, eos verè poßis, tamquam nitidi candidiq; sermonis parentes venerari. Neq; sane eis assentior, qui Vergilium horum in numero collocari ægrè patiuntur, quibus quamuis concedam aliqua ex parte benè sentire, non tamen id ita concedam, vt ab eorum opinione non satis superq; dissentiã. Nam quamuis fugienda in eo sit aliquando Poetica quædam verborum collocatio, quæ ex poeticæ artis libertate profecta, parum optimas proprietatis leges obseruat; vt virum canere, ora tenere, & similia: singulorum tamen verborum elegantia, quorum delectum satis retinuit, non

Quos historicus imitari debeat in verborum electione.

C 3 *ideo*

ideo in eo debet contemni. Historicorum verò principem esse volo C.Cæsarem, nam & vixit Romæ ea ætate, qua plurimùm floruit eloquentia, & coluit ipse eloquentiam præter cæteros, rebus verò gerendis non modo interfuit, sed præfuit, quo factum est, vt vsum quoq; (qui ad scribendam historiam valet plurimùm) cum doctrina coniunxerit. Vnde nemo elegantius historiam scripsit, nemo breuius & significantius, & cùm breuitatem, quæ magna in Commentariorum historia laus est, amauerit, ita tamen pressus fuit, vt eius narratione nihil poßit esse illustrius. Salustius fuit ille quidem acutus, venustus, gracilis, nō tamen ita grauis, aut elegās, & in scribenda Romanorū historia paulò liberior; qui cum vetustati nimis studeret, & Catonis Censorini antiquitati esset maximè deditus, factū est, vt in eius historia frequenter verba prisca & inusitata occurrāt. Titus Liuius aliquantò fuit fusior, & qui Patauiniū sapere dictus est, tamquā peregrinis vocibus nimis addictus, vberiorem tamen campum rerū ab vrbe condita gestarum centū, & quinquaginta libris nobis aperuit, vt eius Epytomegraphus Lucius florus annotauit. Ex quibus centum & decem temporum iniuria periiße deplorat grauiter.

Phi

Philippus Beroaldus, quòd omnia, quæ Romani per septingentos annos gessissent, præclara facinora, veluti in vnum redacta corpus comprehendissent. Quantam iacturam populus Romanus passus est, cuius tot tantarumq; rerum gestarum memoria cum libris Liuij simul interiit. Quantũ veræ famæ detrimentum summæ dignitatis Imperatores subierunt, quorum nomina fuissent sempiterna, & res gloriosè gestæ obliuionis tenebris inuolutæ, luce meridiana clariores cernerentur, si tot Liuij libri minimè intercidissent. Cum negari non possit in his quadraginta libris (demptis reliquorum fragmentis Luciflori) quibus cælesti fauore fruimur, omnem rei militaris disciplinam, omnia maximorum ducum stratagemata, omnes calliditates imperatorias, omnes leges Senatus, omnia populi decreta, omnes deniq; artes, quibus domi, forisq; vtimur, contineri. Errant enim qui putant Liuium *suos libros in Decadas diuisisse, vt probauit Petrus Crinitus, & nos in lib. de optimo ciue Tractatu. 3. Dialo. 3. ex Prisciano & aliis explicauimus, & melius in nostris Cõmentariis ad Emblemata Alciati in expositione Emblematis, Cum tacet &c. Quintus Curtius res ab Alexandro gestas optimè persecutus*

In enarratione in Titũ Liui.

Titũ Liuiũ opus suum nõ diuisisse in Decadas. Crin. li. 7 c. 12. de honest. discip.

 est, sed

est, sed præterquamquod quàmplurimis verbis inusitatis, & ab exteris nationibus receptis, qualia sunt parasanga, magalia, phalanx, gaza, & aliis orationem affectauit, non paucis loquendi formulis ab illorum principum puritate discessit. Huic proximè accedit elegantia Emilius Probus, qui in eo saltim verè probus fuit, quòd plus temporis atq; laboris, in celebrandis eorum laudibus, quorum vitas descripsit, quàm in excolenda oratione, qua eos elegantius extolleret, collocarit; adeò vt dubitari soleat, an magis Encomiastes, quam historicus debeat nominari. Amianus Marcelinus mox sequitur, qui & Poëticis pedibus paßim abundat, & tanta breuitati studuit, vt verè canere poßit cum Oratio: Dum breuis esse laboro obscurus fio. Iã de Eutropio, Iulio Capitolino, Tribelio Polione, Spartiano, Lãpridio, Paulo Emilio, Aurelio victore, qui Imperatorum vitas scripserunt, nihil minus, quàm imperatorũ digno sermone, non est quod iudiciũ feramus, cum nullum in eis præstantis alocutionis vestigium reperiamus, aut quod præter historiæ fidem poßimus cum dignitate laudare. Sit igitur huius præceptionis summa, vt quos paulò superius nominaui auctores in parando verborum

Qui Imperatorum vitas scripserint, sine vllo verborũ delectu.

rum

rũm delectu nobis ad imitandum proponamus, & quæ in vnoquoq; magis excellant verba, in narrationes nostras ad res significandas conuertamus: Stomachi enim esset corrupti, & intemperantis ægri deteriorem cibum eligere, optimũ & salutarem aspernari; neq; sani iudicij esset argumentum, si inuentis frugibus glande vescere-mur. Neq; in futuro historico exprobrabo, si præter eos, quos tamquam orationis lumina inter antiquos duxi imitandos, imitetur etiam & nostri temporis alios, quorum non minus suauis & elegans, quàm sapiens & grauis oratio, aut ferè est eadem cum illorum principum oratione, aut certe non omninò dissimilis. Nam cum non omnia veteres dixerint, de quibus in nostris historiis sermo possit institui, non erunt nostrorum partus, vt inutiles & spurij repudiandi, qui suo quiq; in genere præstantes, copiosi, acres, concitati, dulces, iucundi, atq; remissi extiterunt; illi præcipue, qui ab hominibus nostra ætate florentibus, & veterum principum veluti lactis nutrito aducatis profecti videantur. Siquidem Lusitanus Osorius in Emanuelis regis historia, Carolus Sigonius Italus in ea de Antiquo iure Italiæ & Romanorum historia, Aragonius noster Laus quorundam historicorũ recentiorũ

C 5 Strella

Strella in Aphrodisseo expugnato, ad viuum nobis expressam Cæsaris, Salustij, & Liuij imaginẽ præbuerunt. Cur igitur non hos iure post illos hoc tempore imitandos trademus? cur eis debitum honorem susceptorum laborum præmium detrahemus? In memoria habeo Paulum Iouium, quẽ forte istis prætulissem, si veritatem, quæ fidem historiæ tribuit, & ad quam tota narratio dirigenda est, perpetuò sequeretur; sed nescio quo eius malo accidit, vt omnium ore receptum sit, à Solimano Turcarum Tyranno, & Francisco Galorum rege aliisq; Principibus Caroli. V. Imperatoris sacratissimi ingenti gloria inuidentibus munera accepisse, eo solo nomine, vt res eorum gestas extolloret, & Caroli. V. laudem obscuraret; vnde factum est, vt multarum rerum veritate detecta illis addictus fuerit, Hispanis verò raro quidem adhæreat. Nam si potissima virtus & laus historicæ narrationis est veritas, vera autem esse non potest narratio, si non sit libera omni affectu suspitionis, odij, amoris, largitionis, in quam si horum aliquid cadat, non magis fidem faciet, quam Esopi fabulæ, Asinus Apulei, nouellæq; Bocatij, qui eius historia poterit commendari, qui largitionibus infectus animã

Paulus Iouius reprehẽditur, quod suspectã historiã scripserit.

historiæ

historiæ ademerit, & ab officij munerisq́; suscepti fidelitate turpiter declinarit? vnde Pausanias mirificè reprehendit Hieronymi Cardiani historiam, quòd cum eo Principe, cuius res gestas scripserat, familiarißimè vixisset, dicens; qui cum viro principe familiariter viuit, necesse est ad fauorem eius omnia scripta accōmodare. Polibius verò, quo modo nuda veritas narranda sit ab historico, exposuit his verbis; nihil inquit falsi subtexēdum in historia, nihil fingendum, nihil veri tacendum, sit liber ab omni perturbatione, & affectu in quamcumq́; partē historicus, nihil amore vel odio ductus scribat, laudet laudanda, contraria vituperet. Sed iam de proprietate verborum, & peculari eorum electione dicamus.

Lib. i. in Atticis.

Lib. 2. histo.

Electio verborum est ratio inueniendi, & collocandi verba, rebus quæ narrantur aptiora; cuius officium est expendere, ne aut impropria sumantur, aut inconcinnè collocentur, ne narratio legentium aures turpiter offendat. Verborum autem electio duplex est, vna propria, altera figurata; propria verba dicuntur, quæ ita fuerunt rebus imposita, vt cum earum naturis consentirent; hinc à quibusdam natiua,

Quid sit electio verborū

Duplex verborū electio.

quasi cum rebus nata dicuntur, vt mare, oculus, ignis, aer, anima, ager, de quorum impositione accuratè Plato disputauit. Propriorum ergo verborum delectus is erit, quo ea verba probabuntur, quæ latinè loquentibus familiaria esse cernentur, & quæ rebus, quæ narranda erunt, exprimendis accomodatiora videbuntur. Figurata sunt verba, quæ propria primùm cũ sint, à nobis vel necessitatis, vel ornatus caussa, ad res alias earum dissimiles, quibus propriè imposita fuerant, transferuntur; vt fluit oratio, gloria incendit, prata rident, animus ardet, cũ fluere sit fluminis, incendere & ardere ignis, ridere hominis. Sed de figuratis alibi, nunc de propriis sermonem instituamus: quorum amplam habere supellectilẽ parũ historico proderit, nisi quæ ex eis recipere, & probare, quæ fugere, & vitare debeat, prius intelligat, quàm ea rebus accõmodet. Vnde expẽdat opportet singula diligẽter, neq; enim quæ prima facie videntur aptissima, illustrem efficient orationem. Prudentes ergo ac prouidos duces imitetur, qui ad bellum non omnes admittunt, qui ad danda nomina veniunt, sed eos ex omnibus deligunt, quos ad strenuè certandum fortiores, & vtiliores fore comperiunt. Vt

In toto Dialogo Cratylo.

igitur

igitur apertè verba cognoſcat, diſtinguenda ſunt rerum genera, quibus cum verba reſpondeant, quot ea erunt, tot etiam erunt propriorum verborum ſpecies, quibus rerum proprietas exprimetur. Res autem aut infimæ ſunt, aut mediocres, aut ſummæ; verba ergo huiuſmodi quoq; erunt, cũ rès infimæ infimis verbis, mediocres miſtis atq; temperatis, ſummæ ſummis debeant explicari. Hinc tria illa ſcribendi genera & lumina nata ſunt, in quibus omnis oratio verſaretur; Humile, Sublime, & Temperatum. Humile, ſeu ſubmiſſum, ſeu tenue genus ſcribendi eſt, quod cum ſit ſua ſponte fuſum, non verſum atq; mutatum, puro quodam ſermone continetur, & verborum colores & ornamenta recipit rarius, quo tractandis Philoſophiæ quæſtionibus, ſermonis verò familiaris vſui nullum eſt accommodatius; eoq; in quotidianis ſermonibus vtimur, in conuentibus, congreſsionibus, domeſticis colloquiis, in communicandis conceptibus, tractandis negotiis, exponendis auctoribus, & aliis rebus innumeris, in quibus exigua acrimonia, & modica uis dicendi opus eſt, qualis eſt Comicorum dictio ſermoni proxima: quo Cicero multas epiſtolas omnes ferè Philoſophiæ libros ſcripſit, Terentius &

Tres rerum ſpecies ex quibus tria naſcũtur ſcribendi genera.

Humile genus ſcribẽdi quale ſit.

Plau

Sublime genus ſcribẽdi.

Plautus ſuas Comedias confecerũt. Sublime, ſeu ardens, ſeu aculeatũ, huic opponitur ſcribendi genus, quod grandiũ, ſonantiũ, grauiũ & ſublimiũ verborũ compoſitione illuſtratur, forenſibus cauſſis & contentionibus ab oratoribus, rebus præclarè à regibus geſtis à Poetis ſæpius adhibetur; eoq; vſus fuit Cicero in Catilinam & in Piſonẽ, Virgilius in Æneid. Lucanus in Pharſ. Medium, tẽperatũ, mediocre, ſeu his interiectũ eſt genus ſcribẽdi, quod neq; conſtat ſublimis illa maieſtate verborũ, neq; arida illa humilis cõſtructione extenuatur, vtũtur eo hiſtorici Cæſar, Saluſtius, Liuius, & reliqui; Cicero in libris de legibus, de Officiis, in oratione pro lege Manilia; Virgilius in Buccolicis. Cũ igitur rebus æqualis debeat eſſe oratio, ea maximè erit laudanda, quæ magna grauiter, humilia ſubtiliter, mediocria tẽperatè narrauerit. Nam quamuis hiſtoricis mediocre ſcribẽdi genus tribuatur, non illo tota narratione ita vtuntur; vt quemadmodum rebus, non eodem modo oratione narratio varietur. Etſi enim rerũ, quæ ab eis narrantur, ea potiſſimũ ſit natura, vt maiori ex parte ſint mediocres, eaſq; frequentius narratio cõplectatur; non tamen id ita accipiendũ erit, vt crebrò non etiã ſublimes, infimaſq; quãdoq; attingat,

Medium genus ſcribẽdi.

Res mediocres ſunt hiſtoricorum materia.

tingat, sicq́ orationis facies plerumq́ mutetur, omniaq́ simul genera eadẽ in narratione misceãtur. Verum cũ ex frequentiori materia nomẽ sumendum sit, fit inde, vt ex mediocribus rebus tã quam ex frequentioribus, sibi narrationes tẽperatum scribendi genus desumpserint. Quòd cũ res alias summas, & sublimes, alias infimas & humiles, alias tẽperatas & mediocres dixerimus, quibus singula verbis, aptiùs exprimãtur, videamus. Humiles significant verba leuia, humilia, exilia & parua: sublimes & summas verba explicant grauia, sublimia, sonantia, grãdia: mediocres & mistas, mediocria & tẽperata declarãt, de quibus verborũ generibus, vt secũtur ordine differemus. Leuia sunt verba quæ res ipsas extenuant, & certo modo abiiciunt, hinc à leuando dicta, nã vt ea quæ sunt exigui põderis facilè sursũ ferũtur, vnde leuari, & leuia propriè dicũtur; ita verba quibus res minuuntur ac deprimuntur, quòd minimũ pondus habeant, Methaphoricôs leuia dicũtur, vt attingere pro pulsare, ledere pro vulnerare. Huius ordinis sunt, quæ à grammaticis dicuntur denominatiua, vt opusculũ, tabella, munusculum, libellus, animula, corculum, palliolum, homunculus: & quæcumq́ componuntur à propositio-

positione sub, vt subrusticus, subtristis, subiratus, subuindicare. Grauia his opposita sunt, quæ à grauando deducta magno significationis põdere vrgent, sumpta metaphora à rebus ponderosis, quæ suo põdere deorsum feruntur, vt moderatio grauior est quàm modestia; frequẽter quam sæpe; raptor quàm fur; efflagito, quàm peto, charitas quàm amor; procella quã ventus; amare quam diligere; quæ aliquando fiunt grauia per superlationẽ, ita grauiùs sonat præstantissimus, quã præstantior; sapientissimus, quã sapientior; excellentissimus quàm excellentior: aliquando appositione Epithetorum, vt facinus inauditum, clementia singularis, scelus incredibile. Humilia sunt, quæ res abiectas, & suapte natura humiles significãt, sicq; ab humo dicta humilia, quasi res humo iacentes, ac viles exprimant, vt offa, glans, olla, casa, sartago, & omnia mechanicorum opificum instrumenta, rerumq; rusticarum nomina. Sententiarũ verba excipio, quæ quamuis naturà sint humilia, non tamen ideo sententiæ vilescunt, vt
3. Tuscu. *aliquando sub pelle ouiculæ latet cauda scorpionis, & illa Ciceronis sententia; aliquando sub sordido palliolo latet sapientia. Unde Aulus Gelius.*

Sæpe

¶ *Sape etiam est olitor valdè opportuna locutus.*

Humilibus verbis vtuntur rei rustica scriptores, Bucolici Poeta, & Satyrici, Philosophi, Oratores in infimo genere scribendi, atq; sape Historici in rebus iocosis. Sublimia verba sunt, qua res summas, amplas, & magnificas exprimunt, ita dicta, quasi à sub & limo composita, quod res altas ac subleuatas declarent, eisq; maiorē auctoritatem & maiestatem tribuant; qualia sunt omnia qua vel natura, vel homnium iudicio splendida & magna iudicantur; vt illuminare, imperare, sacrificare, musa, planeta, cateraq; res calestes, Heroes, calites, vestes splendida, virtutes, magistratus, & id genus reliqua: quibus aliquando vtuntur Historici in narrando argumento graui, req; sublimi. Exilia verba sunt, qua literarum tenuitate vix aures attingunt, vt minimus, sibi, Titire, fuit; nam cum ex literis syllaba, ex syllabis voces componantur; qua voces ex sonantibus literis, & syllabis efficientur, sonantes erunt; qua ex exilibus exiles. Sonantia verba sunt à sonādo dicta, quòd maximum sonum fundant beneficio literarnm ex quibus conficiuntur, vt accommodare, proclamare, monstrum, attollo. In rebus ali

D quot

quot ſublimibus exprimendis, accommodare debet eis hiſtoricus verba ſublimia, tenuibus exilia, nam miſta & temperata, totam ferè narrationem illuſtrant. Parua ſunt verba, quæ vel breuitate, vel paucitate ſyllabarum, vel vtroq; ſimul præcellunt; breuitate, vt animus, docuit: paucitate, vt fax, vix, eſt, vtroq; vt vir, ſit, furit. Grãdia ſunt, quæ magnitudine ſyllabarum excellunt; quædam vero temporibus ſyllabarum grandia ſunt, quamuis non ſuperent numero, vt nôras grãdior eſt, quam foras, mâter, quã pater, quædam multitudine, vt inimicitia, patefaciet, quædam longitudine & numero ſyllabarum, vt balneatores, contendebant. In his autem verbis caueat ſemper hiſtoricus ne rebus exiguis verba grãdia, parua verò magnis accommodet, quod quã ſit indecòrum, oſtendit Ludouicus Viues, qui Lõgolium reprehendit, quod rebus exiguis verba grandia adaptarit.

In lib. de Cõſcrib. Epiſto.

Vitia verborũ, quę vitãda ſunt.

Præterea parabitur verborum elegantia, ſi vitemus verba inuſitata, priſca, obſoleta, dura, peregrina, barbara, obſcena, & noua; de quibus aliqua ſigillatim dicemus. Etenim vt ex paulo Diacono & Pomponio Leto in Cæſarum hiſtoriis, aliiſq; didicimus, Gothorum, & Longobardo

rum

rum (qui vniuersam Italiam ducentos & amplius annos crudeliter infestarunt) aliarumq; gẽtium & nationum contagione, latina lingua armis propè dicam perterrita, adeo deprauata, & veluti barbarorum tenebris obscurata fuit, vt eam in veterem dignitatem, & pristinum suum nitoris statum restituere, immensi laboris studiũ, & multarum opus ætatum esse videretur. Quippe vix inter se posse verba distingui videbãtur, ac Romana à barbaris, domestica à peregrinis, vrbana à rusticis, vsitata ab obsoletis, prisca à nouis, atq; per risum quasi detorta à seriis separari; sic deniq; fuerunt omnia perturbata, vt nulla ferè remanserint Romani sermonis vestigia; sed (vt Quintilianus ait) omninò latinus sermo inuersus atq; mutatus permanserit. Inusitata verba sunt ea, quæ iã illud Ciceronis tẽpus (in quo verborum candor vigebat) respuit atq; contempsit, vt si senem rugosum, passum apellemus, si pro interdũ, & interim, interduatim, & interatim dicamus, auctare pro augere. Plautus, bono atq; amplo auctare perpetuo lucro: sic delegere & disperti re prodiscedere inusitatũ & vetustũ est, vt tradit Nonius Marcellus; Turbucinare pro celeriter comedere dixit Plautus, bitet pro veniat hoc mo

Lib.2.inst.cap.5.

Verba inusitata quę dicãtur.

In Amphitrione.

In lib. de Propri. verb.

In Amphit.

In Curculio. *do Phædronius; quì me æquè fortunatus, si illa ad*
In Epidico. *me bitet; & Ephidicus pappare pro edere; liber*
to (inquit) opus est, quod pappet; & Chrysalus, il-
InBacchide. *lud flagitium volgo dispalescere, pro innotescere.*
Sunt verò in vniuersum verba inusitata, quæ à
grammaticis desideratiua & meditatiua dicũ-
tur, prioris ordinis sunt, petesso, facesso, & ad
hanc similitudinem frequentatiua pleraq;, vt
InEpidi. *apud Varronem tonesso. Plautus, missiculare li-*
2.Tuscu. *teras dixit, pro sæpe mittere. Cicero petessere, pro*
appetere ita sumpsit; qui hanc laudem petessunt,
nullum refugiunt laborem. Virgilius.

¶ Haud mora continuo matris præcepta fa-
Georg.4 *cessit.*

Posterioris ordinis sunt nixurio, pro eo qui ni
titur, & Syllaturire, & proscripturire, pro eo, qui
Lib.9. ad Atticum Epist.4i. *Sillam desiderat, proscriptionemq; cupit, Cicero,*
Sillaturit (inquit) eius animus & proscripturit.
Lib.2. de re rust. *Empturire Varro dixit; Te empturientem in*
campos macros abducunt crebrò pedes. Martia
Lib. 11. Epigra. *lis cenaturit dixit, & cacaturit; dicturire Ma*
crobius, nepturire Apuleius, sculpturire Plau-
In Apologia 1. *tus, & id genus alia plura, quæ singula persequi,*
In Aularia. *esset molestum & nunquàm oratio finem habitu*
ra,

ra, præsertim cum paßim legentium oculis Plautum & Apuleium vetustatis amatores sese obiiciant. His proximè accedunt prisca, quæ multò iam ante Ciceronis tempora intermissa fuerunt, quorum locupletißimum Dictionarium scripsit Iunianus Maius parthenopeius; huius generis sunt, antigerio pro opulesco, defrugare pro extenuare, sic auctutum pro quàmprimum Plauto familiarißimum est, à Cicerone semel tantùm legimus vsurpatum, his verbis; Ego mortem auctutum futuram puto. Plautus pollucibilitatem, pro epularũ opulentia sumpsit. Perduelis & Perduelio pro hoste prisca apellat Cicero, rationemq́; reddidit quarè intermißa essent, vt verbi nimirùm lenitate rei tristitia mitigaretur; Duelũ pro bello priscum etiam est, quo vsus est Tacitus. Obsoleta dicuntur, non modò quæ tempore Ciceronis esse desierunt, & quæ iam diù ante eius tẽpora in desuetudinem abierunt, qualia fuisse præcepimus inusitata, & prisca, sed quæ iam multorum antea temporum obliuione deleta penitùs extiterũt, veluti quæ ex legibus colliguntur duodecim Tabularũ, ex fragmentis Ennij, Lucili, Neuij & Pacuuij, & quæ ex quibusdã antiquioribus, veluti ab vltimis, & obliteratis tẽporibus repetũtur, qualia

Prisca verba quæ. dicantur.

12. Phili. in Mar. Anto.
In Comed. Epidico.
Lib. 1. & 3. Offic.
Lib. 5.

Obsoleta verba quæ sint.

D 3 *sunt*

ſunt bouinari, applaudа, floces, & id genus alia multa, quæ latiſsimè Aulus Gelius numerauit. Sic toper pro cito exantlatus & exantlare obſoleta ſunt, & quamuis exoleuerunt, eis tamen Cicero multis in locis vſus eſt, vt inde facile liceat coniectari, quàm difficile ſit, lectiſsimã verborum copiam inuenire. Hinc Titus Liuius faceſſe, auerruncare, infit atq; idgenus inuſitata alia vſurpat, vt Mar. Anto. Sabellicus annotauit. Tractim pro ſenſim dixit Plautus, & viere oculos, pro deflecti, & ſic alia, quibus pleniſsimæ eius Comediæ leguntur. Hiſtorico autem deterior erit cognitio, quàm obſoletorum verborum ignoratio, quæ ſi aliquãdo hiſtoriarũ narrationibus, aut colloquiis familiaribus, domeſticisuè inſerantur, interprete ſemper indigebunt, vt olim Amaſiniorum opera, quæ ex induſtria obſoletorum copia obſcurata, à paucis intelligi potuerunt. Quo quidem vitio aliquantulùm Saluſtius laborauit, qui cum florente Romæ elegantia vixiſſet, relicta Ciceronis ac Cæſaris imitatione, qua magis ſuam hiſtoriam illuſtraſſet, Catonis Cenſorini vetuſtatem maluit imitari, & obſoletis quibuſdam verbis (qualia illa ſunt patrare bellum, ductare exercitum, patrare conſilium, & eius generis

Lib. I. c. 10. Noct. Attic.

In. I. & 2. Tuſc. & in 2. Aca. queſt.

Sabel. in Enarra. in. T. Liui.

Amphit.

In Menechmis.

Saluſti⁹ & Valerius Maxi. obſoletis verbis hiſtoriam peruerterũt

ris

ris alia) aliquo modo perſpicuitatem narrationis peruertere. Quod etiam quidam Valerio Maximo vitio vertunt, qui cùm Tiberij Cæſaris ætate floruerit; quo tempore latina lingua non dum à ſuo nitore deceſſerat (cùm ſermonis Romani elegantia tempore Domitiani obſcurari cæperit) maluit tamen à ſui temporis proprietate abeſſe, quàm illum omnium aſſenſu probatum Cæſaris ac Ciceronis delectũ retinere. Dura ſunt verba, quæ ex metaphora duriuſcula proficiſcuntur; qualia illa fuerunt Catonis, qui Rempublicam caſtratam fuiſſe dixit morte Camilli; pro eo quod eſt, ciuitatis robur eo mortuo concidiſſe. Vnde Oracius neſcio quem Furium reprehendit, quòd cõſpicuit alpes, pro ningit, hoc carmine vſurpauerit. Verba duraquę ſint.

¶ *Iupiter hibernas cana niue conſpuit alpes.* In Artẽ Poet.

Huiuſmodi ſunt; habet intincta labra lactucis, pro aſpero; cultrum tonſoriũ praeſſe ciuitati, pro auaro, & diuitiarũ cupido; edet mugitum, pro eo quod eſt, eius doctrina non erit obſcura; adoreũ virum, pro tumente & ſuperbo. Peregrina verba ſunt, quæ non Romæ nata fuerunt, ſed extrinſecus aduenerunt, vt caſus, pro vetulo; quod à lin

gua Sabina profectum, Romani aliquot accepe-runt: gruppare, pro equitare; quod olim Siculum erat; parasanga, pro spacio triginta stadiorum, quod Persicũ fuit; ab Hispanis & Gallis carrus, pro rheda; à Panis Mappa, pro descriptione. Huiusmodi quoq; erunt propria cuiusq; artis vocabula si alieno loco vsurpentur: Sunt enim quadã Theologorum propria, quadam Philosophorum, Grammaticorum alia, pleraq; Medicorũ; multa peritis & polyticis viris aliena, qua vulgi ore iactantur, vt rustica, qua ciuili oratione admitti non debent, qualia sunt in nostra lingua, palla, pro paja; mulo, pro macho; tastar, pro gustar; caçuelo, pro puchero; bullir, pro heruir, puyar, pro subir; teguillo, pro techo; recular, pro retirarse atras; spedo, pro asador; cacho, pro abajado; cama, pro pierna; guello, pro ojo; dueño, pro duende; quibus & similibus apud nos lippi, cupidinarij, nebulones, & mechanici alij plebei artifices frequenter vtuntur. Neq; enim vrbanus est sermo quidquid in Buccolicis, & Georgicis à Vergilio dicitur: vnde illi versiculi ei probro obiecti ad nostram vsq; atatem peruenerunt.

Donatus in vita Verg.

¶ Dic mihi Dameta, cuiũ pecus anne latinũ?
Non verũ Ægonis, nostri sic iure locuntur.

Noua

Noua sunt verba, quæ à recentioribus nulla impellēte necessitate, ac latinæ linguæ inopia liberè ficta sunt: quod vitiū familiare est illis, qui nouā quandā philosophiā profitentur, ac in ea sunt hæresi, vt existiment, nullis philosophiā ornamentis indigere, nullā verborum proprietatē exposcere, nullumq́ vnquàm sermonis delectū admittere: sed nouis quibusdam verbis repertis, mira misteria, & mortalibus inaudita miracula pollicentur. Qui quantoperè decipiātur, audiāt quæso eorum magistrum Aristotelē proprio ore dicentem his verbis: qui nouum sermonis genus excogitāt, res quasdam nouas, & omnino incompertas obtrudunt; & somniant, dū ineptæ subtilitatis laudem affectant: nō enim rectè dicitur, quod inepto sermone dicitur, neq́ aptè Philosophia docetur, noua quadā orationis facie reperta. Cicero, qui elegās fuit verborū Architectus, primus dixit declamare, pro eo quod est, intra priuatos parietes ad exercendā eloquentiam dicere: cuius tēpore (vt ipse testatur) fauor & vrbanus voces erant nuper inuentæ: obsequiū primus dixit Terētius, vt Cicero & Quintilianus annotarunt. Hoc verbum (materia) tempore Ciceronis, vt idem Cicero confitetur, nouum erat, non tritum & vsi

Noua verba quæ dicantur:

In Catego.c. de relat.

In Orā post reddit.

In Andr. Act. 1. Sce. 1.

Cice. in

lib. de Amici. Quint. lib 8 c. 3 In Acad. quæst. lib. 3. offici. Philip. 13. In Apologia. 1. pro seipso. In histo. Asini. Aur.

tatum, eo tamen ipse vsus fuit, à quo materiatum deriuauit, quæ vox delicatis auribus absona erat, ea tamẽ libenter vsus est. Madaurensis Philosophus Platonicus, vt ipse secum gloriatur, primus inuenit has voces vertillam, & viaginal, se solo (vt opinior) nec alio intelligente. Huiusmodi tandem sunt vituperones, amarabundus, subsequa, nupturire, verbigerari, & alia sexcenta, quibus Apuleius abundat. Poetis verò nullus nouarum vocum vsus interdictus est, cum liberè, vt libet, quibuscumq; verbis vtantur; iuxta illud Oratij.

In Arte Poe.

¶ *Vt sylua foliis pronos mutantur in annos,*
prima cadunt: ita verborum vetus interit atas:
Et iuuenum ritu florent modo nata vigentq;.
Et paulò inferius.
Multa renascentur, quæ iam cecidere cadentq;.
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus.
Quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi.

Lib. 3. de

Cicero verò tamquam spinosum reprehendit di

cendi

cendi genus Stoicorum, qui rebus verba ad libitum nullum sectantes orationis splendorem accommodarunt. Eodem nos modo hac nostra ætate spinosum appellauimus dicendi genus Iurisperitorum quorundam, qui à veteribus illis latini sermonis obseruantißimis Legislatoribus lõgè quidèm absfuerunt; & nulla orationis, vel propriæ, vel elegantis, vel copiosæ habita ratione, in eam barbariem inciderunt, vt omnem prorsus, tam crassa iuditiorum caligine, & tumultuaria opinionum varietate, veterũ Iurisconsultorum elegantiam oppresserint. Hinc multitudo litium; hinc varietas caussarum; hinc tot inueteratæ altercationes; hinc priuatarum publicarumq; rerum perturbatio, hinc deniq; labes & pernities ciuitatum. Quippe eò animi omnes cogitationes referunt, vt terminis quibusdã deterrimis, in infinitum lites augeantur, & cũ nullus futurus sit vnquam rixarum contentionumq; finis, sitim insatiabilem auri iure vel iniuria expleant, miserrimorumq; clientum (qui se suasq; fortunas suæ fidei atq; tutelæ commisserunt) bona prorsus absorbant, non controuersias dirimant, lites componant, aut ius vnicuiq; tribuant, atq; conseruent: cum antiqui Legislatores

fini.

Genus loquẽdi spinosũ quorundam nostri temporis iurisperitorum.

tores

tores nihil magis in litibus quàm temporũ dilationem respuissent. Hinc etiam fit, vt nullã quã tumuis turpem caussam deserant, sed iuris scientiam sua sponte Reipubl. salutarem, & ad bonorum præsidium repertam: ad iniurias alendas extrahendasq́; lites per calumnias, & malitiosas iuris interpretationes conuertant, & cum ea sine culpa legum temerè abutantur, ipsas leges frustrari, ac iudices eludere captionibus præstigiisq́; contendant. Sed de hac re diximus elegantius plura in oratione, quam in Salmanticensi Academia in laudem Iurisprudentiæ habuimus: nunc ad propositum reuertamur. Quintilianus nouorum verborum vsum videtur his Lib.1.c.5. ad fi. *verbis reprobasse: nam si recepta sunt (inquit) orationi laudem perexiguã aferunt: si repudiata cũ ludibrio in scenã quasi prodibunt. Ætate verò Ciceronis cũ omnes latinè loquerẽtur, licebat aliquando rebus nouis ad similitudinem receptorum noua vocabula inuenire, quod & Cicero* Lib.2. de natu. deorum. *fecit, & inueniẽdi facultatem concessit. Hodie die tamẽ si res nouæ in historia ocurrant, tutius esse crediderim, periphrasi vti, quàm ridiculas rebus voces imponere, ne cum ex Hispanicis nostris latinas reddidisse putemus & Italis, & Gallis*

parùm

parùm intelligamur. Vnde Iouius cum explicare vellet id, quod hispanicè dicimus, Estribos (quibus cum Romani olim caruissent, & ipse latina voce carebat) circuitione apellauit, ferrea instrumenta, quibus pedes sustinet eques: Ad eũdem modũ Paulus Manutius, quod hispanicè dicimus, Guadamaziles periphrasi nominauit, coria deaurata, quibus parietes induũtur. Quomodo elegãtius loquemur, quàm si temerè nouas voces excogitemus, vt rediculè Dialectici & Philosophi quidam fecerunt, qui barbaras quasdam voces, vt prædicari, prædicatum, prædicabile, prædicamentum, speciem specialißimã, quidditatiuam definitionem, rationale, risibile, vniuocum, æquiuocum, & alia huius generis prope infinita inuenerunt. Quibus quid absurdius? quid insolentius? quid turpius potest cogitari? id si eis obiicias, respõdebunt (si diis palcet) quid aliud faciemus, elegantiores voces, quibus ista exprimamus, minime inueniuntur; fit profectò, vt in quo se sapienter respondisse existiment, in eo potiùs suam ignorantiam ostendant. Nam quod Perionio & Gruchio elegantißimis Aristotelis interpretibus mira facilitate licuit, cur sibi eodem iure non licebit? An fortè quia illis natura mater

In lib. Elegantia Cicer.

Barbaries Dialecticorum.

sibi

ſibi verò nouerca fuit? Cur non aut latinis vtentur, aut Græca Ariſtotelica retinebunt, ne barbarè, agreſtè, incultè loqui cogantur. Quid ni pro prædicari, eferri, dici, enuntiari; pro prædicabili, vniuerſum, vocem communem, id quod efertur aut dicitur; pro ſpecie ſpecialiſsima ſpeciem infimam; pro rationali rationis particeps; pro riſibili riſus capax, pro quiditatiua definitione, definitiònem accuratam eleganter vſurpabunt? & pro prædicamento, Categoriam, pro vniuoco, ſinonymũ; pro æquiuoco homonymum dicentes Græcè ferè loquentur? Græca enim retineri maximè poſſunt, quando noſtris ſunt venuſtiora, quando aliquid occultare contendimus, quando Græci auctoris ſententiam, verbaq́ referimus, & tunc maximè, quando noſtra, ideſt latina deſiderantur. Neq́ ob id improbo aliquas voces, quæ quamuis non ſint latinæ, partim eleganter inuentæ, partim à Græco, partim ab Hæbreo fonte prodierunt, quæ vſu appoſitè recipiuntur, vt Chriſtus Eccleſia, Euangelium, Spiritus ſanctus, Apoſtolus, Sacramentum, Euchareſtia, Archiepiſcopus, Cardinalis, Diaconus, Propheta, & alia, quæ mutare impium cenſeretur, & nõ minus eis hiſtorico vti licebit, quam his, quæ à theſauro Ciceronis

ceronis eruuntur. Obſcena ſunt verba, quæ Oratius inmũda & ignominioſa apellat, quæ & à libris deleri deberent, & ab omnibus penitus ignorari. Ageretur ſane de Repub. Chriſtiana melius, ſi rigido quodam iure pænaliq; lege lata magiſtratus omnes interdicerent, ne deinceps Scholarum ludimagiſtri turpes Poetarum fabulas iuuentuti exponerent, quæ in bonæ indolis animis corruptos mores generant, ſed ne fædos & impudicos Poetas ipſi manibus attingerent, omneſq; cuiuſuis generis ſordidos libros reiicerent, vt ſe omni macula deinde liberos diſcipulis, ac Reipublicæ exhiberent: Quam ſane peſtem quamplurimi auctores ſummoperè deteſtantur, quos retulit erudititiſſimus Doctor, noſterq; conciuis Petrus Cenedo Beatæ Mariæ del Pilar præſtantis dignitatis Canonicus. Quodq; conſilium, video iam à principio Gymnaſio Societatis Ieſus valde placuiſſe, & vehementer Conſilio Tridentino probari. Etenim obſcenos Poetas pernicioſiſſimis lenonibus deteriores eſſe crediderim; lenones enim non ſemper apertè pudicitiam impugnant; at Poëtæ obſceni, & improbi perpetua lectione, nõ modo palam expugnant, ſed omninò corrumpunt; adeò vt vel inuitus illud Ouidius cecinerit.

In Arte Poe.
Quæ dicantur verba obſcena.

In lib. Collect. ad ius Cano. par. 1. Colle. 8. num. 3.
Auctores obſcenos peſtẽ eſſe iuuẽtutis.

Eloquar

¶ Eloquar inuitus, teneros ne tange Poetas,
ſubmoueo dotes impius ipſe meas.
Callimachum fugito, non eſt inimicus amori,
Et cum Callimacho tuquoq; Coe noces
Me certè Sapho meliorem fecit amica,
Nec rigidos mores muſa Thaleia dedit.
Carmina quis potuit tutò legiſſe Tibulli?
vel tua, cuius opus Cynthia ſola fuit?
Quis potuit lecto durus diſcedere Gallo?
Et mea neſcio quid carmina tale ſonant.

Concinna certè multa Martialis cecinit, ſed quàm turpia nimium multa vbiq; deuomuit, quæ teretes aures pati non poſſunt? familiariter loquitur Terentius, iucundè Plautus; at verò, quantoperè iuuentuti noceat, artem ſcortandi di diciſſe, Reſpublicæ magno cum detrimento experiuntur; omitto reliqua, quæ (vt alibi diximus) colloquiis impudicis rectos iuuenum mores vehe menter inficiunt. Nihil de Ariſtophane dicã, quòd nota ſit omnibus non modò eius libertas, aut licentia, ſed turpitudo, atq; impudentia. Quàm ſubtiliter Lucretius de rerum primordiis, ſeu corpuſculis indiuiduis de eorum motu & figuris; de imaginibus, ſiue ſimulacris, quæ è ſummo

rerum

rerum corpore mittuntur; de animorum motu, de ortu obitúq; siderum, de Solis, & Lunæ deffectu, de fulminum natura, imbriũ, tempestatumq; caussis; de arcu cælesti, de auernis, de morborum affectionibus, & caussis, aliisq; mulits rebus disputauit? Quàm venustum, quàm præclarum, quàm omnibus ingenij luminibus distinctum, insigne, illustratum poema adidit? infectum tamen absurdis Epicuri (quem secutus fuit) opinionibus; quibus animorum immortalitatem oppugnat, deorũ prouidentiam negat, religiones omnes tollit, summum bonum in voluptate collocat; vt illas interim detestabiles ineptias consultò præteream; de atomorum concurtione fortuita, de mundis innumerabilibus, de eis nunquam ortis neq; interituris, quas neq; difficilè nobis esset refutare, neq; necesse est, cum ab ipsa veritatis voce, vel tacentibus omnibus facillimè refellantur. Sunt tamen inter Poetas alij, qui opera omnibus numeris absoluta ad vitæ institutionem reliquerunt, qualia sunt, Phoclidis, Tirtei, Theoginis, Hesiodi, ac similia, quæ Isocrates magnopere cõmendauit. Verùm vt hos cũ Isocrate mirificè laudo, sic cum Platone pœnitùs abominor omnes eos Poetas antiquos & recentiores, qui quocumq;

Opiniones erroneæ Epycuri & Lucretij

In Oratio. ad Nicoclẽ lib. 10. de Repub.

E modo

modo infectas iuuentuti chimeras, ac nocentiã vitiorum semina obtulerunt, exquibus impios & turpes adolescentes mores combiberunt. Quòd si apud Aristotelẽ legimus, his fuisse pœnam statutam, qui populo spectãdam pulchritudinis statuam proponerent, perquam libido excitaretur; quantò magis eis pœna imponenda esset, qui hac impium Poetarum peste, tabulisq; obscenis iuuentutis mentes inebriant. Quis non oculis fugiat, auribus respuat, mentẽ perhorrescat execrandũ illud Cattulli dictũ, deterrimãq; sentẽtiã, qua poetã castum esse debere, carmina nõ oportere esse pudica, impudenter asseruit? Quasi verò, qui ardore libidinis flagret, vi quadam furoris incendatur, semper de Venere cogitet, eaq; ad poesim rapiatur, mentem pudicam assequi possit. Carmina verò de corrupto Catulli iudicio hæc sunt.

Lib. 7. polyt. c. 7.

In Epygrãma. ad Aurelium Pathicum.

¶ Nam castum esse decet pium Poetam
Ipsum; versiculos nihil necesse est,
Qui tunc deniq; habent salem & lepôrem,
Si sunt molliculi, & parùm pudici.

Quod quantùm à Christiana pietate abhorreat, videant, qui veram religionem & verecundiã ani-

animo profitentur. Poeta fuit etiam Iuuenalis, sed Catulo miruminmodum contradicit hoc modo.

¶ *Nil, dictu fœdum, visuq; hæc limina tangat,* Satyrã 14.
Intra quæ puer est, procul hinc procul ite puellæ.
Lenonum & cantus pernoctantis parasiti,
Maxima debetur puero reuerentia, si quid
Turpe paras. Nec tu pueri contēpseris annos,
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Vnde ita Poetas legamus oportet, vt quemadmodum apes ex singulis floribus, quod est ad mel conficiendum vtilißimum, atq; aptißimum libare, atq; depasci consueuerunt; quod est inutile nō attingunt, aut certè non degustant: sic nos ex Poetis Græcis & Latinis, aliisq; scriptoribus profanis quæ ad religionē nostram propagandam, atq; ornandā valere existimemus, ea studiosè seligamus; quæ repugnare sentiamus, ea aut prætereamus, aut pœnitus repudiemus. Si verò aliquando impellente neceßitate obscenis verbis erit vtendum, circuitione honesta, quantùm fieri poterit, turpitudinem detegemus, ac rem simplicem pluribus verbis circumscribemus. Sic Terentius

Quō modo auctores profani legendi sint.

tius rem turpißimam periphrasi explicuit honestißimè his verbis,

In Adelphi. Actio.2.sce. 4.

¶ Bono animo esto, tu cum illa te intùs oblecta interim,
Et lectulos iube sterni nobis, & parari cætera,
Ego iam transacta re, conuertam me domũ.

Et virgilius in Priapeis igne potiùs quàm lectione dignis, ad puerum.

Quod meus hortus habet sumas impunè licebit,
Si dederis nobis, quod tuus hortus habet.

Atque hoc verborum amfractu sermo poterit tollerari. Cui non est longè dißimilis Metaphoricus, licet minus honestus, rem enim explicat expeditiùs atq; liberiùs: Sic Oratius, cùm esset impellente natura procliuis ad libidinẽ, impuberis venustatem proteruam ac peruicacem significauit, hoc modo.

Lib.1. Car. Ode.4.

¶ Nec tenerum Lysidam mirabere, quo calet iuuentus.
Nunc omnes, & mox virgines tepebunt.

Lib. 1. Offic.

Hinc Cicero acerrimè inuehitur in Cynicos Philosophos, qui nihil turpe dictu putarunt, quod turpe factu non esset, iuxta vetus Græcorum pro-

Orat.1.

uerbium (quod Isocrates reprehendit) quæ factu

turpia

turpia sunt, eadem & dictu: Hinc Herodotus tradit apud barbaros Persas, quæcumq; facere fas non esset, neq; dicere fas fuisse. Cynicorũ verò impudica ratio talis erat; nulla vox naturà turpis est, quæ vnà cum rebus ipsis nascatur, & si quæ est rei deformitas, quibuscumq; verbis ambiatur, ad intellectum tamen eundem nihilo minus perueniet; hoc modo (vt auctor est Aristo teles) Brison argumentabatur. Sed hæc eorũ ratio ridicula sanè est, non enim quibuscumq; ver bis obscena dicantur, eodem ad aures sensu statim deferuntur. Quippè ita verba comparata sunt, vt quædam propria sint, & cum ipsis penè re bus nata, magis apta ad explicanda animi sensa, & res quasi ob oculos ponendas; alia verò sunt similitudine quadam quasi extorta, quibus cùm ad significandum minor quædam uis insit, non il licò ad intelligentiam audientium animos exuscitant, sed longa cogitatione detentos sic alliciũt, vt significationis quasi varietate distracti facilè obliuiscantur. Quapropter si necessitate coga mur, rem fœdam & sordidam significare, verecunda vtemur periphrasi, neq; simplicibus & apertis verbis dicemus, eo ad cacandũ, sed vt locu tus est Salustius, eo ad requisita naturæ; & vt

Lib. 1. historiarũ

Cynicorum Philosophorum impudica opinio reprehẽditur.

Lib. 3. Rheto. ad Theodec. c. de Elocutio.

Quomodo res obscenæ periphrasi verborũ detegantur.

 loqui-

In lugurta. In vita Demetrij. *loquitur Plutarchus, quæ edentes & bibentes homines facere neceßitas cogit, me exagitat; vt rei turpitudinem honestiori loquendi formula operiamus. Hactenus de verbis natura repertis, nunc de figuratis agamus. Cùm enim oratio constet rebus & verbis, sic figuræ communi voce, quædam sunt, quæ verbis, quales sunt dictionum Tropi; quædam quæ rebus, id est sententiis subseruiunt, qualia sunt Schemata, quæ figuræ propriè nominantur. Nunc de verborum tropis agemus, qui pertinent ad parandum simplicium verborum delectum, de quo sermo hactenus institutus est. Tropus autem est dictionis à naturali propriaq; significatione in alienam cum virtute mutatiò, orationis ornandæ vel necessitatis caussa reperta; vt Demosthenes Philippum magnitudine rerum gestarum ebrium appellauit, vbi ebrium propriam significationem non retinet.*

Lib. 9. c. 1. *Omnes verò (quos hactenus legerim) recentiores aliam ex Quintiliano desumptam tropi diffinitionem secuntur dicentes: tropum esse mutationem dictionis ab eo loco, in quo propria est, in eum, in quo propria desideratur; quæ diffinitio quàm sit viciosa, patet ex eo, quòd eo modo tropi non ornandæ orationis, sed neceßitatis tan-*

Refutatur recẽtiorum definitio. Tropi.

tùm

tum caussa essent reperti; & quandocunq; oratio non esset pracisa verbis, sed exornata tropis, fieret semper propter natiuarum vocum simplicium defectum atq; inopiam. Sed Cererem pro frumento dicimus; id populus curat scilicet, pro minimè de his curat populus: O nauis referent in mari te noui fluctus, pro Republic. bellisq; ciuilibus: fontem ingnemq; ferebant, pro parte aqua: in quibus nulla est mutandarum vocum necessitas, nec propter defectum propriarum aut inopiam, voces ex propria significatione in alienam transferuntur. Non est igitur tropi diffinitio, mutatio dictionis è loco proprio in eum, inquo propria desideratur. Neq; est quòd nobis obiiciant, dum tropos dicimus exornationis caussa repertos, id tantùm figuris conueni re, in quo si cum eis tropi consentiant, & nomen & naturam eandem retenturos: ducto enim à definitione argumento (quod ad confirmandum simul & refellendum valere plurimùm ipsa nos Philosophia docuit) necessariò conuincam, tropum & figurã non exiguo discrimine separari; hoc iacto, tãquàm fundamento, logico axiomate: à quocũq; remouetur definitio aberit & res qua definitur: Sed neq; diffinitio figura cõuenit tropo;

neq; tropi diffinitio figuræ; ergo figura & tropus idem esse non poterunt; propositio vera est; assumptio probatur. Figura est confirmatio quadã orationis à communi loquendi consuetudine omnino remota; sed dictionum tropi à Rehetoribus (qui Poëtis, Oratoribus, & Historicis in vniuersum præcipiunt) decem statuuntur, Methaphora, Allegoria, Metalepsis, Epytheton, Onomatopeia, Sinecdoche, Methonimia, Anthonomasia, Catachresis, Ironia; qui omnes positi sunt in significationis, dictionisq; permutatione, in quibus singula verba, alia pro aliis ponuntur; ergo non erunt figuræ, sed tropi. Propositio vera est, firmissima reddetur illatio & consecutio, si assumptionem in Anthonomasia, Onomatopeia, Epytheto, Metalepsi, Allegoria probetur, nam in reliquis dubium esse non posse, omnes in vniuersum conueniunt. Anthonomasia est, cùm commune nomen mutata significatione in proprium transfertur, hinc fit, vt pro philosopho non sapientiæ studiosum, sed Platonem, aut Aristotelem intelligamus. Onomatopeia est nominis fictio, eorumq; loco ponitur, quibus vteremur, si sua essent rebus imposita vocabula, vt Bombarda pro signis, aneis. Epytheton, & inter figuras numeratur,

& inter

& inter tropos, nam plerumq; cognatum est Antonomasia, sed Antonomasia tropus est, erit igitur & Epytheton tropus. Metalepsis est, cum dictio è propria significatione in aliam trãsfertur; vt post aliquot mea regna videns mirabor aristas; vbi aristæ non propriam obtinent significationem. Allegoria & verbis cõstat, & rebus, frequẽter enim (vt ait Quintilianus) tropus & figura in easdẽ significationes coeunt; vnde verba illa Oratij: O nauis referent in mari te noui fluctus; diuersam habent significationem, quã ipsa verba propriè accepta significant. Ex quibus modò consecutio recte inferetur: ergo omnes propositi modi inter tropos erunt numerandi, & falli omnino, qui eos perperàm ad figuras retulerunt. Quæ sanè illatio ex mutationis etiam diuisione propriæ significationis apertissimè colligi, confirmariq; poterit. Omnis mutatio nominis fit ex communi in proprium, ex proprio in fictum, ex effectis in causas, ex causis in effecta, ex simili in simile, ex multis in vnum, ex falso in verum, ex subiectis in adiuncta, ex adiunctis in subiecta, ex oppositis in opposita, ex comparatis in comparata, ex toto in partem, ex parte in totum: Sed omnes hæ mutatæ dictionis formæ, prædictis comprehendun-

Lib.11. c.1.

Lib.1. Ode.14.

tur. Erunt igitur omnes tropi. Verùm hæc illis omittamus, qui ea leuiter & inutiliter ad ingenij ostentationem potiùs quàm ad aliquem doctrinæ vsum exactiùs disceptare voluerint, & ad troporum disputationem nostra conuertatur oratio; nihil enim refert quo appellentur nomine, si quæ sit eorum vis, quis vsus, & vtilitas appareat. Quamuis tamẽ Rhetores, quas recensuimus omnes troporũ formas tradiderint, vt Poetis (quibus earũ vsus est frequentissimus) cumulatè satisfacerent; nos qui Historicum angustiori lege formamus, eos tantũ tropos præscribemus, quibus puriùs narrationem illustret. Erunt autem Methaphora, Antonomasia, Epitheton, Methonimia, & Ironia, de quibus ordine hoc loco agemus. Methaphora est tropus dictionis, quo vox propter similitudinem à propria significatione in alienam transfertur, quæ leporẽ & ornatũ orationi adfert; latinè translatio dicitur, vt adamantinum pectus, ferreus animus, pro eo, qui flecti & deterreri non potest. Methaphoræ vtilitatẽ ostendit Quintilianus his verbis; Inter tropos lõgè pulcherrima est translatio, quæ quidem ita est ab ipsa nobis concessa natura, vt indocti quoq; ac nõ sentientes ea frequenter vtantur; tũ ita iucunda

Quid sit Methaphora & qualis esse debeat eius vsus.

Lib. 8. c. 6.

atq;

atq; nitida, vt in oratione qualibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neq; enim vulgaris esse, nec humilis, nec insuauis, rectè modò ascita sit, potest. Copiam quoq; sermonis auget permutando, aut mutando, quæ nō habet, quodq; difficillimū est præstat, ne vlli rei nomen deesse videatur. Grata est certè in oratione methaphoræ varietas, dignitas magna, si rectè venustèq; vsurpetur. Quis enim non probet illud Maronis, qui apiū quasdā reges, quasdam quirites nominauit, & cùm sobolem significare velit, populi nomen grata similitudine mutuatur.

¶ *Sin autē ad pugnā exierint (nā sæpe duobus* Lib. 4. Georgi.
Regibus incessit magna discordia motu)
Continuòq; animos vulgi, & trepidātia bello
Corda licet longè præsciscere. &c.

Longissimis enim versibus fingit eas Romanorū more bellicosas, vt sedem propriam, & Rempublicam vel magno periculo tueantur. Sic Cato Siciliam cellam penariā Reipub. & plebis Romanæ nutricem, & Cicero vetus ærarium nominarunt. Actio. 4. in ver. *Ita varius est methaphoræ vsus, vt duci cōmodè posſit ex orbibus Cælestibus, ex elemētis naturæ, ex corporibus animatis, ex bestiis rationis expertibus, ex hominibus, fluminibus, metallis, ac nihil de*

niq;

niq; sit, ex quo nō appositè genuina, ac propria significatio in minus propriā transferatur. Nos eas tantū deflexiones recēsebimus, quæ vsu frequētiores occurrūt: prima est, quoties vox è propinquis rebus ad minus propinquas, proximas tamē deflectitur; vt sunt translationes, à sensibus, ad animū; vel ab his, quæ cadunt sub sensum, ad ea, quæ intellectu percipiuntur: Sic visus sensuū nobilissimus potest ad animū transferri; vt video Rempublicā periculis vndequaq; obnoxiam, pro intelligo; prospicere, pro coniicere sic accepit Syrus Terentianus: Isthuc est sapere, non quod ante pedes modò est videre, sed quæ futura sunt prospicere. Oculus ad mentem ita transfertur; voluptas, & effrenata libido mētis oculos perstringit, nec vllum habet cū virtute commertium. Audire ponitur aliquando pro obtēperare, aliquando pro fidem habere, aliquādo etiam pro suspicari, & similibus; vt audio parentibus id est obedio, audio, sed caue ne me decipias, id est fidē habeo, audio quid velint istæ lachrimæ, id est suspicor; ab odoratu, Terentius: Olfacio quid sibi velint quòd toties hàc pertranseant, & torue isthuc oculos coniiciant, id est deprehendo, ac cognosco. Demea apud eundem; Priùs olfecissem, quàm ille quicquàm cæperit;

In Adelphi. actio.3.scena 4.
In phormio.act. 4.sce. 1.

perit, & nunquid patri ſubolet? Ab his, quæ ſunt corporis ad animum plerunq; voces transferuntur, vt quando dicimus, candor animi tui, ſplendor mentis, acumen ingenij, obtuſum intellectũ, cæcum iudicium, rationẽ imbecillam, & pleraq; alia, quo modo nihil eſt vſitatius, nihil antiquius apud Hiſtoricos, omneſq; alios ſcriptores. Plerũq; fit tranſlatio ab animali rationis experte ad animal rationis particeps, vt ſi dicamus Oratorem latrare. Terentius, quid ille gannit? ex equo Cicero in Piſonem; ſic ad illius hanc orationem adhinnit, vt non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis à ſe illum inuentum eſſe arbitraretur. Quandoq; ipſummet bruti animantis nomẽ vſurpamus, vt quãdo appellamus aliquem, cæcũ & ſtupidũ talpam, rapacem lupum, crudelem tigridem, fortem leonem, mitem agnũ, fraudulentum vulpem. Hoc modo adulatorem dicimus canẽ, laſciuum ſimiam, libidinoſum hircum, ſalacem paſſarem, loquacem graculum, timidũ leporem. Sic ait Mitio Demeæ apud Terentiũ: tu autem huic (Aſine) auſcultas: & Cicero Piſonẽ ſic inſectatur: iſtius impuriſſimæ, ac intẽperatiſſimæ pecudis cæno, & ſordibus inquinauit: & infra: quid nunc te (Aſine) litteras doceam, non opus In Adelphi. act. 5. ſce. 8.

eſt

est verbis, sed fustibus. E contrario fit plerunq; mutatio, vt quando leonem appellamus superbum, vulpem perfidam, formicam parcã & prouidam, canem assentatorem, apes Quirites, delphinum falsum, lusciniam facundam, dipsadem sontem, agnum mitem. Frequentiùs tamen sumitur methaphora ab epythetis, eleganter enim dicemus asperum hominem, ferreum agricolam, feruentem iuuenem, florentem puerum, gelidum pectus. Et ab animali translatio quoq; ducitur ad non animal; vt prata rident, exultãt segetes, admirantur syluæ, parietes locuntur, flumina currunt, sitiunt campi. Epitheton quoq; ipsum transfertur, vt iratum mare, minax tempestas, indignatus Araxis, raucus amnis, mite amomũ, nuntius noctis Hesperus, Iris Iunonis nuntia; cuius generis exempla sunt frequentiùs obuia, quã vt in eis scribendis tempus conteratur. Sumitur etiam methaphora ab inanimato ad inanimatum; potest enim vocabulũ rei alicuius propriũ, aliqua similitudine transferri; in his autem oportet iudicium adhiberi, ne rem verbis impropriis efferamus: quidam enim cum propriam & genuinã rei vocem ignorent, methaphoricam venantur, qua orationẽ obscurã implicitamq; reddunt.

dunt. Iudicio ergo, prudentia, studio, arteq́ opus est, vt translationes istæ gratiam, & splendorem in oratione habeant; vt si quis syluam scatere dicat, quod est fontium proprium, orationem fluere, quod est fluminum; fluctus vndasq́ negotiorũ, quæ sunt pelagi; ansam prorrigere, id est occasionẽ præbere, quod est amphoræ. Reciproca quoq́ & mutua potest esse metaphora, quæ communis dicitur; fit verò quandò duæ res appositè transferuntur, vt si dicamus pro gubernatore aurigam, & è conuerso pro auriga gubernatorem; altũ mare, cælum profundum: cum maiori ex parte vnius dumtaxat verbi esse soleat translatio, vt fluctuare segetes rectè dicimus: non eodem modo fluctus segetare; & videre pro sentire probè ad animum transfertur, non ita sentire pro videre dicemus; non possum hanc difficultatem attingere, pro scire eleganter dicetur, scio verò verbum non ita ad corpus transfertur; neq́ enim dicemus, onus hoc ferre nescio, nec vt mucro gladium notat, sic mucronem gladius ostendit: quod tradit elegantissimè Quintilianus. Translatione itaq́ vtimur aliquando necessitatis caussa, sæpe enim vox propria desideratur (vt ait Fabius Quintil.) Et tunc inopia propriæ vocis cogimur per similitudinem

Lib. 10. c.1.

Lib.8. c. 2.& 3.

tudinem alias voces mutari, vt quando dicimus luxuriare segetes, prata ridere, potare vites, ex purgare vineam, neq; enim voce alia id ita signi ficare possemus; vnde initio, vbi propria deerāt, natura peperit tropos. Transfertur vox praterea, vt significantius aliquid exprimatur, vt in-
1.Tuscu. *census ira, inflammatus cupiditate, Cicero: Omnes incenduntur ad studia gloria. Translatione etiam vtimur, quando orationis ornatum quarimus, ad quem illa pertinent, lumen orationis, eloquentia flumen, generis claritas, virtutis splé-*
In Oratio. pro Milo. *dor. Hinc Cicero Clodium gloria fontem vocauit. Idem, has publicas pestes sociorum, militum*
De prouinciis Consul. *clades, publicanorum ruinas, prouinciarum vastitates, imperij maculas teneretis. Idem; hic tu*
In Somnio Scipio. *ostendas oportet patria, lumen animi, ingenij, consiliiq; tui. Vtimur etiā methaphora, ad grauitatem, ad euidentiam, ad sublimitatem, ad festiuitatem; ex quibus manifeste elicitur, eam, quam supra improbauimus troporum diffinitio*
Quot modis vsus metaphoræ esse potest vicio sis. *nem (quā recentiores secuntur) mancam & imperfectā extitisse. Viciosa autē erit translatio, si fuerit nimis dura; qualis fuit illa Solonis, qui interrogatus, quidnā esset lex, respōdit aranea telā; eo quòd videret potentes, & diuites, nullis legibus pu-*

bus puniri, in pauperes verò leges diligentissimè obseruari: vt fieri solet in aranea tela, quæ si quid leue est, retinet, validum verò si quid fortè inciderit, recissa tela pertransit. Ita Chilo vnus è septem Græciæ sapientibus grauis, & prudens Philosophus, interrogāti quidnam esset fortuna, respōdit cæcus medicus; quòd omnes, qui se illi committerent, excæcaret. Quod si aliquando necessitate impulsi duriuscula vtemur methaphora, his formulis loquendi eius duritiem quodammodo tēperabimus; vt sic loquar, vt ita dicam, vt sic mihi liceat loqui. Vitiosa etiam erit sordida methaphora, vt luxuriare segetes; Rempublicā Castratam esse morte Camilli, & illa Virgilij similitudo.

Verùm hæc tantum alias inter caput extulit vrbes. Ecclog. 1

Quantū lenta solent inter viburna cupreßi.

Et Terentianum illud: arrige aures Pamphile; quæ cùm ad sordidum, tùm ad obscenum intellectum, audientium animos exsuscitant. Vitiosa quoq; erit, si fuerit maior, quàm oporteat, vt puer ferreus in studiis, maior significatur durities, quàm vt de tenera pueri ætate credi poßit; meliùsq; & elegantiùs diceretur aßiduus in studiis. In Andria actio. 5. scena. 4.

diis. Vitiosa præterea erit dißimilis, cùm laus methaphoræ in eo potißimùm cernatur, quòd cum re, cui accommodatur, aliqua affinitate & similitudine copuletur; qualis illa fuit Ennij, qui cælos fornices appellauit. Vitiosa tandem erit, si fuerit crebra, aut si multæ simul translationes repetantur: nam vt temperatus methaphoræ vsus lucem, & ornatum orationi solet afferre, sic etiam nimis frequens fastidium parit, tenebrasq; infundit. Adde etiam, quod plerunq; est laude dignius atq; præstantius, propriis vti vocabulis, quàm nimium formulis methaphoricis assuescere. Quæ omnia methaphoræ vitia recenset Cicero. De qua latè disseruimus, quòd non exiguam latinæ elocutionis partem methaphora sibi vendicare videatur. Antonomasia est nominis permutatio, vt si pro Achille Pelidem dicas; pro Iunone Saturninam; fit multis modis, primò quando patronimicum nomẽ pro proprio sumitur, vt Anchisiades pro Ænea; Saturnus pro Ioue; Peneia pro Daphne; quod poetis frequentißimum esse solet, oratoribus rarum: quippè semel tantùm legimus, Ciceronem sic fuisse locutum. Præclara meherculè vox, & digna Æcidarum gente sententia: Historicis omnino inusitatum.

Lib. 3. de Orator.

Quid sit Antonomasia & quàm varius eius apud auctores vsus.

Lib. 10. Hist.

tatum. Secundò quando vniuersum nomen ac vox communis pro propria ponitur per quandam excellentiam, vt Poeta inter græcos pro Homero; inter Latinos, pro Virgilio; sic Orator inter Latinos pro Cicerone; inter Græcos pro Demosthene; Apostolus in scriptura sacra pro Paulo, sapiens pro Salomone. Tertiò quando pro communi ponitur proprium, vt Cresus pro diuite; Numa pro religioso; Tarquinus pro superbo; Nero pro tyranno; Heliogabalus pro prodigo; Vlysses pro fraudulento & fallaci; Hercules pro forti; Cesar pro magnanimo; Cato pro seuero; Grachus pro furioso; Lelius pro leni & placido; Phalarides pro crudeli; Crassus pro locuplete; Policrates pro fortunato; Annibal pro vafro; Herostratus pro ambitioso; Dedalus pro ingenioso; Icarus pro audaci, Hector pro prudenti; Orestes pro insano; Tantalus pro sitienti; Irus pro inope; Codrus pro paupere; Cecropus pro generoso; Sardanapalus pro effœminato, & molli; Venus pro pulchra; Diana pro intacta virgine; Aristides pro iusto, & incorrupto; Zoilus pro inuido; Momus pro mordaci; Epicurus pro voluptatibus dedito. Quartò quãdo patria nomina pro propriis vsurpantur, & vt dialectici locũtur, denomina

tiua; vt Mantuanus pro Virgilio; Arpias pro Cicerone; Cyprides pro Venere: quæ aliquando vt attributa ponũtur, vt Siculus pro ingenioso; Pigmeus pro paruulo; Parthus pro feroci; Cretensis pro mendaci; Panus pro perfido; Scytha pro in humano; Græcus pro astuto: aliquando etiam ipsa virtutum ac vitiorum attributa pro propriis sumuntur; vt pius pro Ænea; adulter pro Paride; non raro apitheta, quæ ex factis tribuuntur, pro his, quibus tribuuntur, vsurpamus, vt, quãdo pro Scipione Numantiæ, aut Cartaginis expugnatorem; pro Annibale Sagũti euersorem dicimus; Troyani belli scriptorem dixit Oratius, pro Homero; domesticum latrocinium dixit Cicero pro coniuratione. Quintò cum dignitatis nomen sumitur pro proprio; vt Romanæ eloquentiæ parens pro Cicerone; Academicæ familiæ princeps pro Platone; Peripateticæ disciplinæ auctor pro Aristotele; rigidus morum censor pro Catone; Stoicæ familiæ pater pro Zenone; voluptatis deffensor pro Epicuro. Sextò cùm diffinitio ponitur pro diffinito; vt sciẽtia æqui, & iniqui; vel rerum rectè administrandarum cognitio, pro Iurisprudentia; ars differendi, pro Dialectica, vilis efferuescens, pro ira, Ouidius.

Nec

Nec leuis ambitio, perfusaq́; gloria fuco. Pro ambitione:

Magnarũq́; fames sollicitauit opũ. Pro auaritia. Septimò, quandò ponitur Ethymologia (quæ vocis rationem subtiliter explicat, eiusq́; originem accuratè perquirit, vt Fabius ait: ac ideo à Cicerone nominis notatio dicta est) vt os aureũ, pro Chrisostomo, sapientiæ studium pro Philosophia: sapientiæ studiosus pro Philosopho, quod de meo sit tuum pro mutuo, homo cibo ventriq́; deditus pro Parasito. Vltimò, cũ aliquod insigne dictum, aut elogium, aut apophtegma, vel stratagema, opinionem etiam aliquam, vel sententiam loco dicentis collocamus, modò non obstrusa sint, atq́; recondita, sed præstantißimis quibusq́; auctoribus frequenti vsu recepta: vt si ita dicamus, qui Socratem dixit stupidum, libidinosum, & bardum, quòd iugula concaua nõ haberet, intellexit Zopirum: qui manui in pugnum contractæ Dialecticam dilatatæ & extensæ similem esse Rethoricam dixerat, Zenonem significauit. Laudabitur Antonomasiæ vsus, si nomina dignitatis, & Epytheta communia emphasim quandam contineant, si diffinitio sit breuis, patria non obscura, notatio non

Lib. 1. c. 6. in topicis.

F 3 per-

perplexa, ne in Parisologiæ vitium incidamus, & si dictum, aut elogium, non dubio auctore commendetur: Ethymologiam admittant sæpius Poesis, & Oratoria, quàm Historia, quamuis aliquãdo vsus eius necessarius est, veluti, quando res, quæ narratur, interpretatione indiget; vt magis reddatur perspicua, ac dilucidior narratio efficiatur. Epytheton, vt ait Flauius Sosipater, est dictio proprio nomini præposita, ornandi, aut destruendi, aut indicandi caussa: ornandi, vt Hercules lustrator orbis, purgator ferarum, gentium domitor: Antonius eloquentia, grauitate, honore florentissimus, seuerissimus, atq; integerrimus Iudex: destruendi, vt scelerum inuentor Vlysses, malus ac perniciosus ciuis, improbus consul, seditiosus homo: Indicandi, vt Larissæus Vlysses. Epytheti species est Schesisonomaton, quod latinè dicitur nominum habitudo, id est, cùm singulis quibusq; verbis singula tribuũtur epytheta, vt nõ pestilentem inuidiam, non fauorem fragilem, non fluxas opes, non vanos honores sequimur, non populi auram mobilem, non vulgus infidum bonis, sed eximium virtutis decus sectamur. Epythetorum verò insignem copiam, res ipsa de qua agitur, & propè verba singula suppeditant. Siquidẽ ab anima commodè sumentur epytheta, vt Pla

Quid sit Epythetõ & quot modis orationem exornet.

to

to Philoſophorum ſapientiſsimus, Ariſtoteles fidelisſimus naturæ interpres. A corpore, Terſites Græcorum deformiſsimus, pulcherrimus Democles, Flauus Achilles. A bonis externis (quæ à fortuna proficiſcuntur) epytheta appoſitè deducuntur, vt ab opibus, viribus, patria, rebus geſtis, euẽtibus. Ab opibus, vt Creſſus regum opulẽtiſsimus, Craſſus Romanorum ditiſsimus: à viribus, Milo Athleta fortiſsimus, Hercules robuſtiſsimus: à patria vt Archita Tarẽtinus, Gorgias Leontinus, Orphæus Camerinus, Andreas Panormitanus, Empedocles Agrigentinus, Pythagoras Samius, Thymæus Locrus: à rebus geſtis, vt monſtrorũ domitor Hercules, ab euentu, vt his capti Phryges. Quãdoq; verò loco proprij nominis ſubiiciuntur, ſic Liuius pro Annibale, pœnũ dixit, & Virgilius: Thalamoq; fixa reliquit impia, pro Ænea. In Epythetis autẽ quoties adhibendi ſunt, curare diligenter oportet, vt ſint peculiaria, vulgata, & à probatis auctoribus frequenti vſu recepta, & vt proprietas quædã attribuatur, non perſonis tantùm, ſed etiã rebus: vt origo malorũ otiũ, ſolicitus amor, patiens laboris iuuentus, impatiens moræ ſenectus, pallida mors, & id genus alia. Nulla certè res ad ornandam & augendam orationem

illustriùs accõmodatur, quàm Epytheton, quod non in perpoliendis verbis singulis tantùm habet pondus, & lepôrem: sed etiam in illuminandis explanandisq; sententiis, est enim in dictione adiecto Epytheto quidam color, ac quasi splendor, qui efficit, vt talis narratio, qualem videri cupimus, omnibus appareat. Modò enim nomen cui præponitur ornat, vt eximia scientia, singularis virtus, inusitata clementia, clarißima auctoritas, egregia fortuna: modò laudat, vt eloquentium iurisperitißimus Crassus, iurisperitorum eloquentißimus Seruilius: modò exprobrat, vt genus hominũ varium, mixtum, & turbulentum: modò terrorem incutit, vt sentient nefarij ciues, in hac vrbe esse vigilantes consules, esse egregios magistratus, esse fortem senatũ, esse victricia arma, esse carcerem sceleratorum vindicem: Item, vnusquisq; rebus ac fortunis suis modo prospiciat, nam bellum instat Turcarum post hominum memoriam maximum, & crudelißimum: modò emphasim habet, & pondus ad integram sententiam explanandam, vt
In.2. Catil. *Cicero, erunt qui illum (si hoc fecerit) non improbum, sed timidum, me non diligentißimum consulem, sed crudelißimum Tyrannum existimabunt.*

mabunt. Postremò oratio epythetorum appositione exuberans, & multùm delectat, & auditorem ducit quò volumus, valet enim non ad ornatũ, & dignitatem solùm, sed etiam ad misericordiam, ad odium, ad inuidiam, ad commendationem: denique non minimam eloquentiæ partem sibi vendicat: nam ea quæ dicimus, & præstantiora, & maiora & splendidiora reddũtur, cùm illo epythetorum apparatu proferuntur. Cuius quidem vsus tantò erit celebrior, tantò maior, eius sublimitas, magnificentia, nitor, & auctoritas, quantò vnusquisq; magis rerũ proprietates, diuersa hominum iudicia, illustresq; partes intelligat, præcipue regum ac principum, quæ latè in hominum genere patent. Quomodò enim Pontificem appellabimus, nisi maximum, aut sanctissimum adiecerimus? Quomodò Christianæ religionis Cardinales, nisi illustrissimos dixerimus? Quomodo deniq; Regem alloquemur, nisi eũ Christianissimum aut sacratissimum nominemus? quibus ablatis nuda ac turpis maneret oratio. Non silebo, frequentiorem appositorum vsum esse apud Poetas & Oratores, quàm Historicos, his enim illi liberiùs multò vtũtur, quocunq; modo verbis, quibus adiiciuntur consentiant. Vnde

F 5 *paßim*

paßim Poetæ vndifluum mare, pinguem lucernam, igneum fulmen, rapaces furias, gelidos fontes, & id genus multa vsurpant: ab Historicis verò prudenter hæc, & cum industria non leuiter assumuntur. Methonymia latinè transmutatio dicitur, est tropus quo, nomen pro nomine ornatus causa sine similitudine sumimus, fieri solet multis modis: primo cùm inuentor rei, pro re inuenta ponitur, vt pro vino Bachus, pro libidine Venus, pro frumento Ceres, Mars pro bello, Cicero pro bello Martem sic vsurpauit: quos amisimus ciues, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ; Mercurius apud Plautum: quo ambulas tu, qui Vulcanum in cornu conclusum geris? Vulcanum pro incenso ellychnio sumpsit. Tertiò cum Deos & heroes vel etiam plebeios, pro illa vi accipimus, quæ illis attribuitur, vt Venerem pro coitu, Cupidinem pro amore, Leonem pro maiestate regia, Mineruam pro consilio, & sapientia, Mercurinm pro interpretatione & facundia, nam eum Græci (vt ex Diodoro Siculo constat) Deorum interpretē esse putarunt: Appollinem pro melodia, vocum dulcedine, concentu, & quadam decenti carminum peritia: Atem pro discordia, Proteum pro

Quid sit Methonimia & quibus modis ea vtamur.

In Oratio. pro Mar. Mar.

In amphit. act. 1. sce. 2.

1. Bibliothe. Mercurius olim deorum legationes obierat.

pro mutabili, Plutonem pro diuite, Priapum pro ſalaci, & libidinoſo, Neptunum pro mari. Quartò cùm ſignum pro ſignato ponitur, vt ſceptra pro imperio, claues pro officio, toga pro pace, vt Cicero: Cedant arma togæ: vbi non intellexit togam, qua erat amictus, ſed quæ pacis erat ſignum, & otij toga: huiuſmodi fuit; contrahit frontem, pro admiratur: ſignum in fronte gerit, pro glorioſo. Quod ſi de mulieribus dicatur, inſignis pudicitiæ argumentum erit; nam Thraces olim pudicas mulieres in fronte notis quibuſdam, & ſignis obſignarunt, vt honeſtatis & pulchritudinis forma ſimul eluceret: Sic etiam dicimus extollit ſupercilium, pro intumeſcit. Quintò quando continens pro contento ſumitur, vt teſtis eſt huius mali Hiſpania, id eſt Hiſpani; hoc decreuit Cæſarauguſta, id eſt, Cæſarauguſtani decreuerunt. Cicero: teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor Lucius Sylla huius virtute, & conſilio, confeſſus eſt, fuiſſe liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis vndiq; cinctam periculis non terrore belli, ſed celeritate conſilij explicauit: teſtis eſt Aphrica, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundauit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpa-

In Piſon.

Thraces olim vt pudicæ mulieres noſcerẽtur, in fronte ſignis adiectis obſignarũt

Pro. Lege Manil.

Hispaniam iter Gallorum interemptione patefactum est, testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratosq́; conspexit. Sextò quando contentum pro continente sumitur, vt Virgil. Vcalegon ardet, id est, domus Vcalegonis, qui modus rarißimus est oratoribus, sed rarior historicis. Septimò & postremò, quandò pro efficiente effectum vsurpamus, vt inuerecunda nox, hilaris adolescentia, tristis senectus, pallida mors, quæ pallida dicitur, quia reddit homines pallidos, vnde Oratius.

AEneid. 2.

Lib. 1. Ode. 4.

¶ Pallida mors æquo pulsat pede pauperum
tabernas,
Regumq; turres.

Aut pro efficienti efficiens, vt Martialis.

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea vix totum Bibliotheca capit.

Vt verò Methonimiæ vsus historicis permitatur, vel maximè commendetur, curandum est, ne signa vel longiùs repetantur, vel inepta sint, vt si ebrium appellemus rubeum, aut liuidum dicamus pallidum, & ne per vinum Bachum, per frumentum Carerem, per coitum Venerem significemus, quod Poetis quãuis raro, aliquãdo tamen integrũ est: in reliquis modis historiarum

diligens

diligens habeatur ratio. Methonimia verò à multis Rhetoribus Hypallage dicitur; habet autem Poetæ hypallagem quandam ab hac omnino distinctam, historicis penitus fugiendam; ea est, quandò voces in oratione inuertuntur, vt date clasſibus auſtros, pro date claſſes auſtris. Antiphraſis eſt dictio è cõtrario ſignificans, veluti verbi vnius Ironia; vt ſi dicamus Regium vocari, qui regiis moribus careat; Lucium, qui minimè luceat: Parcas, quæ nemini parcant; Sic Cicero inuehitur in Verrem dicens, dictum eſſe à verre, id eſt porco nondum caſtrato; & aliter à verrendo Verrem nominatum; quòd cum eſſet quæſtor in Sicilia ærarium verreret, hoc eſt ſpoliaret; cõtrarium enim verbo dicimus, quàm quod ſenſu ſignificamus; dicitur latinè illuſio, quæ poſita eſt in pronuntiationis grauitate, quæ ſi abfuerit, confiteri videbimur, quod negare contendimus. Ad rem verò aliter quàm dicitur ſignificandam mirificè iuuant geſtus, & rei quæ pronuntiatur natura. Eſt & alia Ironia, quæ non tã in ſingulis orationis verbis, quàm in toto ſermone poſita eſt, fit quotieſcunq; id pronuntiamus, cuius contrarium intelligi volumus; & vt Quintilianus ait, cum diuerſum eius quod dicimus, intellectum

Quid ſit vocis illuſio & eius vſus qualis.

Lib. 6. c. 3.

In Eunucho. ad fin. *lectum petimus. Gnato Terentianus Thrasonem gloriosum militem sic irridet: quid? isti te ignorabant, postquam eis mores ostendi tuos, & collaudaui secundùm facta, & virtutes tuas. Et Hegio:*
In Adelphiſt. 3. sce.5. *ille bonus vir psaltriciam (si diis placet) parauit, ò salue bone vir, & similia: Cicero quid ais bone*
In ver. act. 7. *custos deffensorq; Prouinciæ? Castimonia Hyppolitum præ se fert de adulterio. Virgil.*

I nunc ingratis offer te irrise periclis,
Tyrrhenas insterne acies, tege pace latinos.

Solent autem scriptores Ironiam his particulis vsurpare, scilicet, verò, at, atuerò, sanè, profectò, quasi, nimirùm. Terentius, id populus curat scilicet. Virgil.
In And.

Egregiam verò laudẽ, & spolia ampla refertis.
Tuq; puerq; tuus.

Aeneid. 4. *Augetur verò oratio per Ironiam hoc modo, non magnam laudem assecutus es, egregiam verò laudem es assecutus; non ista curat populus, id populus curat scilicet; est indoctus, ò singularem hominis sapientiam; quomodo per Ironiam & exclamationem variatur orationis color; nam sæpe in vnam sententiam plures figuræ incidunt. Probatur*

batur maximè Ironiæ vsus, si ea adulemur, si laudis simulatione detrahamus, si contrarium ad maiorem exprobrationem, & contumeliam magis augeamus; Cicero: Tum iste vir optimus vereor nè derrideri poßit, quòd dico vir optimus. Refertur ad Ironiam Astysmus, qui est venusta cũ ioco vrbanitas, rusticana tamen simplicitate carens; Virgilius. Pro P. Quintio.

¶ Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui, In Bucco.
Atq; idem iungat vulpes, & mulgeat hircos

Catachresim, Allegoriam, & Onomatopeiã libenter consultòq; prætereo, quòd historiæ describendæ earum vsus inutilis sit. Catachresis siquidem, quæ latinè dicitur abusio, res impropriè rebus accommodat, quemadmodum docet Quintilianus, vt si seuerum hominẽ dicamus crudelem, cũ vitium sit crudelitas, seueritas virtus; prodigũ liberalem & magnificũ; vafrum sapientẽ; confidentẽ fortẽ auarũ rei familiaris custodem vel è contra; parcũ; auarũ; cum parsimonia virtus sit, & vitiũ auaritia; eloquentem loquacem; humilem ab iectum; remissum negligentẽ; solertẽ cupidum; quietum ignauũ ac vecordem; diligentẽ & pium superstitiosum

Qui trõpi inutiles sunt historiæ & quarè

Lib. 8. c. 6.

& sic

& sic alia: quæ vicinarum vocum abusio turpissima foret historico, in quo orationis perspicuitas rerumq; veritas cōmēdatur: sunt enim vitia virtutibus adeo proxima, vt sæpe pro eis ab his, qui vtrorumq; naturā nōprobè dignoscāt, facilè suscipiantur; vt cōtra sunt vitia virtutibus adeò propinqua, vt media similitudine in vtrisq; conspecta, plerūq; vulgus decipiatur, eisq; sæpe vicissim mutuòq; abutatur: & non rarò sciens atq; consultò ad obtrectationē retorqueat. Onomatopeia verò (quæ est nominis fictio ad similitudinē eius rei, quam significare volumus; vt Euohe, Baubatus, sibulus, arcabuzium, taratantara, mugitus) quid insolentius in dilucida elegantiq; historia videri posset? Quid porro turpius, quàm, quod etiā docet Onomatopeia, nouas voces deriuare, & deducere, ex inepta quadā analogia & similitudine, quæ barbarā non latinā orationem efficiunt? vt quia dicimus ex philosophia philosophari, sic ex poesi poetare, & græcari, & rhetoricari dicamus; & sicut dicimus vilescere, & arescere, ita dicamus siccessere, subirascessere, grādescere, & vt laureati, & barbati, ita scutati, pileati, personati, galeati: Sic doctissimū dicimus; piissimum latinè dici negat Cicero. Vt igitur perspicua

Philip. 13.

picua ſit hiſtoriæ narratio, huiuſmodi tropus fugiendus erit, & eam tantùm ſequemur orationis formam, quam elegans Ciceronis ætas probauit; nam ſi nulla vox recepta, quam tutò imitari poßimus, inueniatur, tutius eſſe crediderim tacere, quàm ridiculas voces cogitare, ne iure in eam reprehenſionẽ incurramus, in quam Ludouicus Viues, & Paulus Iouius inciderũt, qui huic tropo maximè addicti, quàm plurimas voces turpiter, ac ridiculè inuenerunt. Allegoria etiã periculoſa eſt hiſtoriæ, nam perpetua eſt metaphora, inuerſionẽ latinè vocat Quintilianus: Vocũ autẽ inuerſio ferè ſemper obſcuritatẽ parit, & tranſit facilè in ænigma, quale fuit illud Virgilij. Lib. 8. c. vlt.

¶ Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo. Æglo. 3.

Tres pateat cœli ſpatium non ampliùs vlnas.

Quam loquendi rationẽ vitium dicit Quintil. eo quod dilucido, perſpicuoq; ſermoni opponatur. Ad hãc referuntur prouerbiales ſentẽtiæ, & paræmiæ non paucæ, quæ quandã præſeferunt allegoricam ſimilitudinẽ, vt Alpha, & Omega, id eſt initiũ, & finis: Palinodiam canère, id eſt conſiliũ in melius commutare: Rem obſcurã Platonicis numeris ſignificamus: Ingenioſam, ſed à veritate

G alienam,

alienam, Ideas Platonicas dicimus: tardam plenitudinem, per Phrygum seram sapientiam eludimus: vino vendibili suspensa hedera nõ esse opus dicimus, pro res praclara commendatione non indigent. Illud tamen obseruatione dignißimum est, laudabilem eum esse Allegoria vsum, qui in Sacra Scriptura sententiis frequẽter positus est, quo pulcherrimè ac sanctißimè per allegoriam Orthodoxi fidei nostra patres res diuinas tractauerunt: de qua re exactè disserere, non est huius loci, cùm altioris negotij, & expeditioris ingenij studium requirat. Iam verò vt instituta de vocibus simplicibus disputationi, finem imponamus, quomodo eis copia paretur, videamus. Simplicium verborum copia, & varietas acquiretur, si adhibeatur diuersorum non prorsus idem significantium cumulus quidam venustus, & grata congeries; vix enim duo verba adeo Synonima reperiuntur, quin aliquo inter se modo dißideant. Cicero sic verba idem ferè significantia ad copiam cumulauit; ò Clementiam admirabilem, atq; omnium laude, pradicatione, literis, monumentisq; decorandam. Et paulò inferiùs: Quid enim Tubero Tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat

Congerie lectissimorũ verborũ quomodo augeatur oratio.

Pro Quinto Ligario.

erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? vbi aliis atq; aliis verbis simplicibus orationem amplificauit. Simplicia enim sunt laus, prædicatio, literæ, monumenta, gladius, mucro, arma, agebat, petebat, mens, oculi, manus, ardor, cupiebas, optabas. Idem pro Milone: est hæc iudices non scripta, sed nata lex, quam nõ didicimus, accepimus, legimus: verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus. Et paulò inferiùs: propugnator senatus, deffensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus. Vbi propugnator, deffensor, & patronus idem ferè significant, nã si inter se nihil dißiderent, vel omnino idẽ significarent, nullum orationi splendorem exhiberent, sed Taphtologicum, id est nugatorium, & affectatum sermonẽ redderent. Valet autem plurimùm verborum simpliciũ congeries ad vehementiam orationis, maioremq; vim exprimẽdam; Cicero: Abiit, erupit, exceßit, euasit. Idẽ; omnia diuina atq; humana violarunt, perturbarunt, euerterunt. Et Geta ardens iracundia, irã sic euomit; cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & prosternerem. Valet quoq; ad rem magis augendam, atq; confirmandam: Hegio In 2. Catil. Pro P. Sextio. In Adelphi. Act. 3. sce. 2.

G 2 *sic*

In Adelphi. actio.5.sce. 4. *sic suam Demea pollicetur operam: Quæ propter nitar, faciam, experiar, deniq; animam relinquam, potiùs quàm illas deferam. Et Demea sic suam auget miseriam: ego ille agrestis, sæuus, tristis, parcus, truculentus, tenax, duxi vxorē. Cicero:* pro Milone. *Hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur, exterminabitur, eiicietur. Quibus omnibus exēplis aucta videtur oratio verbis simplicibus idem ferè significantibus. Valet præterea simplicium verborum incrementum, atq; congeries, ad declarationem ampliorem, & ad vnam eandemq; rem necessitate crebriùs repetendam, & ad id quod mente concepimus concinniùs, & appositiùs proferendum: sunt enim verba alia aliis (quamuis idem ferè significent) vehementiora, nitidiora, sublimora, iucundiora, & magis cōcinna; vt vberè satis Cicero, & Quintilianus,* in partitio.orat. Lib.8.c. 3. *docuerunt. Congeries verò verborum Græcè dicitur Polionymia, id est orationem locupletandi ratio sanè simplicissima, quæ diuersis nominibus eundem omninò sensum exhibet, & rem eandem pluribus declarat, ita vt ad significationem nihil referat, hoc, an illo magis vtamur. De Polionymis Fabius, quamuis minùs propriè Sinonyma vocauerit, ita scripsit.* Lib. 10. cap.1.

Sunt

Sunt autem alia huius naturæ, vt idem pluribus vocibus declarent, ita vt nihil significationis, quo potius vtaris, intersit, vt ensis, gladius, mucro, sica. Alia verò sunt (& horum apud auctores vsus, vt est frequentissimus, ita est maxime cõmendatus) quæ quamuis quarundam rerum aliquo discrimine dissidentiũ propria sint, tamen quasi ad eundem intellectum feruntur, cùm in eodem adhibentur orationis filo: vt quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? hic auctus est sermo per verborum simpliciũ congeriem, non quòd manus idem significet, quod oculus, sed quia ad rem eandem significandã proponuntur, eundem sane efferunt intellectum. Sic Nichobulus: Quiq; futuri sunt post hac stulti, laustauri, stolidi, fatui, nebulones, popilones, burcones, fungi, barbi, machi, margi, gulones, bleni, bochones. Cicero: maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi: quæ Polyonymorum copia, velut aceruo, creuit oratio. Aliquando deniq; congeries verborum auget orationis sensum per auxesim & incrementum, quoties gradibus quibusdam peruenitur, non modò ad summum, sed etiam quodammodo supra summum: ad summum, vt matrem suam occidit Nero, quid amplius

Cicero pro Ligario.

Apud Plautum in Bacchide.

Lib. I. de finibus.

plius dicam? Nero suam matrem occidit, quæ illum genuit, quæ illum aluit, quæ illum educauit, quæ illum nutriuit. Quod augebitur magis, si detestationes ac exclamationes adiunxerimus, vt ô detestandum facinus, ô horrendum spectaculũ, ô infelix vterum, ô misera matris fœcunditas calamitosa, ô sterilitas liberis potior, ô ingrata annorum alimenta! Cicero; et color immutatus est vultus, oratio, mens deniq; excidit. Quãdoq; verba singula incrementum suscipiunt correctione, vt Cicero; non enim furem, sed ereptorẽ; nõ adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq;; nõ sicariũ, sed crudelissimũ carnificem ciuiũ sociorumq; in vestrum conspectum adduximus. Idem: Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide, qui se non opinari, sed scire, non audiuisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. Vltra summũ; sic Cicero: facinus est vincere ciuem Romanũ, scelus verberare, patricidium necare, quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari non potest; vbi non statim quod est atrocissimũ ponitur, sed per gradus plures ad id, quod est suprasummum, ventũ est. Præterea aliquando verba simplicia significationẽ mutant,

Actio. 3. in Verr.

Ibidem.

Pro archia. Poe.

Actio. 5. in ver.

ac

ac contrariam recipiunt, quod lepôris affert non parum, iucunditatis plurimum; idq́ latini dicunt fieri per vocis dißimilem agnominationem, quæ si rectè adhibeatur, maximè orationem illustrat. Fit autem duobus modis, primò, cùm idem prorsus verbum mutata significatione repetitur; secūdò cùm quodam artificio significatio variatur, & vox ipsa nonnihil permutatur. Prioris modi exēpla sunt, amari iucundum est, si curetur, ne quid insit amari; huiusmodi quoq́ est illud Proculei, qui cum summoperè de filio conquereretur, quòd patris mortem expectaret, filiusq́ responderet, ego sanè non expecto, imò inquit Proculeius, rogo vt expectes. Alterius modi exemplum est, oppugnari pecunia potuit vir bonus, expugnari non poterit? Boetius Aristotelem ex Græco in latinū cōuertit, imò peruertit, ius ciuile plus affert dispendij, quam compendij; Iurisperiti casas extruunt, & caussas destruunt; leges cōtorquent, & bona extorquent: peccunias expetunt, & caußas nō expediunt; non est studiosus iuris prudentiæ, sed opulētiæ. Cicero; qui de huius vrbis, atq́ adeo orbis terrarum exitio cogitant: Plautus; hic equs non in arcem, verū in arcam faciet impetū, Terētius; Ineptio est amentium, haud amantium: Cicero;

Quo modo verba simplicia cōtrar iamsignificatio nem accipiant.

In Catil.

In Bacchide.

In Andri. acti. 1. sce. 3.

Lib. 2. of fic.

traditam sibi publicorum custodiam non honoris, sed oneris esse existimauit. Fit aliquando cũ iucunda illusione, cuius generis fuit illud Baßi acutum responsum de fratre caso: sit diuus modò ne viuus: Cicero: en cùm magister eius ex aratore orator factus est: Terentius: tibi erunt parata verba, huic homini verbera: hic non tantũ Curiam diligit, quantùm Curiam: Curia meretricis nomen fuit: amor non est amor, sed amaror. Quidam posteriorem hunc modum non cognationẽ, sed agnominationem vocauerunt. Sunt etiam verba quædam idem significantia, quæ à Græcis Sinonyma dicuntur, quæ ita eligenda erunt, vt quæ apertiùs rem declarent, sumamus, ne aliquo modo narrationem obscuremus: meliùs enim dicemus certamen, quã monomachiã, aut duellum: spartum, quàm, vt Cato, hybericã herbam: historicum, quàm historiographum: diuisit, quam diduxit: diuulgauit, quàm propalauit: auem, quàm alitem: pugnauit, quàm conflixit, & similia. Si verò res pleniùs exprimenda est, sonantiora sunt verba deligenda, ita vt opportunitatem, potiùs quàm occasionem; inflammare, quàm incendere; deambulare, quàm incedere; & sic alia dicamus. Qui autem vberiorem tro-

Philip. 2.

porum

porum non modò omnium, sed figurarum etiam cognitionẽ desideret, studiosé legat Ælocutionẽ nostram oratoriam, quàm Barcinone excussit Petrus Malus Typographus anno. 1572. qua poterit, si quod habet huius rei, desiderium explere. Cauendum tamen est, ne tropis & ornamentis, nisi quando rerum, quæ narrantur, natura postulet, vtamur: & ne frequenter, aut passim repetitis, sed tanquam emblemata quædam modicè in narrationibus inserantur; quippe quantum gratiæ, & lepôris habent, si rarò vsurpentur, tantum, si sine delectu adhibeantur, iucunditatis amittent. Cæterum quoniam latini sermonis elegantia, non in singulis verbis solùm, sed maximè in ipsa collocatione verborum spectatur; absoluta hactenus verborum simplicium, tam natiuorum, quàm figuratorum disputatione, artis ordo postulat, vt eodem studio, ac diligentia, de verborum collocatione, ordine, iunctura, & compositione differamus; in quo bona historicæ orationis pars posita est. Quid enim proderit verba esse latina, propria, atq; delecta, si phrasis & structura orationis ipsa, tota à latina compositione abhorreat, & non perpetua quadam serie, suaui structura, & concinno filo, ductuq; procedat? Certè &

Qualis esse debeat troporum vsus.

G 5 *iure*

iure ab omnibus reprehendetur, & vix ab aliquo, nisi barbaro, & admodum agresti intelligi poterit. Quare in re non minus pulchra, quam necessaria, futuris historicis aperienda, sedulò laboremus; vt certum sibi orationis genus, quod sine stomacho in historia legi, ac intelligi possit, facile consequantur. Neq; enim musica dulcior, aut iucũdior auribus, aut mente vlla percipi potest, quã æqualis oratio, æqualisq; sonus, qui apta verborũ, & sententiarum coniunctione constiterit. In vocum igitur coniũctione magnoperè laborandũ est, non enim quæuis dictio eleganter, & propriè alteri verbo potest adiungi, dare alicui verba, facere verba, vitio vertere, si dicas, latinè loqueris: si verò dixeris, dare dolum alicui, agere verba, errori vertere; quiduis te potius facere, quã latinè loqui putabo: Sic etiam prærrumpere aciem, facere sui copiã, instruere aciem, colligere dicta, dimittere copias, eleganter, & latinè dicitur: frangere aciẽ, dare sui copiam, ordinare aciem, compilare dicta, dimittere suos milites, barbarè dici sentiemus. Debent hoc studiosi Bartholomeo Ricio, qui eos, libro illo de sermonis latini apparatu, à miserrima barbariei seruitute liberauit. Debent id etiam Adriani Cardinalis diligentiæ, qui libro

Quid primum in verborum iunctura obseruari debeat.

de

de lingua latina sermonis proprietatẽ indicauit; & omnium maxime eorũ labori, qui thesaurũ Ciceronis collegeruntur. Epythetorum quoq́ electio adhibẽda est, ne magis, aut minus rei epytheto tribuamus, quàm eius natura poscat, ne vè impropria sumãtur, aut crebra frequẽtatione oratio affectetur. Nullum ego meliorem epithetorũ vsum video, quã eũ, quẽ studioso suppeditabunt Petri Ioannis Numnesij Collegæ olim mei Barcinone, Apposita certè aurea. Dictio etiã non in loco posita, elegãtiã vitiat, vt illũ laudauit hominẽ, elegãter dicitur, illũ laudauit mortalẽ, nõ nisi barbarè dicetur. Est ergo cõpositio propria, concinna, & quadã iucunditate numerosa verborũ cõstructio, cuius beneficio æqualis, suisq́ modulis suauiter fluit oratio: Cõstat numero, coagmẽtatione, concinnitate, & certa quadã periodi mẽsura, quibus tota cõpositionis ars tãquã suis finibus terminatur. Dequibus priusquàm sigillatim agamus; illud obseruãdũ est, Solœcismi vitiũ totã posse cõpositionẽ peruertere. Est autẽ Solœcismus partiũ orationis inter se sine grãmatica connexione discordia; aut, vt sentit apud Gell. Asinius Capito, impar & incõueniens partiũ orationis cõpositio. Cõsecutio, inquit Cicero, in cõiunctione verborũ seruãda est, ne generi-

Quid sit compositio.

Quot partibus constet verborũ compositio.

Quid sit Sœlecismus & quot modis proprietatẽ orationis peruertat.

In parti, Orat.

generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam vt in simplicibus, verbis, quod non est latinum, sic in coniunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Vitabimus igitur solœcismi vitium, si diligenter caueamus, ne genus pro genere, casus pro casu, tempus pro tempore, modus pro modo, numerus pro numero, aduerbium pro aduerbio, præpositio pro præpositione, in oratione ponatur; in quorum aliquo si peccauerimus, in solœcismi vitium incidemus. Copula igitur & connexus verborum (qui ambitus, circuitus, comprehensio, continuatio, consecutio, circumscriptio à Cicerone dici solet) latinus sit, purus, tersus, nitidus, semperq; oratorio similis, Poëtico verò nũquam; qui quasi Poeticus nexus (cum bonus dormitet Homerus) aliquando reprehenditur in Liuio; qualis ille fuit: eaq; vti rata scirent fore, agnũ leua manu dextraq; silicẽ retinens, si falleret Iouem cæterosq; precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, & secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Qua verborũ collocatione quid fœdius? quid ea structura deterius, aut delicatis auribus insolentius? Sed iã ad primam compositionis partem, quæ in numero

Qualis futurus sit connexus verborũ in historia.

Lib. 31.

ro versatur, veniamus, non enim satis est dictiones proprias, orationemq́ latinam esse, vt historia laudetur; sed numeris absolutam suis, concentuq́ oratorio sonantem, ac numerosam: ideoq́ habenda quoq; ratio est numerorum, non quidē omnium (nunquam enim Poetici, oratorij aliquot eorum, qui ad forenses causas apti sunt, decent) sed historiæ conuenientium, qui, vt ait Cicero, redigant omnes in quadrum, numerumq́ sententias, quiq́ laxè, & fusè, non incisè, membratimq́ procurrant, vt orationem Isocratico more fluentem reddant. Est sanè hæc numerorū forma demonstratiuo, atq; ideo historico generi orationis accommodata, nō illa contentiosa, ardens, & concitata, quæ causis forensibus liberiùs adaptatur. Afferam vtriusq; orationis exemplum, vt qui historiam numeri, qui uè forenses causas deceant, planiùs intelligatur. Liuius Annibalis in obseruando Romanorum exercitu ad Trebiam diligentiam describens, sic fluit leuiter, atq́ laxè, vt meritò lacteo eloquentiæ fonte manare eius oratio videatur. Annibal (inquit) cū quid optimum foret hosti cerneret, vix vllam spem habebat, temerè atq; improuidè consules acturos: Sed cum altius ingenium fama priùs, deinde re-

Quomodo oratio historica esse debeat numerosa.

Lib 31.

cogni-

cognitum, percitum, ac ferox sciret esse, ferotiusq́ factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerēdæ rei fortunam haud diffidebat; cuius ne quod prætermiteret tempus, solicitusq; & intentus erat, dum Tyro hostium esset miles, dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret, dū Gallorum animi vigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segniùs securatam, quanto longiùs ab domo traheretur: Quàm hic latè, quàm amplè Liuij fluit oratio? quàm tardè grauiterq; longis periodis procedit? Etenim Liuij oratio vt est copiosa & grauis, ita mirè longiori contextu, & maiori orbe connexa; creberrimisq́ ambitibus, & circunductionibus cohærens, quas historicas periodos, vel historiæ flexus vocare poterimus. Est enim historica periodus, oratio prolixior, ex pluribus commatibus, vel articulis & membris ita composita, vt non solùm eandem rem copiosè efferat, sed etiam in eandem sententiam, & constructionem plures res complectatur atq; connectat. At Cicero in oratione pro Ligario in eo exēplo, de quo egimus supra, quanto concitatior, feruentoir, astrictior, quantis veluti aculeis interrogationibus Tuberonem pungit, ac vrget hoc modo:

Quid

Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? quantò verò illi numeri istis acrioribus ardentiores, & fusiores sunt, tantò sunt historiæ accõmodatiores, quæ non rapidè ferri, incitariq́; sed spõte ipsa leuiter fluere debet. Vnde genus orationis fluens, cõnexum, & continuũ tanquã propriũ Cicero, & Quintilianus historicis tribuerunt. Iam verò, quid de numeris sentiendum, quidq́; in eis seruandum sit, pleniùs præcipiamus. Non est numerus, vt inquit Strebeus, ea sententia de qua agitur, non ipsa verba, nõ cõcinnitates & figuræ, nõ ij, qui tropi nominãtur, non pedes & eorũ tẽpora, non incisa, aut mẽbra, aut ambitus, sed pedum ordine positorũ quidã pulcher incessus, & veluti quædã orationis expolitio & palestra. Sit tanquam palestra, quoniã decenter mouet orationẽ: sit expolitio, quia excolit elocutionẽ: sit quidam modus propterea quòd mensura quadã continetur: sit modulatio & quædã musica, quãdoquidẽ obscuro cõcentu delectat aures: sit vinculũ verborũ, eò quòd eligat atq; connectat dictionis partes: sit ornamentũ, quo vestita senten

Cice. lib. 2. de Orat. & de Perfec. Orat.

Quintil. lib. 9. c. 4.

Lib. 2. c. 13. de electio. verbor.

sententia, non expeditior modò, & accincta magis, sed pulchrior, atq; venustior habeatur. Diffiniamus ergo numerum aptam orationis modulationem, & mensuram ex breuium, & longarum syllabarum varietate. Inueniri autem numerum in oratione confirmant Theodectes, Aristoteles, & Theophrastus, qui aliquot de numeris Oratoriis scripta reliquerunt, confirmant nostri Ciceronis scripta, qui plura quàm veterum quisquam de numeris literis mandauit. Ostendit Dionysius Alicarnasaus, cuius opus extat de numeris oratorum. Numerorum verò Isocrates fertur primus auctor extitisse: de quo sic loquitur Cicero: extitit igitur iam senibus illis, quos paulò ante diximus, Isocrates (cuius domus cuncta gratia quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi) magnus orator, & perfectus magister: quanquam forensi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. Is scripsit multa praclarè, & docuit alios, & cùm catera melius, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oporterè seruari: ante hunc enim verborũ quasi structura, & quadam ad numerum conclusio nulla erat.

Quid sit numer⁹, & quis primus fuerit nu merorũ inuẽtor.

De Ora. ad Brutum.

erat, aut si quando erat, non apparebat, eam dedita opera esse quæsitam, quæ forsitã laus sit: verũtamẽ natura magis, tũ casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat: ipsa enim natura circunscriptione quadã verborũ cõprehendit, concluditq; sententiã: quæ cũ aptis constricta verbis est, cadit etiã plerũq; numerose. Nã & aures ipsæ quid plenũ, quid inane sit, diſſertiſsimè sentiũt, & spiritus quasi neceſsitate aliqua verborũ cõprehẽsio terminatur; in quo nõ modò deficere, sed etiã laborare turpe est. Quãuis ante Isocratẽ iam Thrasymacus in artẽ quadam numeri præcepta reuocaſſet, tamẽ id nõ ita perfectè præstitit, vt non Isocratis posteà industria indigeret, qui & augeret minuta illa & versiculorum similia, nimiumq; depicta, quæ Thrasymacus prodiiſſet, ac per se sedula obseruatione, ac studio ad summã perfectionem euexiſſet. Nam vt idẽ testatur Cicero: Cùm, quæ Thrasymacus scripsiſſet, Isocrati nõ probarentur, primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sentẽtias. Numerũ ergo in oratione reperiri, ex his, quæ diſſeruimus, satis superq; cõstabit. Numeri autẽ vox orotoriis, & Poëticis pedibus accõmodatur, translata per similitudinẽ quandã à canticis musicorũ. Nã quem-

admodum musici harmonia atq; concentu sua cãtica modulantur: pari etiã ratione Oratores & Poëtæ suas orationes pedibus reddũt suauiores. Hinc duplex oritur differentia numeri; alter enim strictior est, metrũ seu mensura vocatur, qui Poëtis tribuitur; alter aliquantò liberior, qui numerus oratorius solet à Rhetoribus nominari, solutæ orationi conuenit, & ad oratores reffertur. Differunt Oratorij pedes à Poeticis, quòd oratorij pro orationis varietate modò hi, modò illi ab oratoribus vsurpentur, sintq; paucissimi numero, Poëtici verò sẽper iidẽ repetantur, quousq; genus versuũ, quòd Poëtæ caperũt absoluãt, suntq; propè infiniti. Vndè oratorũ oratio soluta dicitur, nõ quòd reuera si res acri quodam (quo expendũtur omnia subtilius) iudicio expẽdãtur, numero careat, sed quòd soluta quodãmodo debet iudicari, si cũ astrictiori Poëtarũ oratione cõferatur; versus cùm certũ habeat quendam ordinẽ, & finita spatia, quibus quasi finibus terminatur: oratoria collocatio nihil magis, quàm eã tãtã angustiã detestatur. Debet igitur numerosa oratio nec omnino esse astricta, nec libera omnino, sed mediũ quẽdam modũ retinere. Quod Cicero significauit his verbis: neq; effugere possemus reprehẽsionẽ, si sem

In Oratore.

per

per iisdem pedibus vteremur; quia nec numerosa esse, vt poëma; neq; extrà numerũ, vt sermo vulgi est, debet esse oratio. Numeri iam oratorij simplices sunt, aut cõpositi: simplices verò, aut dissyllabi sunt, aut Trisyllabi: Disyllabi quatuor. Choreus cõstat duabus syllabis prima longa & secũda breui, vt verba, saxa. Pyrrichius duabus syllabis breuibus vt Deus, bene; Spõdeus duabus lõgis, vt audi, doctis; Iambus duabus breui & lõga vt dari, opes. Trissallibi sunt octo: Tiocheus cõstat tribus syllabis breuibus; vt docuit. Molosus tribus lõgis, vt Romanis; Dactylus prima lõga, & duabus breuibus; vt tẽpora; Bacchius prima breui & duabus longis, vt amicis; Creticus prima longa, secũda breui, & tertia longa; vt iudices; Anapaestus ex primis breuibus & vltima longa, vt fabula; Amphibrachus, prima lõga, secunda breui, & tertia lõga; vt probare; Antibachius prima & secũda lõgis, postrema breui, vt legabat. Qui ex his cõponuntur pedes quatuor syllabis constant, sunt (qui frequẽtius à Cicerone vsurpãtur) terdecim, Proceleumaticus, qui cõstat quatuor syllabis lõgis, Paan primus prima longa, reliquis breuibus; Paan secũdus prima breui, secũda longa, tertia breui, quarta lõga; Paan tertius prima & scũda

breuibus, tertia longa, & quarta breui ; Paan quartus tribus breuibus, vltima longa ; Dispondeus quatuor longis; Diiambus prima breui, secũda longa, tertia breui, & quarta lõga. Antipastus prima breui, secũda & tertia lõgis, postrema breui. Ionicus à maiori, prima & secũda longis, tertia & quarta breuibus; Ionicus à minori prima & secunda breuibus, tertia & quarta longis. Epitritus primus prima longa, & reliquis breuibus; Epitritus secũdus prima longa, secũda breui, tertia & quarta longis. Epitritus tertius prima & secũda longis, tertia breui, & quarta lõga; Epitritus quartus tribus prioribus longis, posteriori breui. coriambus prima longa, secũda & tertia breui, postrema lõga, Dichoraus id est duplex Choraus cõstat prima longa, secunda breui, tertia longa, quarta breui. Alij Dochimũ, & vt Strebus Dochimiũ his addũt, cõstat quinq; syllabis, prima breui, secũda & tertia longis, quarta breui, quinta lõga. Sed horũ numerorũ, qui copiosiorẽ disputationem requirat, legat Iouitam Rapicium, qui si quis alius diligenter fuit hanc rem persecutus. Iam qui pedes initio, qui verò in fine periodi, aptè collocentur altius repetamus. In principio Dactylus rectè locatur; vt omnia pratermitã. Dochmius; vt cate-

2. lib. de numero oratio.

catenas habebat. Molossus, vt qua res, in ciuitate. Pæan quartus; vt retulerant viri docti; Trocheus vt grauiter & iniquo animo paterer; Dispondeus; vt si quis vestrũ expectat. Dichoreus, vt si quis anteà Iudices: Antibacchius, vt laudare solebant aduersarij, Bacchius; vt diuturni silẽtij; Paan primus; vt obtinuit dignitatem; Amphibrachus; vt probare rem tantam. Iambus; vt nouum crimen C. Cæsar. In fine periodi numerosè adhibentur spondeus, & Dichoraus; vt horum Tusculanum: Paan primus & spondeus: vt esse videatur: Iambus & disponendus, vt virum condemnarunt: Dichoraus & Molossus; vt fuisse cẽsuerunt: Creticus iteratus; vt ira victoria: Dochmius; vt sententiaq; cognoscerent: Creticus & Dichoraus; vt cum victoria conferatis: Bacchius & Dichoraus; vt sapientem candidatum: Dactylus & Dichoraus; vt gentibus imperare, & solatia seruitutis. Ex tanta verò numerorum varietate historici (qui non æquè vt Oratores numeris astringuntur) finiunt claudũtq; suauiter periodos Dochmio, Dactylo, & Dichoreo, Cretico Iterato, Iambo & dispondeo, vt accuratè percurrentibus Cæsaris, Salustij, Liuij, ac Taciti historias passim licebit experiri; à cæteris abstinendum erit,

aut eis rarò vtendū;ne historica oratio,tā ad numerum exquisita,quàm Oratorū dictio,qui audientiū aures iucunditate captant, esse videatur.Coagmētatio secunda est compositionis pars: est autem translata vox ab architectis, qui propriè lapides coagmētare & componere dicuntur; vt ea structura domus construatur. Coagmentatio verò in iunctura dictionū posita est: definitur eorū structura verborum,quæ molliter cohærent. Omnis huius partis vsus in coagmentandis,coniungendisq́; vocalibus,& consonantibus constitutus est.Nam in omni verborū coagmentatione, aut vocales vocalibus adhærent; aut consonantes occurrunt cōsonantibus; aut consonantibus vocales.Quod autē ad totam hanc partem pertinet,detur opera,vt suauis esse videatur orationis cursus:quod maximè fiet,si caueatur hiatus vocaliū: hinc latini, ne paßim hiare cogerentur, collisionem,seu Synalephamvocum inuenerunt; est enim illa insuauis oris distortio; suauis autē erit hiatus,si ea defuerit,hoc est,si vocales eiusdem nominis in oratione concurrant, qualis ille fuit verborū Ciceronis: Ego omni officio, ac potiùs pietate: Item si consonantes sint eiusdem nominis,fieri volo iudiciū.Fugienda quoq; est eiusdem

Quid sit coagmētatio & in quo consistat

dem

dem litera, syllaba, aut dictionis vel initiò, vel in fine frequentatio, nè verborum sonus ingratus efficiatur: quod vitium, Cacemphaton, à Rhetoribus nominatur. Obseruari quoq; oportet, nè decrescat, sed augeatur semper oratio, aut grauiori leuius aliquid subiiciatur. Vocaliũ tamen cõcursio quoniã vitari non potest, curandũ est primũ, vt sonum aures metiãtur, quæ quid plerunq; plenũ, quid inane sit, natura duce solent iudicare; deinde quas Cicero sæpiùs vocales cõiunxerit, imitabimur, quas verò rariùs connectere soleat, studiosè fugiemus. Vix enim pars ista, potest veluti in artẽ reuocata, præceptorũ multitudine cõprehẽdi, quæ potiùs perpetua quadã obseruatione quàm artificio; & natura, quàm arte cõtinetur. Nã (vt Cicero inquit) ipsa natura circũscriptione quadã verborũ comprehendit, concluditq; sententiã, quæ cum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerunq; numerosè. Quod tamen vt maiori fiat fælicitare rem cognitu dignißimã exponamus. Frequens vocaliũ concursus hiatum efficit, sonumq; reddit molestiorẽ: cum autẽ quinq; sint vocales, ex eis A. & O, sonoræ sunt. I. & V. exiles, E. Intermedia dicitur. Quòd si vocales sonoræ diuersi nominis vocalibus sonoris ocurrant,

Qua arte vocales coniunganturvt suauis fiat oratio.

non aptè cohærent;vt tanta olim & modò auctoritas. Si tamẽ exiles præcedant sonoras,mollis erit compositio,vt;Tu rem ante oculos positam miraris non satis apertam videri,si verò exiles iungãtur exilibus, aut exilibus intermediæ, suauis fiet, hiatus: vt istud sibi erat obseruandum, nihil esse hominibus molestius veritate. Si autem vocales fuerint diuersæ,quarum altera in fine præcedẽtis dictionis posita, altera in principio sequentis diphtongum effecerint, rectè cohærent: vt magna est, & stupenda eius perturbatio. In principio ergo periodorum suauiter, à sonoris vocalibus ad exiles progrediemur,in fine elegantiùs ab exilibus ad sonoras. Hæc de vocalium coagmentatione breuiter dicta sufficiant, nunc de consonantium dispositione disseramus. Si dictio præcedens in simplicẽ cõsonantem finiuerit, & quæ mox sequetur, eandem in principio retinuerit, aptè cohærebunt, vt verba illa Ciceronis: nec verò disiunctißimas terras citiùs cuiusquam paßibus potuisse peragrari,quàm tuis non dicam paßibus, sed victoriis illustratæ sunt? Si eadem consonantes vel syllabæ repetantur, insuauem, & asperum sonum efficient, vt Xerxes rex, cæca caligne, spes sperando spirat, quæ cum spiritus labore efferuntur, N. ex

De coagmẽtatione cõsonantium ad iucũditatem orationis.

conso-

consonātibus aptè sonat, L. etiam si proxima fini adhibeatur, si verò subiecta fuerit his cōsonātibus C, F, G, P, F, R, N, asperū sonū reddit N, an:e B, M, P, paulò durior est. Hinc fit, vt dicamus, imbuere non inbuere, templum non tenplum, im mensus non inmensus. B. cum J. rectè iungitur, vt ab Ioue, C. pòstposita cōsonantibus malè sonat, vt sanctus quotiescunq; dictio in M, finiuerit, & in principio sequentis inuenientur C. D. G. L. N, Q. R. S, T, X, Z, asperum sonū efficient. Hāc coagmentationis curam Quintilianus nimiā esse non oportere, videtur significare, cum sic loquitur: Non tamen id vt crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligentia in hoc, an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi & à potioribus auertat. Quod etiā Cicero, his verbis expreßit: Habet enim (inquit) ille tāquam hiatus vocalium malle quid dam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis, quàm de verbis laborantis. Concinnitas est verborū aptè cadens collocatio beneficio quatuor figurarū, quæ sunt similiter disinēs, similiter cadens, paria paribus relata, & contrariis contraria opposita. Similiter desinēs est, cùm dictiones, vel sententiæ similem habent exitum:

Lib. 9. c. 4.

De Orat. perfec.

Quid sit concinnitas orationis, & quomodo paretur.

H 5 vt

2. Catil. *vt Cicero: Sed quamuis multos fuisse putatis, qui, quæ ego deffenderem, non crederent: quàm multos etiam qui defenderent: quàm multos & qui propter improbitatem fauerent. Idem; ergo & mihi meæ me pristinæ vitæ consuetudinem. C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus, ad benè de Repub. sperãdum, quasi signum aliquod sustulisti.* Pro. Mar. Mar.

Similiter cadens (vt ait autor ad Herennium) est cùm in eadem structura verborum, duo, aut plura sunt verba, quæ similiter eisdem casibus efferũtur; vt turpe est, laudare hominem egẽtem virtutis, abundantẽ fœlicitatis. Cicero; atq; hæc omnia ad memoriã vetustatis; non ad contumeliã ciuitatis referri volo. Verrina 7.

Paria paribus relata sunt, quãdo membra paria paribus opponuntur, vt vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amẽtia. Aliquando tamẽ plures syllabæ in altero mẽbrorum collocantur, neq; inde paria paribus relata esse desinent, vt Cicero: Si vidua liberè, proterua petulanter, diues effusè, libidinosa meretricio modo viueret; adulterum ego putarem, si quis hãc paulò liberiùs salutasset. Pro Mar. Cel.

Aliquando hæ, de quibus modo disserui, tres figuræ simul coniunguntur, vt Cicero: Est enim, Iudices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus: Pro Milo.

verùm

verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus, ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. Antitheta sunt, quando contrariis contraria opponuntur, Cicero: conferte hanc pacem, cum illo bello: huius prætoris aduẽtum, cũ illius Imperatoris victoria: huius cohortem impurã, cum illus exercitu inuicto: huius libidines, cũ illius continentia: ab illo qui cepit cõditas, ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas? Cũ autẽ quatuor statuerit Aristoteles cõtrariorũ formas, relata, aduersa, priuantia, & contradicentia, à quibuscunq; ad orationis concinnitatem probè Antitheta desumentur, quorũ exempla à nobis recensentur in libello nostro de Vtraq; Inuẽtione; Scholio de Oppositis. Absoluta concinnitatis disputatione, postulat instituti ratio, de periodi mẽsura, hoc est, de postrema cõpositionis parte dißeramus. Periodus græca vox est, dicitur à περὶ; hoc est circũ, & ὁδὸς id est via, quasi circularis via, quòd tanquã suis cõtenta finibus fluat oratio. Periodus est vno spiritu, prolata oratio, quæ plenã aliquã sententiã connexis interse partibus cõprehendit, vt Cicero: Diuturni silẽtij. P.C. quo eram his temporibus vsus, nõ timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia finem hodiernus dies attulit: idemq; initiũ, quæ vellem

Quid sit period' quot partibus cõstet & quo modo sint cõnectẽdæ.

quæq;

quæq; sentirẽ, meo pristino more dicendi. Constat duabus partibus, mẽbro & inciso; membrũ, quòd Græcè dicitur colõ, est orationis pars absolutũ aliquid penè significans, ad cuius perfectionẽ aliquid adhuc sibi adiungi postulat. Incisum pars est orationis nondũ aliquid absolutũ significans, quæ duodecim syllabarũ numerum non debet excedere. Constant autẽ periodi, aut vno mẽbro, aut duobus, aut tribus, aut quatuor mẽbris: quæ vno tantũ constat, Monocolos, latinè vnimembris dicitur, quæ duobus Dicolos, latinè bimẽbris; quæ tribus Tricolos, latinè trimembris; quæ quatuor Tetracolos, latinè quadrimembris: Aliquando pluribus etiã membris continetur. Inter omnes eæ potissimùm Ciceroni probantur, quæ quatuor mẽbris terminantur; sic enim loquitur: Ambitus ille, & plena comprehẽsio constat quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, & ne breuior sit, quàm satis sit, & nè longior: quanquã vtrumq; nonunquam, vel potiùs sæpè accidit, vt aut citiùs insistẽdum sit, aut longiùs procedendũ, ne breuitas aures defraudasse videatur, ne vè lõgitudo obtudisse. Illud verò obseruare oportet, in quo sæpissimè multi errare solent, qui periodos (quas Cicero tumultũ, ambitũ, circuitum, cõprehẽ-

sionem

sionem, confirmationẽ, circunscriptionem variè nominauit) connectere nesciunt, plerunq́; laborãtes ignoratione quadam formularum, quibus posteriores cum prioribus rectè coniungant, vt perpetua quadam serie suauiq́; nexu copulata, concinno, & quasi cõtinuo ductu procedat oratio. Quippe Senecæ vitium illud obiicitur, & tãquam probrum mirificè exprobratur, quod ineptè & inconcinnè orationis membra connectat, & multis articulis veluti quibusdam neruis epistolam coagmentet. Quæ quidem coniunctio membrorũ adeo necessaria est, vt Quintilianus tria in compositione precipuè obseruanda esse dixerit ordinem, iuncturam (quã nos connexionem diximus) & numerum. Quapropter non parùm refert, connectẽdi formulas studiosè discernere. Sed quia minutiores particulas persequi, propè infinitum videretur, potissimas tantùm percurremus, quales sunt; Præterea, primũ, deinde, mox, ad extremũ, postremo, deniq́;, primo loco, secũdo & tertio loco, Iam, Iamuero, verũ enimuero, quapropter, quã obrem, qua de causa, quippe, etenim, cũ, pro, præterea, tum & cum, partim, & partim, ad hoc, ad hac, insuper accedit his, accedit ad hoc, huc accedit, huc pertinet, eodẽ spectat; & elocutiones quædam,

Lib. 9. c. 4.

dam, quæ oratoribus, quam historicis accommodatiores sunt; vt huic consimile, huic confine est illud, his finitimum est, ad hunc ordinem referendum est, huic proximum est illud, non est illud silentio prætereundum, absoluta erit huius rei disputatio, si illud addidero, illud vnum adiungã, vnum superest non omittendum, & alia id genus; connectimus etiam per occupationẽ, vt omittam domesticas eius sordes, nam illud quid attinet commemorare? Connectimus etiam per transitiones, vt sunt hæc iucundißima, sed nõ minus vtilitatis sequentia sunt allatura. Verũ de hoc aliàs, nunc ad institutum reuertar, qui modus finita digreßione optimè cadit: Hactenus de tẽperantia, nunc de iustitia dicam: vt eô vnde paulò fluxerat, mea reuertatur oratio. Cæterum de periodi partibus, quid Aristoteles magnus dicendi, sentiendiq́ magister, quẽ Philosophorũ Pricipẽ possumus appellare, doctè, vt solet, tradiderit, audiamus. Periodus, inquit, omnis aut mẽbratim effertur, aut simpliciter singulis quàsi versibus deponit, ac sedet. Membratim effertur, quæ modis quibusdã, interuallisq́ diuiditur: & prætereà eiusmodi est, vt eam species pronuntiantis facilè prosequatur: non ad cæsionem vsq́, quemadmodum

Lib. 3. c. 10. ad Theod.

dũ & iam dicta periodus: sed quoad vniuersus circumducitur orbis. Membrum verò portio periodi, & cõprehensionis est alterum; Simpliciter, quæ sine membris vno contextu, ac serie clauditur. Oportet autẽ tùm mẽbra, tùm circuitus neq; amputatos, & perbreues, nec contrà immodicos, & excrescentes esse. Nã præcincta, & curta conclusio auditorem sæpenumerò quasi offendere facit, & cadere. Quemadmodum enim, qui impetu longiùs concepto, si obiectu aliquo reuocentur, quasi spiritu eliso festinationeq; corruunt: ita qui audiendo occupati vlteriùs tendunt, & depositionẽ aliquã mediocrẽ expectant, oratione interrupta, & quasi conuulsa, repentè silentiũ oritur: hoc est, si ij, qui dicunt, media intentione destituunt, necesse est, vt illi tamquam intercepti resultẽt, & concidant. Quæ verò lõgiuscula sunt, quàm sit necesse, transiliunt, relinquntq; auditorẽ, eo modo, quo ij, qui sese extra terminos metarum flectunt. Nam & hi deserunt obambulantem cætum. Præterea periodus longa videtur integra oratio, & quæ veterum more demum cõcluditur, absoluta cùm est: quod genus nos suspensiones & dilationes appellauimus. Vt dici poßit illud hoc loco quàm commodißimè, quo Democritus Melanippidem

pidem cauillabatur, qui ſublatis Antiſtrophis cō tinenter dicere maluiſſet; Ipſe ſibi quærit, qui aliis incommoda quærit. Et ſuſpendenti ſuſpenſio peßima ſemper. Hoc idē verißimè in eos dicetur, qui longa membrorum ſerie orbem illum, & circuitum tardißimè finiunt. E diuerſo non eſt habenda periodus, quæ breuißimè, & ocyßimè præterit, quæq́; auditorem ruere, & præcipitem ire compellit. Hactenus de verborum delectu & collocatione diximus, iam vt opus noſtrum omnibus ſuis numeris, ac partibus abſolutum efficiamus, oportet ſequenti libro de rerum delectu, & collocatione ſimili modo dicamus. Cum enim in iucundißimo verborum portu iactis anchoris velíſq́; contractis hactenus acquieuerim, funus iam ſoluā, vela dabo, clauum regam, & in vaſto deinceps rerum in hiſtoriam cadentium Oceano nauigabo.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE CONSCRIBENDA rerum historia Liber secundus, in quo agitur de electione, & collocatione rerum.

Auctore Joanne Costa Ciue Caesaraugustano, ac legum Doctore.

Ex officina Laurentij Robles, Regni Aragonij Typographi Caesaraugustae.
Anno CIƆ IƆ LXXXXI.

DE CONSCRIBENDA HISTORIA LIBER SECVNDVS.

QVONIAM omnis quæ de aliqua re instituitur disputatio (vt ait Cicero, & qui eum ætate Socrates antecessit) debet à diffinitione proficisci; non committamus, vt quam docendi rationem magni illi laudandarum artium parentes tantoperè probauerint, nos aut ignorasse, aut perceptam neglexisse videamur: & de historica narratione acturi, quid ipsa sit, initio videamus; vt probè intelligatur, quid sit id de quo disputemus. Est autem historica narratio rei gestæ vera ac dilucida expositio, quæ iucunda rerum commemoratione animos legentium docet, atq; delectat. Hoc cùm ita sit, primùm, qua arte res, quæ cadere debeant in narrationem, eligendæ sint, deinde quo ordine disponendæ videamus; quæ duo rerum delectum, & collocationem continebunt. Primùm res illæ delectæ erunt, & aptam narrationem efficient, quæ fuerint vtiles, magni ponderis, & momenti, & omnium laude, atq; admiratione dignißimæ; hoc est, si nimis vulgaria auferantur; accidunt enim sæpe multa adeo exilia,

Quid sit histori-ca narratio, & quibus partibus cõtineatur.

Quo modo rerũ delectus paretur.

Quæ debeât præ

A 2 *leuia,*

teriri in nanatione histo rica.

leuia, minuta, & quodammodò puerilia, quæ cùm parùm intersint, si rebus dignitate præstantibus inserantur, earum prorsus grauitatem abijcient. Prætereunda etiam silentio sunt omnia fabulis, portentisq; similia, quæ fidem, & auctoritatem historiæ detrahunt; quo quidem vitio reprehendi solitus est historiarum ille pater Herodotus, quòd rebus plerunq; seriis fabulas inseruisset. Portenta verò in Græcorum historiis obuia sæpe sunt, quibus ipsa veritas narrationis minuitur, atq; deprimitur; qualia illa fuerunt, Græcorum decem millia, sexcenta millia Persarum vno prælio occidisse; Xerxem Regem Persarum epistolam misisse ad Aton montẽ, quaminabatur se montem in partes diuissurum, si contra Græcos ei properanti iter prærrũperet: fratoq; pontem altissimum extruxisse. Hinc Herodotum quidam, non historiarum, sed mendaciorum parentem; Græcos verò omnes historicos mendacissimos nominarunt; iuxta illud Iuuenalis; Et quidquid Græcia mendax audet in historia. Hinc sanè fit: vt non modo inter se summoperè pugnent Græci historici, sed etiã alter alterius mendacia acerrimè refellere conetur: ita Ephorus Hellianicũ, Timæus Ephorũ,

Phi-

Plinium Polibius, Herodotum omnes tanquam fabulatorem reprehenderunt. Tanta verò differentia ea potißimum caussa fuit, quòd cùm primi illi fuissent historiarum inuẽtores, res partim variè ab aliis refertas, sibi verò ignotas accipiebant, partim affectionibus facillimè ducebã tur, vnde factum fuit, vt non historias, sed mendacia concripserint. Quod cùm Latini prouidè animaduerterẽt, vt omnia, prout gesta fuerunt, incorrupta, integra, atq; fideliter conscripta haberentur, illud imprimis sanxerunt, vt Pontifices Maximi res omnes singulorum annorum litteris mandarent, efferrentq; in album tabula domui proposita, vt esset populo potestas cuncta cognoscendi, quos (vt dixi alibi) Annales appellarunt. Huiusmodi postea scribendi similitudinem secuti fuerunt Piso, Sisena, Fabius Pictor, & ille Cato Portius omnium bonarum artiũ magister Romæ nominatus; qui sine vllis ornamentis, sine pigmentorum coloribus, sine fucato nitore monumenta rerum gestarum relıquerũt, nuda, recta, atq; simplicia, primam illam imprimis obseruantes historiæ legem, quæ præcipit, ne quid falsi dicatur. Verùmenimuerò cùm ingenia erudito iam sæculo, indies magis excoleren-

tur, & facundia uberior, politiorq́; proflueret, eloquentissimi inter Romanos ad scribendas historias animos appulerunt, qui non ut superiores tantummodò narratores fuerunt, sed etiã exornatores atq́; illustratores maximi extiterũt; qui diuino ingenio præstantes viri historias affectionibus omnibus, casuũ varietate mirabili, egressionibus iucundis resperserunt, & quibusdam flosculis, quasi pratum, distinctas, variatasq́; decorarunt. Neq́; est in narratione eorum aliquid omittendum, quod si relinquamus, possit aut obscuritatem parere, aut aliquam historiæ dignitatem adimere; aut dicendum aliquid, quod à rerum veritate aliquo modo dissentiat; ne historiam, quæ omni carere debet affectu amoris, præmij, largitionis, ac odij, omnibus suspectã reddamus. Nam qui his causis moti historici à veritate narranda aliquo modo declinarunt, in turpissimi criminis notam inciderunt, & ab officiis non modo repelli, sed his pœnis affici debuissent, quibus à iurè puniuntur, qui grauissimè deliquerunt. Reticenda etiam sunt, si quæ forte occurrant narranda obscena, & sordida, ne aliqua peste legentium animos inficiamus,

aut

aut fœda animi corporisuè vitia in Republica altis radicibus insedeāt. Etenim si magistra vitæ dicitur esse historia, qualis ea poterit iudicari, quæ exemplorum turpium contagione tanquàm litigioso Arpiarum tactu vitam contaminet, mores deprauet, ac modestæ institutionis leges ac iura vitiet, atq; corrumpat? Nam vt Oratius ait.

In Arte poet.

¶ *Dū semel est imbuta recens seruauit odorē*
Testa diu.

Nonne hominum vitæ, quæ honestatis exemplis, probisq; colloquiis ad virtutem instruitur, decentiùs multò illi prouiderunt, qui deprauata, & ante id tempus inaudita quorundam hominum scelera, atq; flagitia (quæ ad imitandū prodesse nihil poterant, obesse quamplurimùm) silentio sepelierunt; quàm qui Neronis vitia impudicè, vt Suetonius, memoriæ hominum commendarunt? Quis quæso eorum, qui diuina non negligant, aut cœlum æternum domicilium prospiciant, non mente perhorrescat insolentem luxū, efrenatamq; libidinē Sardanapali Regis Medorum, & Caligulæ Imperatoris Romani,

Cauendū est, ne turpia exēpla in historia narrentur.

qui aßiduè voluptatibus indulgebant; quorum ille (vt memorat Atheneus) perpetuò cum mulieribus versabatur, & lanam digitis carpebat, columq́; tractabat; hic virilium voluptatum odio affectus, vt muliebres sectaretur, virilia sibi amputari tentauit, vt impudicus Lampridius, & alij tradiderunt. Quod si vtilitatem Stoici cum honestate semper fuiße coniunctam, in publicis Gymnasiorum spatiis olim docuerunt, sentiendum est sane, illa tantum debere dici vtilia, quæ eße simul honesta comperiamus; illa verò tãtummodo honesta, & vtilia, quæ ad vitæ institutionem, vitiorumq́; depulsionem necessaria esse cernentur. Potißima ergo, & vniuersa ad rerũ delectum parandum ea erit præceptio, vt narratio sit vera, imò ipsa lux veritatis, quocumq́; libera affectu largitionis, odij, amoris, omniq́; suspitione careat, quam virtutem aßequetur historicus, si non sit ea ficta, aut fabulosa, vt in Poëmate; non probabilis, vt in argumentis; non particeps portentorum, vt Herodoti, & ei similium Græcorum narrationes; sed neutra, id est, ne vni magis quàm alteri parti addicta sit, sed certa, sed nuda coloribus suspitionis, & quæ non abiecta, obscena, & turpia; sed præclara, & ad virtutem

Vtile esse nõ posse quod nõ sit honestũ Stoici philosophi tenuerũt.

Narratio omni affectu carere debet.

tem, Rempublicamq́ necessaria contineat. Caterùm, quia inutilis rerum delectarum labor susceptus censeretur, ac inanis qualibet de dispositione disputatio, nisi priùs de themate constiterit, in quo illa cadere debeant, principiò nobis aliquod, veluti rerum narrandarum argumentum, statuendum est, quod tanquàm generalem quaestionem, & vniuersam, quàm Graci thesim vocant, nobis proponamus; sitq́ veluti totius narrationis vasis, & fundamētum; & ad quod perficiendum, omne nostrum studium cōuertamus. Vt si res à Carolo V. Imperatore terra, mariq́ gestas ad narrandum deligamus; eò siquidem omnia pracepta, animi sensus, mentis cogitationes, industria, & labor referenda sunt; vt opus quantùm fieri poßit, absolutum perficiamus; qua quidem quaestio historia materia est, in qua tota eius versari debet narratio. Praterea vniuersa ea quaestio in particulares alias, ex ea profectas, & emanatas, veluti in suas partes distribuenda est, quas quidem Hypotheses nominare poterimus; quòd magnos illos eximiosq́ Historicos Grecos, & Latinos fecisse dubium esse non potest. Iā tota rerum narrandarum dispositio, ac collocatio ordine distincto, rerumq́ apta distributione

Electio rerū duci debet ab argumento, & themate, quod in partes distribuēdū erit.

continetur. Ordinis autem forma varia proponuntur à Philosophis; quadam est Compositionis, siue naturæ; alia dissoluendæ finitionis, alia Analasis Græcè dicta, Latinè dissolutionis, alia deniq; Prudentiæ. Compositionis ordo est, à partibus minutissimis ad maiores, deinde ad alias progressus, quousq; ad finem perueniatur; qua docendis artibus nulla est accommodatior, eamq; Aristoteles in tradenda Logica obseruauit: qua probat Antonius posse ius ciuile in artem reuocari, & Plato etiam laudat, dicens, Dij nobis hanc dicendi, docendi, discendiq; viã ostenderunt. Diffinitionis solutio est ordo, quo à diffinitione ad singulas eius partes explicandas procedimus; quam commendat Cicero, quòd ex antiqua Platonis Academia fluxerit: quidquid medici sententiant, Galenum Academicæ familiæ studiosissimum, huius methodi auctorem extitisse: de qua multò ante non pauca Leonicenus, plura Triuerus, doctè quidem & subtiliter, sed parum distinctè scripta reliquerunt. Analasis Compositioni aduersatur, est enim à superioribus partibus ad minores, deinde ad aliàs progressús, quousq; ad finem perueniatur. Hæc archi-

Quot sint ordinis species, & quæ historiæ accõmodatæ sint.

Antoni. apud Cicero. lib. 1. de orat.

Plato. in dialo. philebo.

Lib. 1. offic.

Statim initio artis paruæ.

architectos & historicos decet: Nam quemadmodum Architecti, antequam ædificium extruant, altamente perpendunt, tectis homines egere, ne molestis calamitatibus obruãtur, tecta vero sine parietibus corruere, parietes erigi non posse, nisi fundamenta iaciantur, quæ non extabunt, nisi fodatur terra, quò vbi peruentum est; fundamenta iaciũt, parietes erigũt, tectum extruũt, totumq́; tandem ædificium absoluũt. Sic historico primùm considerandum est historiæ argumentum, illudq. iudicio eligendum, deinde in partes diuidendum, mox partes distinguendæ, postremò tota historiæ narratio verborum ac sententiarum cultu illustranda est, quæ vt magna sunt, & difficilia, sic singula iudicij, prudẽtiæ, & consilij ope indigere videntur. Prudentiæ quoq. ordo historiæ scribendæ vtilißimus est, est enim methodus, qua habetur ratio loci, temporis, & personarum, est dux & ministra historicorum, qui tẽpora ac loca aptè distingũt, atq. perpendũt, quid cuiq. personæ tribuant, ne imprudẽter alterum altero metiantur. In rebus ergo narrandis primùm tẽporis ordo seruãdus est, vt nihil inuertatur, nihil immutetur, nihil præponatur,

non

Quomodo res narrãdę sint habita v nius temporis ratione.

non quòd necesse sit singula certo quodam tempore, certis annis, certisq; diebus distinguere, sed quòd ita oporteat rerum varietatem temporibus secernere, vt omnia eodem temporis tractu, nulla facta intermißione accidisse ipsa narrationis connexio ostẽdere videatur, ita Titus Liuius totam narrationem prosequitur, vt omnia eodẽ temporum tractu nulla facta intermißione accidisse suspicemur; nisi quando breuis à narratione digreßio, id rerũ natura postulante, quasi per transennam tempora distinguit, quod, rerum Romanarum collatione cum exterarum gentium rebus, facit hoc modo: Eodem anno Alexandriã in Ægipto proditur conditam: Alexandrumq; Epyri Regem ab exule Lucano interfectum, sortes Dedonai Iouis affirmasse. Idem alibi non ita tempus distinguit, vt expresse notet, quibus temporibus, quæ sibi deinde scribẽda sint acciderint; sed quasi omnia eodem temporis spatio euenissent, tempus per res populi Romani nulla intermißione facta hoc modo notauit. Liberi iam hinc populi Romani, res pace belloq; gestas, annuos magistratus, imperiaq; legum potentiora, quàm hominum peragam. Eodem modo locorum, in quibus singula, quæ narrantur, gesta sunt ratio habenda

Lib. 8.

Lib. 2.

benda

benda est, vt ea distinctione intellectus rẽs facilius percipiat, ac memoria eo solatio refecta, firmius diutiusq; retineat: his adde, quòd ea locorum annotatione res ipsa, quæ narrãtur, magnoperè illustrantur. Cùm verò præclarè gesta, vel terra, vel mari contingant; vtriusq; loci & regionis natura cognoscenda est, & maris terraq. descriptiones tenendæ quales; passim repetuntur à Cosmographis, qui ab adiunctis mare describunt, nempe à littoribus, insulis, portibus, promontorijs, accessibus, & recessibus, sirtibus, locorum interuallis à tutis vel periculosis nauigationibus. Fit etiã aliquando, vt pericula ipsa nauigationũ proponãtur, veluti cautes, silices, mõtes, arenæ, scillæ, Charybdes, uertigines, quæ mare quieto nauigia subitò absorbũt, cuius rei ratione reddit Aristoteles: Echenei pisciculi, qui nauẽ remorãtur, dicti ob id remora, quæ detẽtione efficiũt, vt plerũq. naues submergãtur, quemadmodũ tradũt Plinius, Aristoteles, Cardanus, & Bellonus: atq. id genus alia multa pericula, quæ acuratè recẽset, Pollux, Rauisius et Textor, quæ omnia rerũ maritimarũ, locorũ, vẽtorũq; cognitio, ac peritia cautè prouidèq; vitabũt. Regiones verò describũtur à cæli clementia, aeris tẽperie, loci

Mare quomododescribatur ab historicis

secto.23. quæst.5. problẽ. Pli.li. 9. c.25. &li 32. ca. 1. Arif.li. 2 ca.14. de hist. animal. Carda.li.7.c. 37.de rerũ varie. Bello. in li.de piscibus. Pollux. li.1. c.9. Text. in of.c.de periculis mariti.

Regio quemodo describenda sit ab historico.

loci ſalubrietate, à terminis à munitis caſtellis, à climate, à planetis, quibus ſubijciuntur; à montibus, vel planitie terræ, à mare vicino, & portu; vnde opes, & rerum, quæ importantur, multitudo; aut remoto; vnde procul abſunt omnia pericula pyratarum, & vitia, quibus conuenarum colluuies laborare ſolet, à paludibus, & lacubus, à fluminibus, piſcibus abundantibus, & irrigandis agris mercibuſq́ ſubuehendis, aptiſſimis; à ſylbis, gentium communitatibus, ciuitatibus, & villis. Quod ſi expugnanda, aut obceſſa ciuitas deſcribenda ſit, poterit à conditore, vetuſtate, ſitu, loco, à terræ cultura, fontibus, hortis, priſtinis, vbertate agrorum, omni genere frugum, fructuum, & oleorum toto anno prouenientium, à plantis, à gregibus, armentis, equis, ab aquæ ductibus, pontibus, turribus, manijs, muris, plateis, templis, ædiũ altitudine, domicilijs pauperum, cænobijs monachorum, virginumq́ veſtalium, à ciuibus, Academijs, opificum multitudine. Aliquando ipſam vrbium expugnationem narratione complectimur, & eleganti deſcriptione omnia in ſumma ante legentium oculos ponimus; quæ in ſimili excidio & fortuna euenire ſolent, quod hoc exemplo docet Quintilianus:

Deſcriptio ciuitatũ quo modo fieri debeat.

Appare-

Apparebant, inquit; effusa per domos ac templa flamma, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidem sonus, aliorum fuga incerta: alij in extremo complexu suorum cohærentes, & infantium fœminarumq́ ploraratus, male in illum vsq́ diem seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq. direptio, efferentium prædas, repetentiumq. discursus, & ante suum quiq. prædonem cadenati, & conata mater infantem suum retinere. Hactenus Quintilianus: cuius verbis hæc nos subiūgere possumus; piaculum erat videre hostes ciuium calamitate, & de parta victoria lætos, & alacres volitare, domestica diripere, publica depeculari, antiquissima templa Deo Opti. Max. extructa, atq́ dicata sacrilega manu deprædari, extremū periculum, interitumq. omnibus moliri, insidias struere, omnia deniq. tam diuina, quàm humana, tam sacra, quā profana violare, vexare, euertere, & in iactitandis malis comittendisq. flagitijs, nec minimo quidem tempore desistere. Mōtes quoq. non raro ab historicis describuntur à magnitudine, longitudine, latitudine, fontibus, speluncis, radicibus, animalium copia, à pabulis, gregibus, armentis, varietate herbarum,

Vrbis expugnatio quomodo describēda.

Ratio describēdorum montiū.

&

& arborum, à rebus raris, nouis & prodigiosis, quæ, qui probè non noscat, obscurè errorisq́; plenam historiam, non illustrem, & dilucidam exhibebit. Jam regionis describendæ exemplum tradit Cæsar, res à se gestas in Gallia narraturus, qui à Gallicæ regionis descriptione sic exorsus est: Gallia est omnis diuisa in partes tres, quarum vnam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur &c. Habes etiam regionis describẽdæ exemplum apud Ossorium, qui Chinam regionem sanè latißimam dissertè nobis descripsit, cuius exemplum per historiæ partes copiosè diffusum est. Cæterum quia rectè describendi præcepta historico cum oratore sunt cõmunia, si nostrũ velis exemplum, sic nos Hispaniam descripsimus in Oratione, quam habuimus in Cæsaraugustana Academia anno. M. D. Lxxxiiij. quam anno. M. D. Lxxxvij. Illustrißimo D. D. Petro Cerbunæ Turiassonensi Episcopo dicatã adidimus: Constituta ea est in Hispania regione Europæ præstantißsima, cuius Orientale, & Septentrionale latus Pyrinei montes vndequaq́; includũt; reliquæ verò partes vsq́; ad Herculeas Gades, & Borealem Oceanum protenduntur, ita, vt

Initio libr. I.

Exẽplũ nostrũ quo Hispaniam descripsimus.

quæ eo montium, & Oceani ambitu continentur, latitudine, & longitudine satis ampla, atq; extensa, quasi quendam per se orbem facientia, ad Hispaniam ipsam spectent. Auriferi, & nauigabiles complures fluuij interfluũt, nec æstibus obnoxia, nec frigoribus subiecta media temperie Hispania confouetur: suaues Zephyri molles auras exsuscitant. Ælysij campi delitiarũ, & omnis amænitatis referti prospiciũtur, quos fælices animas incolere Poëtæ decantarũt: partim quarto, partim quinto cæli climati subiacet, quæ duo cæteris esse tẽperantiora Philosophi, & Mathematici tradiderunt. Hæc in omni virtutum genere viros admirabiles protulit, qui fortitudine ac potentia, aliisq; corporis, & animi dotibus cæterarum nationum gentibus præstiterunt. Hæc Imperatorum, & Romanorum Pontificum mater Neruam, Trajanum, Adrianum, ac Theodosium Imperio Romano Imperatores: Apostolicæ verò sædi Damasum, Ioannem XXII. Calixtum III. & Alexandrum VI. procreauit. Hæc agricolarum industria, & opificum solertia adeò est ferax frugum, vini optimi, mellis, olei, aliorumq; fructuum, & omnium rerum bonarũ fertilis; vt aduerso quantumuis cælo lautè viuatur: nec annona deficiat; vestimẽtorũ verò ac do

mestica supellectilis copia, nusquam alibi maior, aut elegãtior reperiatur. Maris verò descriptionẽ leges apud Iuliũ Cæsarẽ, vbi in expeditione in Britaniã, nauigationem Insulãq; cũ mari eruditè descripsit. Ciuitatis autẽ descriptionẽ habes apud Liuiũ ad hũc modũ de Scipione loquẽtẽ: ibi quibusdã suadentibus, vt quoniã in tres tã diuersas regiones discessissent Punici exercitus, proximũ aggrederetur; periculũ esse ratus, ne eo facto in vnũ omnes contraheret, nec par esset vnus tot exercitibus, Carthaginẽ nouã oppugnare statuit, vrbẽ cũ ipsam oppulentã suis opibus, tũ hostiũ omni bellico apparatu plenã (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitã præterea cùm opportunè ad traiiciendum in Aphricam, tũ super portũ satis amplum quatenus classi, & nescio an vnũ in hispaniæ ora, quâ nostro adiacet mari. Descriptionũ duarũ vrbiũ Patauij scilicet, & Venetiarũ exempla scripsit Marcus Antonius Sabellicus ad hũc modũ Titũ Liuiũ à patria laudatur⁹. Nũc, inquit, quòd ad patriã attinet, quid secũdũ Romã fuit olim tota Italia Patauio clarius? cuius vrbis, si originẽ quæras, ab Ilio est, si auctorẽ originis, Antenor cõdidit Troianorũ post Priamum celeberrimus: si opes, cẽtũ & ampliùs hominũ millia olim misit

Lib. 5. Lib. 36. In Annota. in Liui.

ad

ad bellũ, CCCC. æquestris ordinis ex suo corpore cẽsuit; si eruditionẽ, omniũ bonarũ artiũ est hodie domiciliũ, & apud omnes maximũ est, maximèq; cõspicuũ, cũ per hæc satis esset nobilis, clarissimo Liuij partu multò facta est nobilior. Ab Ilio est Patauiũ, ex Patauio inclyta Venetia, præcipuũ hodie maris terrarũq; decus, Christiani nominis, ne orbis dicã specimẽ, cuius stupẽdus situs alternis naturæ vicibus, nescias, cõmodior sit colentibus, an salubrior, an ab omni externa iniuria tutior. Trãseo magnificentissimæ vrbis apparatũ, tẽpla, areas, põtes, porticus, cõciliabula, ædificia sumptuosiora publica, & priuata, sacra, & profana, quibus plus penè auri inest, quàm tectorij. Trãseo omniũ gẽtiũ cõmertia, ciuiũ egressũ, statũ, virorũ, & mulierũ cultũ, ingeniorũ præstãtiã, morũ sanctitatẽ; vt planè affirmare audeã, aut hãc vrbẽ esse in toto orbe præstãtissimã, aut nullã aliã inueniri, quæ illi cultu, virtute, & opibus præferri possit. Nec modicæ fœlicitatis duxerim, aliquẽ in præclara ciuitate nasci: Plato cuius auctoritatẽ sequor libẽtissimè, vel quia sapientissimus fuit, vt inter omnes cõstat, vel quòd veritatis amicissimus, inter pauca, quibus est naturæ gratulatus, eo nomine illi gratias egisse fertur, quòd Athenis potiùsquàm alibi natus esset. Et Liuio

talis cōtigit patria, quali neq; maior, neq; illustrior, nisi Romæ natus esset, in Italia cōtingere ea tēpestate potuisset. Vrbis nostræ Cæsaraugustanæ descriptionē, si vellis, sic nos eā (oratorio tamē genere dicēdi sublimi) descripsimus: Dici Cæsaraugusta iā potest vera quadam imago pulcherrimæ ciuitatis, quæ nusquam alienas leges, & potestatē sensit, sed sua semper iustitia, ciuiū virtute atq; cōcordia, fælicē illā ab initio partā libertatē conseruauit. Quæ cæli clementia, aëris tēperie, agrorum vbertate, puteorū multitudine, temperatura, salubritate, amenitate regionis, merciū copia, omniū, quæ importātur, et exportātur, rerū multitudine, legibus, maiorū exemplis, omni deniq; virtutis genere vna facilè omnibus antecellit. Quæ tāquā propugnaculū publicæ libertatis in nobilißima Iberiæ parte, in lectißimo Aragoniæ Regno, sub quinto cæli climâte, gradu quadragesßimoprimo, (vt Roma,) ad profugiū bonorū omniū tutelamq; religionis fuit pulcherrimè constituta. Vnde nō ambiguè crediderim, nō ab Octauiano Cæsare Augusto, dū esset cū Agrippa in expeditione belli Cantabrici (vt vetera monumēta tradiderūt) sed ab ipso immortali Deo ab initio conditam, vt eius fidem,

In eadē oratione.

Exemplū nostrūquo Cæsaraugustanam vrbem descripsimus.

his

his miseris religionis temporibus periclitaturã, munita Inquisitionis officio suis humeris sustentaret. Qui enim paulò attentiùs contempletur Cæsaraugustæ situm intra Iberum, Salonem, Galliacum, & Orbã iucundissima flumina, quæ omni rerum copia exuberantem reddidere, sacras ædes, marmorea templa, Ecclesias duas, Cathedralem vnam, alteram Collegialem, ampla palatia, magnifica ciuium ædificia, turres cælo propemodum adæquatas, tanto omnia ordine, & arte constructa, non hominum ingeniis, sed Dei ipsius nutu confecta iudicabit. Quorsum iam ergo appellem hanc vrbem florem Hispaniæ, ornamentum Europæ, amplissimum orbis terrarum theatrum? Quorsum publicarum viarum magnificentiam, priuatarum ædium ornatum, admirabilem cancellorũ præstantiam collaudem? quorum ea ratio est, vt hæc vna in terris ciuitas, ad decus, ad voluptatem, ad æternitatem cõdita videatur. Quorsum iustitiæ, fidei, religionis, ac rerum publicarum curam extollam? quibus nõ minorem ipsa sibi, quàm libertatis, & imperij diuturna conseruatione gloriam comparauit. Hæc autem locorũ, regionum, ciuitatumq; descriptiones Græcè dicuntur Topographia, quæ

sit quoties oculis spectandas depingimus regiones, vrbes, montes, portus, ædificia: quarum rerũ describendarum vsus historicis frequentißimus est, his præsertim, qui narrandi gratia de situ orbis disseruerunt. Poëtis verò, quorum officium est delectare, nihil magis est vsitatum, quòd hoc cũ historicis studiũ cõmune habeãt, vt animos deliniant, & ad auferendam molestiã iucũditatẽ afferãt; vnde Ouidi. sic Siciliam descripsit:

Lib. 13. Metha. *Sicaniã: tribus hæc excurrit in æquora linguis*
E quib⁹ imbiferos versa est Pachinos ad austros,
Mollibus expositũ Zephyris Lilybeõ ad Arctos
Æquoris expertes, spectat Boreamq́; peloros.

Talis est descriptio Carthaginis apud Virgiliũ

Li. 1. Æneid. *Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni*
Carthago Italiã contra, Tyberinaq́; longè
Ostia, diues opũ, studiisq́; asperrima belli;
Quã Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Posthabita coluisse Samo.

Et illa pulcherrima portus descriptio, quam tãquàm in tabella nobis spectandam subiecit.

Æneid. 1 *Est in secessu longo locus, insula portum*
Efficit obiectu laterũ, quibus omnis ab alto
Frãgitur, inq́; sinus scindit sese vnda reductos.
Hinc atq́; hinc vastæ rupes, geminiq́; minãtur

In cœlum scopuli; quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent, tũ Syluis scena coruscis
Desuper horrẽtiq. atrũ, nemº imminet vmbra:
Frõte sub aduersa scopulis pendẽtibus antrũ,
Intus aquæ dulces, viuoq. sedilia saxo,
Nimpharũ domus. Hic fessas nõ vincula naues
Vlla tenent, vnco non alligant ancora morsu

Ædificia etiam magnifica aliquãdo in historiarum narrationibus describuntur; quomodo Lucius Marineus Siculus rerum nostrarum historicus Salmanticensis Academiæ gymnasium his verbis descripsit: Gymnasium Salmantinum domus est magna, pulchraq. & formæ triangularis, vnde atrium habetur quadratum: atrij verò tecta sunt arte elaborata, aurea, variaq. pictura ornata; arcus ex candido lapide vnus, & triginta fulciunt. Post sub Ioue impluuium est, intus verò auditoria numero octo sunt, quæ sub gestis firmisq. subsellijs ornantur: est etiam illustrißimum Sacellum laquearibus aureis conspicuum, vbi res diuina celebratur, Gymnasiiq. pecunia velut ærario custoditur; atq. cõsilia à rectore, & cõsiliariis, alijsq. gubernatoribus habẽtur. At supra hũc locũ insignis est Bibliotheca in cuius tectum cœlum stelliferum, ac sydera, cunctaq.

signa cælestia summa cum voluptate spectantiũ cernuntur: Tectum verò ipsum totum vndiq; lapideo clauditur ædificio, fenestræ deniq; specularibus clausæ lapidibus lucem præbent. Tùm antè Bibliothecæ ianuam deambulandi pulcherrimus est locus. Præterea totius Academiæ geminæ sunt portæ, quarum altera orientem altera occidentem spectat. Sunt & alia quoq; gymnasia non longè, quæ minora vocantur, in quibus Grammaticæ præcepta à publicis magistris traduntur. Hìc etiam Dialecticæ docendæ pulcherrimum auditorum erectum est, cui proximum est hospitium pauperum studentium. Professiones autem huius Academiæ, primæ sunt Theologiæ, rerumq; diuinarum quinq;, in quibus vna est sermonis Hæbraici, atq; alia psalterij, iuris enim pontificij sex sunt; ciuilis autem septem. Porrò Philosophiæ quatuor, quarum vna mores, alia verò rerum naturas edocent. Medicinæ tres; de syderum motu, & cognitione vna, Græcæ linguæ item vna, Grammaticæ quatuor, item aliæ priuatæ plures. Sunt itaq; infiniti penè Doctores; legẽdi autem temporis initium tertiodecimo chalendas Nouembris; pridie namq. diei sancti Lucæ re diuina diligenter peracta, de

litera-

litterarum commendatione frequenti catu habetur Oratio: die autem craſtino alij ad exponendas, alij ad audiendas ſeſe lectiones accingunt. Apud poetas paßim magnificarum ædium exempla legũtur, ſic Solis Regiam ex auro & Pyropo confectam, & ſomnij ſedem deſcribit Ouidius; Inferorum & Caci domum Virgil. & alij etiam ſcriptores, vt Regiam pſychem Apuleius, domum ſumptuoſam Lucianus. Perſonæ etiam crebrò in hiſtoria deſcribuntur, tam regum, quã clarorum virorum, qui ſe pro victoria & communi patriæ ſalute in diſcrimen capitis, ac vitæ periculum intulerunt. Laudariq́; ſolent à genere, natione, patria, forma bona, rebus præclarè geſtis, ſcientijs, virtutibus, habitu, morte, alijsq. naturæ, corporis, aut fortunæ bonis. Plutarchus hoc modo Demetriũ deſcripſit: Demetrius procera fuit ſtatura, forma, oriſq. pulchritudine vſq. adeo egregia atq præſtanti; vt pictorum aut ſculptorum nemo fuerit inuentus, qui ſimilẽ vnquam potuerit effingere: nam lepòrem quendam habebat, beneuolentiaq. omnium ſibi animos conciliabat, terrorem incutiebat, grauitatem regiã & manſuetudinem quandam domeſticam præſeferebat; concurrebatq. cum iuuenili & præla

Ouid. libro. 12. Metha. Idem li. 11. ſomnij ſedẽ. Virg. li. 6. & 8. Apule. lib. 5. Aſini aurei

Quo modo perſonæ deſcribẽdæ ſint. In vita Demetrij.

to vultus aspectu; splendor cunctis admirabilis, regia quadam dignitate coniunctus: itaq; natus factusq; videbatur ad terrorem, stuporemq; simul, & hominum gratiam concitandam. Erat autem cum per otium festa, ludi, potationes, & conuiuia celebrabantur, & delicatissimus, & regum omnium facetissimus. Cum verò res seria agebatur, aut pernitiosa intendebatur, laborum erat patientissimus, ingenijq; praestantia longo interuallo caeteros antecellebat. Habes quoq; apud Thucididem insignem Themistoclis
Lib. 1. *descriptionem his verbis: Erat Themistocles firmissimo naturae robore praeditus, ob idq; apud omnes merito eximia admiratione fuit: suopte enim ingenio, quod doctrina neq; exercuerat, neq. auxerat, praesentium, & improuisarum rerum breuissima deliberatione egregius erat aestimator: futura autem nemo vnquam vel longius, vel certius prospexit. Quae tenebat, & quae manibus habebat explicare potens erat; dubia vero & incerta, quoad comprehendisset, non quiescebat in rerum delectu; quo facto, quouè praeterito, in quo opus esset vllis indicijs, erat oculatissimus. De quacunq. re incidisset sermo, dicebat solius naturae bonitate, negligentissimè meditatus;*

quem

quem nemo quisquam extemporali in rebus necessarijs vsu vicit. Idem Periclem ad hunc modum depinxit: Pollebat Pericles cùm dignitate, tùm consilio, minimè omnium pecunia expugnabilis: plebem in officio liberaliter retinebat; neq. verò ex eius voluntate pendebat, sed eam sibi parere cogebat. Nam cùm bonis artibus potentiam adeptus esset, non erat cur assentaretur multitudini: eamq. sæpe offendebat etiam cum auctoritate refragaretur. Proinde si quando temere eam audere animaduertit, metu incusso dicendo repreßit; contra stultè formidãtibus animum restituit; videbaturq. in speciem summa rerum penes populum esse, verum re ipsa penes vnũ Periclem erat. Si exemplũ nostrũ desideres, sic à rebus gestis Calorũ. V. Imperatorẽ maximum descripsimus in ea Oratione, quã in ipsis Academiæ Cæsaraugustanæ instaurationis primordijs, magna adstãte lectißimorũ hominũ frequẽtia habuimus: Erat Carolus. V. mediocri corporis statura, facie gracili & ad aspectum iucunda, colore lacteo, serena ac plane regia frõte, barba et capillis flauis, lateribus firmis, agilitate præstans, omnium, quos ætas illa tulisset, prudẽtißimus. Magnum profecto Oceanum ingrederer si heroicas vir-

lib. 2

Eemplũ nostrũ, quo Carolum. V. Imperatorem descripsimus.

virtutes non hominis, sed numinis cuiusdam diuini defesso iam orationis cursu vellem recensere: in quem sic suas dotes Gratiæ contulerũt, vt Numam religione, Æneam pietate, Regulum fide, Radamanthum iudicio, Solonem prudentia, Licurgum consilio, Augustum iustitia, Cæsarem Clementia, Catonem grauitate, Annibalem stratagemate, Alexandrum magnanimitate, Cleanthum labore, Appollonium temperantia, Trajanum bonitate, omnesq; alios principes aliarum virtutum præstantia superaret. Captum Franciscum Galliæ Regem, non vt hostem tractauit, sed vt amicum honestis conditionibus dimissum Regno suo restituit, & quo arctius sibi eius amorem conciliaret propriam sororem eius connubio clementer adiunxit. Saxoniæ ducem & Lansgraue, qui in eum grauiter deliquerunt, bello longißimo superatos, multis beneficijs affectos perpetuo sibi clementiæ vinculo deuinxit; in summum etiam Pontificem Clementem ea clementia micuit, ex qua facilè intellexit, præter eius voluntatem factum fuisse, quicquid ei damni ex atroci Borboni victoria accidisset, quasi aduersæ eius fortunæ eum maximè peniteret. Prætereo quàm numeroso exercitu So

limano

limano Turcarum tyranno Germaniam aggre dienti fortiter ſemper obſtiterit. Omitto (quòd nō poßint res tantæ breuibus orationis finibus terminari) glorioſam illam victoriam, qua Tunetano Regno, & rege capto, vno die ſex mille Chriſtianos ex impij tyranni faucibus eripuit, eorúq́ animas ab æterno periculo vindicauit. Taceo quanto exercitu columnas Herculeas (quod nemini ante id tempus contigerat) non modo attigerit, ſed hanc metam P L V S V L T R A *dilatarit. Quibus & alijs ſimilibus potitus triūphis, cum turpe ſibi videretur, eum, qui tot tantisq. claruiſſet victorijs, proprias cupiditates non eadem conſtantia vincere poſſe; imperium fratri ſuo amantißimo Ferdinando, filio autē Philippo Anglorum eo tempore Regi, hæreditaria Regna ea hilaritate reſignauit, ac ſi numquam ſua, ſed aliena, & ſuæ tantum cuſtodiæ ab eis demandata fuiſſent. Tandem repulſo à Viena Turca, capto Rege Francorum, ſuperato Saxone, victa Aphrica, ſubiecta Italia, pacatis Gandauis, pugnatis Indis,* P L V S V L T R A *quàm Hercules gloria dilatata, ſe in diui Hieronymi monaſterium reclußit, vbi vitam laudabiliter actam, poſt triennium, aut paulò plus eo,*

minus

minusuè, non minus laudabili morte finiuit. Si ergo virtus animi, si obseruatio recti, si religionis, iusti, æquitatis cultus, si fides, si integritas, si quæ cum pietate aguntur, beatam mortem efficiunt, non est quod dubitemus, quin selecta illa anima corporis nexum fæliciter reliquerit, & ad cælestes sedes sempiternis fruitura gaudijs euolarit. Similes descriptiones apud historicos reperiuntur passim innumeræ, quæ ad mores, & ad eloquentiam plurimùm conducunt, quando vice spectaculi ita res spectandæ subijciuntur, vt ipsemet spectari, non legi, aut audiri videantur: qualis est elegantissima illa Mar. Portij Catonis descriptio, qua Titus Liuius grauissimæ personæ veram similitudinem & imaginem elegan
lib. 39. *ter expressit hoc modo; In hoc viro, inquit, tanta vis animi ingenijq; fuit, vt quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur, nulla ars neq; priuatæ, neq; publicæ rei gerendæ ei defuit, vrbanas rusticasq; res pariter callebat: ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militari prouexit. Huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum diceres quodcunq; ageret: in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus*

pugnis, idem posteaquàm ad magnos honores peruenit summus imperator; idem in pace si ius consuleres peritissimus; si causa oranda esset eloquentissimus; nec is tantum cuius lingua viuo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet; viuit imò, vigetq. eloquentia eius sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multa, & pro alijs & in alios &c. Apud Poœtas quoq., quamplurima harum descriptionum exempla leguntur; qualis est faceta illa Afræ fæminæ descriptio apud Virgilium. In Mureto.

Interea clamat Cibale; Hæc erat vnica custos.
Afra genus, tota patriam testante figura,
Torta comã, labroq; tumens, & fusca colore,
Pectore lata, iacens mammis, cõpræssior aluo,
Cruribus exilis, spatiosa prodiga planta,
Continuis rimis calcania scissa rigebant.

Fit etiam plerunq;, vt animalia rationis expertia describantur, cuius rei elegans reperitur exẽplum apud Carolum Longolium, qui Furiæ imaginem Carolo.V. ab Indorum Rege dono missam, quam tanquam inferorum Deam Indi coluerunt, hoc modo expreßit: Lignea, inquit, est eius perso Libr.2. Epist.

perſona, ſed cui tenuißimum vermiculati operis emblema ita inductum ſit, vt penicillo depicta, non gemmeis Teſſelis ornata videatur. Mẽtum, ſuperiusq. & inferius labrum Cyanæi lapilli ſegmentis enitent. Naſus, genæ, mammæ, buccæ, ſaphiri, micis ſplendent; ſupercilia à fronte tenui ex iaſpide tenia diſtinguntur. Frontem latior è ſmaragdo faſcia præcingit, quæ ſecundum aures leuiter demiſſa ad mentum vſq. vtrinq. porrigatur. Os hians dentes oſtentat quatuor, latos, continuos, candidos, ac item duos, qui rictum hinc atq. hinc claudant, exertos, nec à prugnis abſimiles, eburnei quoq. oculorum orbes, ex electro ruffa feneſtrantur pupilla, ſpeculi vim tam aſolutam reddente illa, vt totam hominis imaginem exprimat, atq. repreſentet, quæ ad ſuperciliorum, & naſi commeſſuras ſubſides lacuna, ea verò eburneola bulla expletur. Tempora autem iiſdem, quibus oculi, electrinis ſpeculis illuſtrantur; ſed teretibus his non orbicularis. Auriculæ pro perſonæ modo grandiores, ex iaſpide efulgent. Omnino res viſenda quidem illa, ſed extructura potiùs, et opum magnitudine, quam vlla liberalis faciei dignitate. Jam verò cum res, quæ narrantur, ab aliquo origine initium

tium

tium duxiße neceße sit, non solùm locorum, temporum, rerumq́; ratio habenda erit, sed causa, & consilia bellorũ exponẽda, à quibus ipsa bella manarunt, quæ (vt dixit Plato) tot erunt, quot fuerint bellorum occasiones; Nam si virtus est in historia maxima, ne aliquid magnum, intelligẽtia dignum, vel ipsi narrationi necessariũ relinquatur, quò minus plenè, quæ acciderunt, hominum memoriæ mandentur, & inhæreant; certè vitium summum erit, causas, & consilia belli (veluti cupiditates vlciscendi iniurias, dominãdi alienis, propria amißa recuperandi) silẽtio præterire: quæ homines ad deponendam pacem, sumendaq́; arma solẽt concitare. Quomodo Titus Liuius secundi belli Punici causas ita explorauit: Odiis etiam propè maioribus certarũt, quã viribus, Romanis indignantibus, quòd victoribus victi vltrò inferrent arma: Pœnis quòd superbè, auarèq. crederent, imperitatum victis esse. Fama etiã est Annibalem annorũ ferme nouẽ pueriliter blãdiẽtẽ patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniã, cũ perfecto Africo bello, exercitum eò traiecturus sacrificaret, altaribus admotũ, tactis sacris iureiurando adactum, se, cum primũ posset, hostem fore populi Romani. Angebat

Lib. 2. de Repub.

Causas, & consilia, à quibus bella manarũt, esse in historia diligẽter notanda.

Li. 3. ab vrbe cond.

C *ingentis*

ingentis spiritus virum Sicilia, Sardiniaq. amissa. Nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, et Sardiniam inter motũ Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito interceptam. Consilia minùs etiam intermittenda sunt, quibus deliberatum fuerit, fore bellum inferendum, veluti propter aditum ad hostes facilem, apparatum rerum bellicarum satis insignem, propter armorum omnis generis, machinarum, triremium, quadriremiũ, nauiũ longarum amplam copiam, & ærarij pecuniam, in qua bellorum nerui consistunt, propter vetera norum militum affectus, tironum ad pugnandũ celeres motus, propter patẽtes obsidiones, aliasq́; commoditates, quibus bella illaturi ad arma sumenda potissimum inducuntur. Sic apud Salustium Catilina, vt coniuratos ad futurum bellum incenderet, consilia sua, & commoditates victoriæ longissima oratione patefecit; cuius initium tantùm transcribam, ne si totam orationem repetam, legentium animos nimia prolixitate offendam. Salustij verba talia sunt: Catilina vbi eos, quos paulò antea memoraui, conuenisse videt, tametsi cum singulis multa sæpe egerat, tamen in rem fore credens, vniuersos appel-

In bello Catili.

lare

lare, & cohortari, in abditam partem ædium secedit: atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationem huiusmodi habuit, &c. Notare etiam in tereri acta, & euēta rerum in historiam cadentium, quæ plerunq. ad iucunditatem animos alliciunt, veluti clades, neces, depopulationes, triūphos, trophæa, & id genus præmia, quæ ducibus ac militibus strenuè certantibus conceduntur. Cladis exemplum habes apud Iustinum, Ammianum Marcellinum, Freculphum, & Iuliū Frontinum, qui memorant, tātam fecisse stragē Tomirim Massagetarum Reginā, quò filij mortem vlcisceretur, vt ex toto Cyri Regis Persarum exercitu, ex immensa militum multitudine, nec vnum quidem hominem viuum reliquerit, qui aliò nuntium defferret; neq; tanta clade contenta, Cyri Regis caput in vtrē humano sanguine plenum coniecit, dicens: Satia te sanguine, quem sitiuisti. Sic nos in ea Oratione, quàm Ius ciuile interpretaturi in hac Academia diximus, clades à Turcis Europæ illatas ad hūc modū deplorauimus: Europa illa (illa inquā Europa) cui omnibus antea sæculis Asia præda fuerat, tulit, heu dolor, fortuna, vt Asiæ præda redderetur. Cùm enim initio quendā, nescio quē an-

Acta, euēta, clades, ðpopulationes, triūphos, & alia præmia esse in historia accuratè notāda.

Iustinus lib. 1.
Ammi. lib. 32.
Frecul. to. 1 lib. 3. c. 18.
Fronti. lib. 2.

Exēplū nostrū, quo clades nostrauimus vniuersæ Europæ à Turcis illatas.

 gulum

gulum iuxta Hellespontum occuparẽt Christiani nominis euersores, sensim deinde perfidia, magis quàm armis, quod ceperant propagarũt, atq́; auxerunt; quousq́; aperto Marte principem illam vrbium, Imperijq. receptaculum Constantinopolim sustulerunt. Sic Thraces euersos, deletos Macedones, Ætolos suis sedibus pulsos miserè perdolemus. Nostra erat Mysia, nostra Pelopõnesus, nũc autem Rege prioris trucidato, posterioris decepto, vtraq. potiuntur. Atq. vt reliqua taceam iniquè erga nos cogitata, crudelius acta, veluti ereptam nobis Syriam, Phœnicem, Ægyptum, spoliatos nos esse Asia, eiectos Aphrica, & Mauritania: sæpè emissis suspiriis, effusisq. lachrymis dolere magis soleo, eò effrenata libidine, ac rabie peruenisse, vt superatis Alpibus in Cæsaris prouintias irrepserint, ferro omnia, flãmaq. diruentes; ac per Tauriscos, & Moricos reuertentes, ante ipsas Italiæ fores, antè Italiæ oculos innumerabilem omnis sexus personarum, omniumq. rerum prædam traxerint. Neq. his malis contenti, postea in Italiam reuersi, Liburnos, & Istros, nihil tale metuentes, ac miseras illas finitimas regiones, quæ non minùs Italiæ nomine, quàm Alpium altitu-

altitudine se tutas esse putabant, cædibus, incendiis, rapinis, crudeliter deuastarunt, &c. Depopulationum, & captiuorum exempla in bello Canensi post Annibalis in Italiam aduentum, habes apud Liuium multa. Præmia etiam eorum, qui aliquid magnũ cum laude aggreßi sunt, in historia recensere laudabile erit: Quæ quidem apud Romanos varia fuerunt; potiora verò triũphi, qui duplices erãt, Magni, & Ouales. Magnos his solum Senatus defferebat, qui cùm priùs in Republica adepti essent Dictatoria, Consularia, aut Prætoria officia, quinq; milia hostium sine Romani sanguinis effusione Romanorũ Imperio subiecissent. Vnde Liuius ait Luciũ Corneliũ Lentulũ ex Hispania reuersum, vbi Procõsul fuerat, in Senatu res à se fortiter fœliciterq; gestas exposuisse, postulasseq;, vt triũphanti sibi Romã ingredi liceret, Senatum Ouationẽ concessisse, quòd Proconsul Hispaniam, non Consul aut Prætor obtinuisset. Ingrediebatur autem vrbem Romanam victor hostibus profligatis, scriptis potentiorum nominibus, comitante præda, & captiuis, distinctis ordine simulacris castellorum, & vrbium, quas ea expeditione expugnasset; quem vniuersus Senatorum ordo magna

Lib. 32.

Triumphus apud Romanos duplex fuit, & quibus quisq. cõcederetur.

Lib. 31.

gna lætitia, & sacrificiorum apparatu excipiebat. Quibus tamen magnus triumphus ex legũ triumphalium iure negabatur (de quibus Paulus Orosius, & Vale. Maximus scripserũt) decernebatur minor triumpus Ouationis, quo letitia tantum publica excipiebatur, qui hostes exigua Romani sanguinis effusione vicisset: ordinem autem, modũ, & maiestatẽ triumphantiũ Alexander ab Alexandro acuratè describit: Cæsaris verò triumphum (vnde alios colligere licet) depinxit satis præclarè Dion Caßius: De vtroq; verò triumpho maiori, & minori latè egerunt Plutarchus, Liuius, Dionysius Halicarnaßeus, & Aulus Gelius. Qui tamẽ primus triũphauit Dionysius liber fuit, vt Diodorus Siculus, & Plinius testantur. Militibus verò, qui aliquid præmio dignum gesissent, varia coronarum genera proposita erant; alia enim erat triũphalis, alia oualis, alia ciuica, alia castrẽsis, alia naualis, alia donatica, alia muralis; de quibus latè Plinius dißeruit: de omnibus deniq; his præmiis multa etiã tradidit Polidorus Virgilius in lib. de Inuentoribus rerũ. Præterea poterit aliquandò historicus suã liberè in historia ferre sententiã de aliis historicis, si senserit minùs vera dixisse,

Orof. li. 5. c. 2. Maxi. li. 2. cap. 3.

Lib. 6. c. 6. die. gẽnial.

Casſius li. 37. & 43.

Plut. in vita Marcelli.

Liuius li. 41.

Dyonis. Halic. li. 5. antiq. Rom.

Gel. li. 5. c. 6.

Diodo. lib. 5. Biblioth.

Pli. li. 7. cap. 56.

Plin. l. 22

Li. 2. c. 16

xiſſe, eorumq́; opiniones refutare, vt eo modo veritas acerrimè diſputata clariùs innoteſcat: quòd ſæpè feciſſe Plutarchum notum eſt his qui eius hiſtoriã ſedulò percurrerunt. Titus Liuius hoc modo de veriori ſententia ſuum tulit iudiciũ: hîc Lucij Tarquinij Priſci Tarquinij Regis filius, nepoſuè fuerit, parũ liquet; plurimis tamẽ auctoribus filium crediderim, fratrem habuiſſe Arũtem Tarquinium mitis ingenij iuuenem. Ea igitur erũt vitia narrationis, ſi aliquid narretur, quòd à veritate abhorreat, aut ita turpe, obſcenum, ac ſordidum, vt non ſit probis moribus conſonum, ſi prætermittatur aliquid magnum, præclarum, vel neceßarium, ſi non habeatur ratio locorũ, tẽporũ, aut perſonarũ, ſi cauſſæ, cõſilia, & euẽtus nõ prudẽter notẽtur, ſi deniq́; minuta, abiecta, aut quæ nihil interſint, fabuloſa, portẽta, ridiculauè narrentur. In narrandis autem rebus curandum eſt ſedulò, ne aliquo modo ab ordine diſcedamus, quem in eis gerendis bellorum auctores ſecuti fuerunt; ita vt ſuum cuiq́; concedamus, exponamuſq́;, quid cũ laude dixerint, aut fecerint ipſi Reges, Duces, milites, & aliæ perſonæ. Expediet etiã aliquãdò arbitratu noſtro ratiocinari, ſi de re graui inſtituẽdꝰ ſit ſermo, qua

In vitis Lat. & Græco.

Lib. 1.

Integrũ eſſe hiſtorico de alio-rũ hiſtoriis ferè iudicium.

Quo modo, & qualis diuerſis perſonis oratio tribuẽda

 lis

fit in historiæ narratione.

lis esse debeat cuiusq; personæ oratio, ne quid fortè indecenter, aut quòd minùs, ad rem ipsam pertineat, in historia dicatur. In quo sanè excessus vituperandus esset; sic enim oportet cuiq; personæ orationem aptare, vt cum omnes dilucidè distinctèq; loquantur, aliũ regibus sermonem tribuamus, aliũ legatis siuè externis, siuè subditis in obeũdis recitandisq; legationibus, atq; mandatis, aliũ ducibus in excitandis ad prælium militum animis, diuersum deniq; militibus, vel quãdò Regẽ, vel quandò exercitus Principes, vel quandò inter se familiariter, aut domesticè allocuntur. Quòd ab historicis mutuatum Oratius cacinit his carminibus.

In art. Poet.

Intererit multũ Dauus ne loquatur an Heros
Maturus ne senex, an adhuc florẽte iuuenta,
Feruidus an matrona, potẽs an sedula nutrix,
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli,
Cholcus an Aßirius, Thebis nutritus an Argis

Loquentis igitur personæ decorum maximè obseruare oportet: hùc pertinent conciones, quæ ad suadendũ, vel dißuadendũ in consultationibus proponuntur, vel ad sententiã dicendã; litera,

quæ

quæ ad alios mittuntur, quæ incidunt sepæ in ipso narrationum progressu. Nam si duces suos milites ad virtutes cohortentur, graui oratione opus est, si dehortentur timida, pericula explicante, & animos adimente. Iuuabit ad hãc rem nosse loquentium naturam, mores, ingenium, ne eis diuersum, quam ista postulent, sermonem tribuamus; sed regibus magnificam & imperantẽ; ducibus prudentem & grauem; militibus humilem & tenuem orationem impartiamur. Cæterum cum nihil in historijs neq́ urbanius, neq. frequentius videamus, quàm in ipso narrationis cursu à personis sæpe auctoritate grauibus vberes ac congruentes conciones & orationes haberi, quæ sane historiæ plerunq. dignitatem, non raro ornatum, sæpe venustatem impartiuntur; afferam hoc loco ex varia Liuij historia selectarũ aliquot orationũ exempla, cùm magistratuum, tùm aliarum personarum, quæ cúm grauißimæ absolutißimæq. extiterint, sibi futuri historici ad imitandum tanquã potiora exempla proponãt; est enim in concionibus orationibusq. referendis Liuius iucundus, dulcis, grandilocus, candidus, effusus & supra quam dici poßit, eloquentißimus: quo nullus melius cõmendauit mitiores af-

fectus, omniaq; cùm rebus, tùm personis melius accommodauit: cuius lactea vbertas lectorem detinet, recreat, pascit, omnibusq; affectibus commouet, ita vt qui eius facundiæ aliquid addat, aut demat, id omne non magis ab ea, quàm ab ipsamet elegantia detraxisse videatur. Is igitur Regiæ orationis exemplum tale proponit Philippi Macedoniæ Regis, qui filio Perseo patricida exheredato, liberè Antigono regi Macedonicum suum Regnum offert, eumq; hoc modo alloquitur: Quando in eam fortunam veni, inquit, Antigone, vt orbitas mihi, quam alij detestantur parentes, optabilis esse debeat, Regnum, quod à patruo tuo forti, non solum fideli tutela eius custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te vnum habeo, quem dignum Regno iudicem, si neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatũ ab inferis, restitutumq; credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori vnus inlachrimasti, in locum eius substitutum relinquã. Idem Tullum hostilium Romanorum Regem de proditione Metij Albanorum ducis cum Romanis & Albanis ita loquentem introducit: Tum

Liui.lib. 40.

Regię orationis exẽpla

ita

ita Tullus inquit, Romani, si vnquã antè aliàs vllo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deindè vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit: dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorum. Nam ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes; nec imperium illud meum, sed consilium & imperij simulatio fuit; vt nec nobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à certamine animus, & hostibus circumueniri se à tergo ratis terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est; ducem secuti sunt, vt & vos, si quò ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius; Metius idem huius machinator belli; Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt, rex cætera vt orsus erat peragit: Quod bonum, faustum, fœlixq; sit populo Romano, ac mihi vobisq; Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est; ciuitatem dare plebi, libr.1.

pri-

primores in patres legere, vnam vrbem, vnam Remp. facere; vt ex vno quoudam in duos populos Albana diuisa res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hac, Albana pubes inermis ab armasis septa in varijs voluntatibus, communi tamē metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniam tuum insanabile ingeniū est, tu tuo suplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt: vt igitur paulò ante animum inter fidenatem Romanamq. rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Est etiam apud eundem elegans Quin. Fabij Dictatoris exemplum, qui breui oratione ad irumpendum in hostes, & vlciscendam ciuium Romanorum necem, ac recuperandam à Samnitibus coloniam milites Romanos hoc modo hortatus est: Locis inquit angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Statiua nostra munimenta satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta: nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi commentus poterant: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt; itaq. non frustrabor

Exēplū Orationis Dictatoris.

Libr. 9.

ego

ego vos castra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis, armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, repetantque, quibus opera extrahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquàm victoriæ nobis abscindamus: ferte signa in hostem, vbi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant; mala vestra milites omnium circà, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione Dictatoris, quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi vadunt in hostem; & respectus ipse ardentium castrorum; quamquàm proximis tantum (ita enim iusserat Dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Quibus quidem verbis, cum iam nulla esset spes salutis relicta tantoperè ad vindictam animos militum imflammauit, vt incredibili Martis furore incensi Samnites aggrederentur, eosque & vicerint, & eorum castra prorsus diripuerint. Legatus Tusculanorum à Patribus Conscriptis apud eundem huiusmodi in Senato habita oratione pacem & ciuitatem simul impetrauit: Quibus, inquit, bellum indixistis, intulistisque. P. C. sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati

Exēplū oratio- nis. Legati lib. 6.

mati paratiq; obuiã imperatoribus, legionibusq; vestris processimus, hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritq; semper, nisi si quando à vobis proq; vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris & exercitibus, quòd oculis magis quàm auribus crediderunt, & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt, pacem, quam nos præstitimus, eam à vobis petimus; bellum eò, sic vbi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inter nos experiemur; hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix, quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bella indixistis; & si re victa rebus verbis confutare, nihil attinet, tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cum tam euidenter pænituerit, tutum censemus; peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Apud eundem eleganter exculta oratione legati Locrensium in Senatu de Quin. Pleminio præfecto militum Romanorum (commemoratis atrocissimis cladibus, quas sibi suisq; militibus intulisset) ad hunc modum coram P. C. conqueruntur; Omnes deinde (inquit Liuius) alias curas vna occupauit, postquã Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant,

Exẽplũ oratio-nis Legatorũ Locrẽsium.

Libr. 29.

rant,

rant, legatorum aduentu vulgata sunt; nec tam Q. Pleminij scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritauit. Decem Legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicum ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt; quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio Legato, Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginenses quidem vellit populus Romanus; orare vt sibi patres adeundi, deplorandiq; ærumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maior natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ. P. C. plurimùm in eo momenti esse, si propè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Annibalis præsidio restituti in ditionē vestram. Quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solùm, sed ope etiā ac virtute nostra, magis indignemini, bonis ac fidelibus socijs tam atroces, atq. indignas iniurias ab legato vestro militibusq. fieri: Sed ego

cau-

causam vtriusq. defectionis nostræ in aliud tem pus differendam arbitror esse duarum rerum gratia; vnius, vt coram. P. Scipione, qui Locros recepit, quiq. omnibus nobis rectè, perperamq. factorum est testis, agatur; alterius, quòd qualescumq. sumus, tamen hæc, quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare. P. C. nos cùm præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fæda, indigna, & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis, Afrisq. passos esse: sed quid illa sunt, collata cum his, quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso, audiatis. P. C. id quod inuitus eloquar: in discrimine est nunc humanum omne genus, vtrum vos, an Carthaginenses principes orbis terrarum videat; sed si ex his, quæ Locrēses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio, nunc cum maximè patimur, æstimandum Romanorum, ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi, quàm vos dominos praeoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint: cùm à Carthaginensibus multò minores iniurias accèperimus, ad vestrū imperatorem confugimus, cùm à vestro præsidio plus quam hostilia patiamur, nusquam aliò, quam ad vos querelas detulimus. Aut vos respicie

picietis perditas res nostras P.C. aut ne ab Diis quidem immortalibus, quòd precemur, quicquam superest. Q. Pleminius Legatus missus est cũ præsidio ad recuperandos à Carthaginensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio: in hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum liberè vltima miseria) nec hominis quicquàm est P.C. præter figuram, & speciem, neq. Romani ciuis præter habitum, & sonũ Latinæ linguæ: pestis ac bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus: nunc omnes centuriones, militesq. vestros (adeo in promiscuo licẽtiam, atq. improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt; construpant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parẽtum: quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesq. omnia passim mulierum, puerorumq., qui rapiuntur, atq. asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui

D nesciat,

nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus; aut alios, qui faciunt nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neq; ego exequi possum, neq. vos operæ est audire singula, quæ paßi sumus, communiter omnia complectar. Nego, domum vllam Locris; nego, quemquam hominem iniuriæ expertem esse; nego, vllum genus sceleris, libidinis, auaritiæ superesse, quòd in vllo, qui pati potuerit, prætermissum sit, vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior; cùm hostes bello vrbem cepere, an cùm exitiabilis tyrannus vi, atq; armis oppreßit omnia, quæ captæ vrbes patiuntur, paßi sumus, & nunc cùm maximè patimur. P. C. omnia, quæ crudelißimi atq. importunißimi tyranni scelera in oppressos ciues adunt; Pleminius in nos, liberosq. nostros, & coniuges adidit. Unum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat; & vos audire, & exoluere Rempub. vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus. P. C. vidimus enim, quanta cerimonia non vestros solùm colatis deos, sed etiam externos accipiatis: Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo, aliquam famam

mam ad vos perueniſſe Pyrrhi bello; qui cùm ex Sicilia rediens Locros claſſe præteruehere- tur, inter alia fœdera, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem noſtram faci- nora adidit, theſauros quoq. Proſerpinæ inta- ctos ad eam diem ſpoliauit, atq. ita pecunia in nauibus impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo euenit? claſsis poſtero die fœdiſsima tem- peſtate lacerata, omneſq. naues, quæ ſacram pecuniam habebant, in littora noſtra eiectæ ſunt: qua tanta clade edoctus deos eſſe ſuperbiſ- ſimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in the ſauros Proſerpinæ referri iuſsit; nec tamen il- li vnquam poſteà proſperè quicquam euenit; pulſusq. Italia, ignobili, atq. inhoneſta morte temerè nocte ingreſſus Argos occubuit. Hæc cum audiſſet legatus veſter, tribuniq. militum & mille alia, quæ non augendæ religionis cau- ſa: ſed præſentis deæ numine ſæpè comperta no- bis maioribuſq. noſtris, referebantur; auſi ſunt nihilominus, ſacrilegas admouere manus inta- ctis illis theſauris; & nefanda præda ſe ipſos ac domos contaminare ſuas. Sed & nunc, & ſæ- pè aliàs dea ſuam ſedem, ſuumq. templum aut tutata eſt, aut à violatoribus grauia piacu-

piacula exegit. Nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quàm vos. P. C. ad vos, vestramq́; fidem supplices confugimus, nihil nostra interest, vtrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali, & Pænis ad supplicium dedatis. Non postulamus vt ex templo nobis, vt de absente, vt in dicta caussa credatis; veniat, coram ipse audiat, ipse diluat; si quicquam sceleris, quòd homo in homines adere potest, in nos prætermisit, non recusamus, quin, & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino, humanoq́; liberetur scelere. *Scipionem autem electum contra Annibalem ducem, iam bellum Annibali illaturum graui oratione, vt erat ipse Romanorum grauißimus, milites ad præsens bellum strenuèq́; dimicandum exhortantem, Liuius hoc modo introduxit. Si eum exercitum, milites, educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, supersedissem loqui apud vos: quid enim adhortari referret; aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregiè vicißent, aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, cōfeßionem cedentis*

Lib. 21. Exēplū orationis Scipionis Romanorū ducis suos contra Annibalē exortantis.

tis ac detrectantis certamen pro victoria habui? nũc quia ille exercitus Hispaniæ prouintiæ scriptus ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspiciis rem gerit, vbi eum gerere Senatus populusq. Romanus voluit; ego, vt COS. ducem aduersus Annibalem ac Pænos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli: Nouo Imperatori apud nouos milites pauca verba faciẽda sunt. Ne genus belli neuè hostem ignoretis, cum his est vobis milites, pugnandum, quos terra mariq. priori bello vicistis; à quibus stipendium per viginti annos exegistis; à quibus capta belli præmia Siciliã, ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine vobis, illisq; animus, qui victoribus, et victis esse solet: nec nũc illi, quia audẽt, sed quia necesse est, pugnaturi sunt; nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum æquitumq; in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint, quàm supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusq;, quorum robora ac vires, vix sustinere vis vlla potest. Effigies, imò vmbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi, ac debilitati inter saxa, rupesq; ad hæc

perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata, confractaq́ arma, claudi, ac debiles equi; cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis; reliquas extremas hostiū, non hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quā ne antequàm cum hoste pugnaueritis, Alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum ruptore duce, ac populo deos ipsos sine vlla humana ope committere, ac profligare bellum: nos autem, qui secundū deos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me, hoc vestri adhortandi causa magnificè loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit mihi, in Hispaniam prouintiam meam ire, quô iàm profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem, & Asdrubalem potiusquàm Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli; tamen cùm præterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra equestri prælio, qua parte copiarū conserēdi manu fortuna data est, hostē fudi, peditū agmē, quòd in modū fugientiū raptim agebatur, quia

assequi

assequi terra nō poterã, neq. regressus ad naues erat, quanta maximè celeritate potui, tãtò maris terrarũq; circuitu, in radicib⁹ Alpiũ obuius fuit. Huic timendo hosti vtrũ cùm declinarem certamen, improuissus videor incidisse, an occurrerè in vestigiis eius? lacessere ac trahere ad decernendũ? Experiri iuuat vtrum alios certè repentè Carthaginẽses per viginti annos terra ediderit; an iidem sint, qui Ægates pugnauerunt insulas, et quos ab Eryce duodeuicenis denariis æstimatos emisistis; & vtrũ Annibali hic sit æmulus itinerũ Herculis, vt ipse refert, an vectigalis stipẽdiariusq; seruus populi Romani à patre relictus; quẽ nisi Sagũtinũ scelus agitaret, respiceret profectò, si nō patriã victã, domũ certè pacẽq., & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Cons. nostro præsidiũ deduxit ab Eryce; qui graues impositas victis Carthaginẽsibus leges fremẽs mærẽsq. accepit; qui decedere Sicilia, qui stipendiũ populo Romano dare pactus est. Itaq. vos ego milites, nō eo solũ animo, quò aduersus alios hostes soletis, pugnare velim, sed cũ indignatione quadã, atq. ira, velut si seruos videatis vestros arma repẽtè cōtra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycẽ clausos vltimo supplicio

sit in historiæ narratione.

lis esse debeat cuiusq; personæ oratio, ne quid fortè indecenter, aut quòd minùs, ad rem ipsam pertineat, in historia dicatur. In quo sanè excessus vituperandus esset; sic enim oportet cuiq; personæ orationem aptare, vt cum omnes dilucidè distinctéq; loquantur, aliũ regibus sermonem tribuamus, aliũ legatis siuè externis, siuè subditis in obeũdis recitandisq; legationibus, atq; mandatis, aliũ ducibus in excitandis ad prælium militum animis, diuersum deniq; militibus, vel quãdò Regẽ, vel quandò exercitus Principes, vel quandò inter se familiariter, aut domesticè allocuntur. Quòd ab historicis mutuatum Oratius cecinit his carminibus.

In art. Poet.

Intererit multũ Dauusne loquatur an Heros
Maturus ne senex, an adhuc florẽte iuuenta,
Feruidus an matrona, potẽs an sedula nutrix,
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli,
Cholcus an Aßirius, Thebis nutritus an Argis

Loquentis igitur personæ decorum maximè obseruare oportet: huc pertinent conciones, quæ ad suadendũ, vel dißuadendũ in consultationibus proponuntur, vel ad sententiã dicendã; literæ,

quæ

quæ ad alios mittuntur, quæ incidunt sæpe in ipso narrationum progressu. Nam si duces suos milites ad virtutes cohortentur, graui oratione opus est, si dehortentur timida, pericula explicante, & animos adimente. Iuuabit ad hãc rem nosse loquentium naturam, mores, ingenium, ne eis diuersum, quam ista postulent, sermonem tribuamus; sed regibus magnificam & imperantẽ; ducibus prudentem & grauem; militibus humilem & tenuem orationem impartiamur. Cæterum cum nihil in historijs neq; vrbanius, neq. frequentius videamus, quàm in ipso narrationis cursu à personis sæpe auctoritate grauibus vberes ac congruentes conciones & orationes haberi, quæ sane historiæ plerunq. dignitatem, non raro ornatum, sæpe venustatem impartiuntur; afferam hoc loco ex varia Liuij historia selectarũ aliquot orationũ exempla, cùm magistratuum, tùm aliarum personarum, quæ cúm grauißimæ absolutißimæq. extiterint, sibi futuri historici ad imitandum tanquã potiora exempla proponãt; est enim in concionibus orationibusq. referendis Liuius iucundus, dulcis, grãdilocus, candidus, effussus & supra quam dici poßit, eloquentißimus: quo nullus melius cõmendauit mitiores af

C 5 *fectus,*

fectus, omniaq; cùm rebus, tùm personis melius accommodauit: cuius lactea vbertas lectorem detinet, recreat, pascit, omnibusq; affectibus commouet, ita vt qui eius facundiæ aliquid addat, aut demat, id omne non magis ab ea, quàm ab ipsamet elegantia detraxisse videatur. Is igitur Regiæ orationis exemplum tale proponit Philippi Macedoniæ Regis, qui filio Perseo patricida exheredato, liberè Antigono regi Macedonicum suum Regnum offert, eumq; hoc modo alloquitur: Quando in eam fortunam veni, inquit, Antigone, vt orbitas mihi, quam alij detestantur parentes, optabilis esse debeat, Regnum, quod à patruo tuo forti, non solum fideli tutela eius custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te vnum habeo, quem dignum Regno iudicem, si neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatũ ab inferis, restitutumq; credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori vnus inlachrimasti, in locum eius substitutum relinquã. Idem Tullum hostilium Romanorum Regem de proditione Metij Albanorum ducis cum Romanis & Albanis ita loquentem introducit: Tum

Liui. lib. 40. Regiæ orationis exẽpla

ita

ita Tullus inquit, Romani, si vnquã antè aliàs libr.1.
vllo in bello fuit, quod primùm dijs immortalibus gratias ageretis, deindè vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit: dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorum. Nam ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes; nec imperium illud meum, sed consilium & imperij simulatio fuit; vt nec nobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à certamine animus, & hostibus circumueniri se à tergo ratis terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est; ducem secuti sunt, vt & vos, si quò ego inde agmen declinare voluissem, fecisse tis. Metius ille est ductor itineris huius; Metius idem huius machinator belli; Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt, rex cætera vt orsus erat peragit: Quod bonum, faustum, fælixq; sit populo Romano, ac mihi vobisq; Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est; ciuitatem dare plebi,

pri-

primores in patres legere, vnam vrbem, vnam Remp. facere; vt ex vno quoudam in duos populos Albana diuisa res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hac, Albana pubes inermis ab armatis septa in varijs voluntatibus, communi tamē metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fadera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniam tuum insanabile ingeniū est, tu tuo suplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt: vt igitur paulò ante animum inter fidenatem Romanamq. rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Est etiam apud eundem elegans Quin. Fabij Dictatoris exemplum, qui breui oratione ad irumpendum in hostes, & vlciscendam ciuium Romanorum necem, ac recuperandam à Samnitibus coloniam milites Romanos hoc modo hortatus est: Locis inquit angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Statiua nostra munimenta satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta: nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi commentus poterant: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt; itaq. non frustrabor

Exēplū Orationis Dictatoris.

Libr. 9.

ego vos castra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis, armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, repetantq́, quibus opera ex trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquàm victoriæ nobis abscindamus: ferte signa in hostem, vbi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant; mala vestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione Dictatoris, quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi vadunt in hostem; & respectus ipse ardentium castrorum; quamquàm proximis tantum (ita enim iusserat Dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Quibus quidem verbis, cum iam nulla esset spes salutis relicta tantoperè ad vindictam animos militum imflammauit, vt incredibili Martis furore incensi Samnites aggrederentur, eosq́ & vicerint, & eorum castra prorsus diripuerint. Legatus Tusculanorum à Patribus Conscriptis apud eundem huiusmodi in Senato habita oratione pacem & ciuitatem simul impetrauit: Quibus, inquit, bellum indixistis, intulistisq́. P. C. sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati

Exēplū oratio-nis. Legati lib. 6.

mati

mati paratiq́; obuiã imperatoribus, legionibusq́; vestris processimus, hic noster, hic plebis nostra habitus fuit, eritq́; semper, nisi si quando à vobis proq́; vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris & exercitibus, quòd oculis magis quàm auribus crediderunt, & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt, pacem, quam nos prastitimus, eam à vobis petimus; bellum eò, sic vbi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inter nos experiemur; hac mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix, quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bella indixistis; & si re victa rebus verbis cemfutare, nihil attinet, tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cum tam euidenter panituerit, tutum censemus; peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Apud eundem eleganter excul ta oratione legati Locrensium in Senatu de Quin. Pleminio prafecto militum Romanorum (commemoratis atrocissimis cladibus, quas sibi suisq́; militibus intulisset) ad hunc modum coram. P. C. conqueruntur; Omnes deinde (inquit Liuius) alias curas vna occupauit, postquã Locrensium clades, que ignota ad eam diem fuerant,

Exẽplũ oratio-nis Legatorũ Locrẽsium.

Libr.29.

rant, legatorum aduentu vulgatæ sunt; nec tam Q. Pleminij scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritauit. Decem Legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicum ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt; quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio Legato, Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginenses quidem vellit populus Romanus; orare vt sibi patres adeundi, deplorandiq; ærumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maior natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ. P. C. plurimùm in eo momenti esse, si propè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Annibalis præsidio restituti in ditionẽ vestram. Quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solùm, sed ope etiã ac virtute nostra, magis indignemini, bonis ac fidelibus socijs tam atroces, atq. indignas iniurias ab legato vestro militibusq. fieri: Sed ego

cau-

picietis perditas res nostras P.C. aut ne ab Diis quidem immortalibus, quòd precemur, quicquam superest. Q. Pleminius Legatus missus est cũ præsidio ad recuperandos à Carthaginensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio: in hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum liberè vltima miseria) nec hominis quicquàm est P.C. præter figuram, & speciem, neq. Romani ciuis præter habitum, & sonũ Latinæ linguæ: pestis ac bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus: nunc omnes centuriones, milites q. vestros (adeo in promiscuo licẽtiam, atq. improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt; construpant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parẽtum: quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesq. omnia passim mulierum, puerorumq., qui rapiuntur, atq. asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui

nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus; aut alios, qui faciunt nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neq; ego exequi possum, neq. vos opera est audire singula, qua passi sumus, communiter omnia complectar. Nego, domum vllam Locris; nego, quemquam hominem iniuria expertem esse; nego, vllum genus sceleris, libidinis, auaritia superesse, quòd in vllo, qui pati potuerit, pratermissum sit, vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior; cùm hostes bello vrbem cepere, an cùm exitiabilis tyrannus vi, atq; armis oppressit omnia, qua capta vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc cùm maximè patimur. P. C. omnia, qua crudelissimi atq. importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues adunt; Pleminius in nos, liberosq. nostros, & coniuges adidit. Unum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat; & vos audire, & exoluere Rempub. vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus. P. C. vidimus enim, quanta cerimonia non vestros solùm colatis deos, sed etiam externos accipiatis: Fanum est apud nos Proserpina, de cuius sanctitate templi credo, aliquam famam

mam

mam ad vos perueniſſe Pyrrhi bello; qui cùm ex Sicilia rediens Locros claſſe præteruehere-tur, inter alia fœdera, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem noſtram facinora ædidit, theſauros quoq. Proſerpinæ intactos ad eam diem ſpoliauit, atq. ita pecunia in nauibus impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo euenit? claſsis poſtero die fœdiſsima tempeſtate lacerata, omneſq. naues, quæ ſacram pecuniam habebant, in littora noſtra eiectæ ſunt: qua tanta clade edoctus deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſsit; nec tamen illi vnquam poſteà proſperè quicquam euenit; pulſusq. Italia, ignobili, atq. inhoneſta morte temerè nocte ingreſſus Argos occubuit. Hæc cum audiſſet legatus veſter, tribuniq. militum & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſa, ſed præſentis deæ numine ſæpè comperta nobis maioribuſq. noſtris, referebantur; auſi ſunt nihilominus, ſacrilegas admouere manùs intactis illis theſauris; & nefanda præda ſe ipſos ac domos contaminare ſuas. Sed & nunc, & ſæpè aliàs dea ſuam ſedem, ſuumq. templum aut tutata eſt, aut à violatoribus grauia piacu-

tis ac detrectantis certamen pro victoria habui? nũc quia ille exercitus Hispaniæ prouintiæ scriptus ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspiciis rem gerit, vbi eum gerere Senatus populusq. Romanus voluit; ego, vt COS. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli: Nouo Imperatori apud nouos milites pauca verba faciẽda sunt. Ne genus belli neuè hostem ignoretis, cum his est vobis milites, pugnandum, quos terra mariq. priori bello vicistis; à quibus stipendium per viginti annos exegistis; à quibus capta belli præmia Siciliã, ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine vobis, illisq́; animus, qui victoribus, et victis esse solet: nec nũc illi, quia audẽt, sed quia necesse est, pugnaturi sunt; nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum æquitumq́; in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint, quàm superfint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusq́;, quorum robora ac vires, vix sustinere vis vlla potest. Effigies, imò vmbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi, ac debilitati inter saxa, rupesq́; ad hæc

D 3 perusti

perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quaßata, confractaq́ arma, claudi, ac debiles equi; cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis; reliquas extremas hostiũ, non hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quã ne antequàm cum hoste pugnaueritis, Alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum ruptore duce, ac populo deos ipsos sine vlla humana ope committere, ac profligare bellum: nos autem, qui secundũ deos violati sumus, commißum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me, hoc vestri adhortandi causa magnificè loqui existimet, ipsum aliter animo affectum eße. Licuit mihi, in Hispaniam prouintiam meam ire, quô iàm profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem, & Asdrubalem potiusquàm Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli; tamen cùm prœterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, prœmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra equestri prœlio, qua parte copiarũ conserẽdi manu fortuna data est, hostẽ fudi, peditũ agmẽ, quòd in modũ fugientiũ raptim agebatur, quia

assequi

assequi terra nō poterā, neq. regressus ad naues erat, quanta maximè celeritate potui, tātò maris terrarūq; circuitu, in radicib⁹ Alpiū obuius fuit. Huic timendo hosti vtrū cùm declinarem certamen, improuissus videor incidisse, an occurrerè in vestigiis eius? lacessere ac trahere ad decernendū? Experiri iuuat vtrum alios certè repentè Carthaginēses per viginti annos terra ediderit; an iidem sint, qui Ægates pugnauerunt insulas, et quos ab Eryce duodeuicenis denariis æstimatos emisistis; & vtrū Annibali hic sit æmulus itinerū Herculis, vt ipse refert, an vectigalis stipēdiariusq; seruus populi Romani à patre relictus; quē nisi Sagūtinū scelus agitaret, respiceret profectò, si nō patriā victā, domū certè paceq., & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Cons. nostro præsidiū deduxit ab Eryce; qui graues impositas victis Carthaginēsibus leges fremēs mærēsq. accepit; qui decedere Sicilia, qui stipendiū populo Romano dare pactus est. Itaq. vos ego milites, nō eo solū animo, quò aduersus alios hostes soletis, pugnare velim; sed cū indignatione quadā, atq. ira, velut si seruos videatis vestros arma repētè cōtra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycē clausos vltimo supplicio

D 4 *humano*

humanorũ, famè interficere, licuit classem victricem in Africã traiicere, atq; intra paucos dies sine vllo certamine Carthaginẽ delere. Veniã dedimus precantibus; emisimus ex obsidione; pacẽ cũ victis fecimus; tutela nostra deinde duximus, cùm Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam nostram veniunt; atq; vtinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ, ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur, sed pro Italia nobis est pugnandum, nec est aliùs abtergo exercitus, qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat; nec Alpes aliæ sunt, quas dum superant, com parari noua posint præsidia. Hic est obstandum, milites, veluti si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq. se non corpus suũ, sed coniugem, ac liberos paruos armis protegere putet; nec domesticas solùm agitet curas; sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus Senatum populumq. Romanũ, qualis nostra vis virtusq. fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac Romani Imperij fore. Addere his maximè licèt Lucretiæ Matronæ Romanæ, (omnium quas veterum

terum celebrarũt historia, pudicißima) graui ter corã viro, patre, & amicis Tarquinij vi de perditã violatãq. pudicitiã deplorãtis; anxièq. cõtendentis, vt illatã honori iniuriã vlciscerentur, breuißima nõ minùs quàm prudẽtis orationis exẽplũ; quòd hoc nobis modo ipse idẽ Liuius proposuit: Lucretia mæsta tãto malo nuntiũ Romã eũdem ad patrẽ, Ardeãq. ad virũ mittit, vt cũ singulis fidelibus amicis veniãt; ita facto maturatoq. opus esse, rẽ atrocẽ incidisse. Spurius Lucretius cũ P. Valerio Volesi filio, Collatinus cũ L. Iunio Bruto venit; cũ quo fortè Romã veniens ab nũtio vxoris erat conuentus. Lucretiã sedentẽ mæstã in cubiculo inueniũt, aduẽtu suorũ lacrymæ obortæ; quærẽtiq. viro satim salua? maximè, inquit, quid enim est salui mulieri amissa pudicitia? vestigia viri alieni, Colatione, in lecto sunt tuo; cæterum corpus est tantum violatum, animus insons, mors testis erit; sed datè dextras fidemq́, haud impunè adultero fore, Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priori nocte vi armatus mihi sibiq., si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem, consolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in aucto-

Matronæ Romanæ Lucretiæ prudentis orationis exẽplũ. Lib. 1.

positionum, quædam vitiorum acrem animaduersionem, aut querelam complectuntur, vt in auarũ, in crudelem, in tyranum, in seditiosum; quædam Theses, id est vniuersas set generales quæstiones & argumenta exornant, ac in vtrãq; partem probabiliter disputanda suscipiunt; vt de virtute, contra virtutem; de voluptate, contra voluptatem; quædam deniq; miserationem, aut deprecationem continent. Mouendis verò augendisq; affectibus aptißima sunt verba grauia, sublimia, sonantia, grandia, verborum congeries, incrementum, Hypotipòsis immutatio fortunæ accuratè expressa, amissa, vel amittẽda dignitas, pronuntiatio, ac gestus concionantis, brachiorum iactatio, oculorum in Cælum sublatio, imploratio diuini numinis, infantiũ productio, lachrimæ profusæ, sed tamen paucæ, animiq; solicitudo; quibus efficitur, vt pro vario rerum dicẽtis statu, hi qui audiunt, modò mitigentur, modò irascantur; modò inuideãt, modo fateantur; modò contemnant; modò admirentur; modò oderint, modò diligãt, modò cupiant, modò satietate afficiantur; modò sperẽt, modò metuãt; modò lætẽtur modò deniq; doleãt. Quippe nihil aliud est concio, quàm quædã pro rei natura amplificatio ad

ad cōciliādos nobis audiētium animos, vel in ad uersarios cōcitandos accōmodata. Motus verò quadā est aut ad misericordiā, aut ad inuidiā, aut ad irā, aut ad amorē, aut ad odiū animi in citatio. Misericordia ex probitate vitæ, morū innocētia, calamitatibus, grauibusq; casibus elicitur; inuidia ex gratia, dignitate, & facultatū copia cōcipitur, ira ex lesione offensionibusq; iniustis cōcitatur; amor ex bono nomine, virtutibus, & rebus præclarè gestis conciliatur; quæ omnia animos acriter permouebunt, si oratione eloquēti, accōmodata, ac cōcitata decorētur. Præterea affectibus etiā subseruiūt acerrimæ quadā figura, vt Hypothipôsis, Exclamatio, Anaphora, & vehementißima omniū Prosopopeia. Hypothipôsis est persona, rei, temporis, loci cùm scribēdo, tū dicēdo descriptio; idest, qua rē nō simpliciter propositam, sed coloribus expressam, mirificèq; depictā quasi in arce, tanquā illam Phidiæ Mineruam spectandā præbemus, ita vt geri, nō narrari; spectari, non audiri res ipsa videatur. In qua illud obseruandū est, quod paßim animaduertimus ab historicis custodiri, vt nō solū ea, quæ præcesserūt, vel consecuta sunt, aut adiuncta & copulata, sed etiā, quæ fieri potuissent, exprimātur, & ex-

& explicentur. Adhibetur autem in concionibus Hypothipòsis, vel mouendi, vel amplificandi, vel exornandi, vel delectandi causa; de qua memini me paulò superiùs disputasse. Exclamatio est orationis elatio cùm doloris, aut indignationis affectu reperta, & ad rei magnitudinem augendam, admirabiliùs extollendam, ad vehementiùs turpitudinem exprobrandam maximè necessaria, quæ si, vbi iam animos auditorũ flexerimus, adhibeatur, aut post magnarum rerum persuasionẽ collocetur, acriores affectus permouebit. Valet enim plurimùm ad miserationẽ excitandam, ad animos legentium commouendos, auertendos, & cùm inuehimur, acriùs inflammandos. Festiua certè orationis figura, si tamen non fuerit frequens, neq; diuturna; nam quemadmodum si opportunis locis inseratur, cõcionem ornat, venustatem habet, & mirè auget sermonis splendorem: ita si nõ fuerit opportuna, & indecorè ponatur, ineptissimã efficiet cõcionẽ. Quod planè periculum fugiet prudenter historicus, si non ad leuem ostentationem, inanni eloquentia efferatur, sed frenum sibi ipse iniecerit, & vbi rerum natura permisserit, arte & imitatione retenta tantummodò exclamauerit. Anaphora

phora seu relatio, seu repetitio est, quando vnum, aut plura verba, in principijs aut incisorum, aut membrorum, aut periodorum cum venustate repetuntur. Quæ quidem frequentissima est historicis, cùm nullus sit orationis color, qui magis ad ornatum conferat, quo crebriùs liceat vti, qui tam varijs dicendi generibus congruat: reddit enim orationem concinniorem, habetq́ leporis, & dignitatis non parùm; grauitatis & acrimoniæ plurimum. Prosopopæia est, qua alienæ personæ orationem cum gestu, & voce referimus, aut rebus inanimatis sermonem tribuimus, ad acriùs hominum animos cõmouendos: fit enim ea, vt auditis his personis, aut rebus, quæ loquentes inducuntur, auditores toto animo tremant, horreant, cõtremiscant. Est autem hoc orationis ornamentum, non modo historico, sed omni scriptorum generi vtilissimum, quo passim legẽtium animos partim excitant, partim reficiunt, & recreant; relaxat siquidem spiritum iucunda, & grata Prosopopæiæ varietas, confertq́ nõ parùm & ad exornationem, & ad grauitatem cõcionis, si tamẽ fictionem personarum, rerumq́ dignitas, atq́ natura patiatur. Exempla vero horum præceptorum suppeditabunt Liuij, Salustij, & alio-

rum

rum crebra conciones, quibus hoc loco propositis possem, & rei huius artificiũ latiús aperire, atq; illustrare, & institutam disputationem augere, nisi certa me causa à suscepta, propositaq; senten tia dimouerent, quibus egomet mihi huius operis componendi breuißimum tempus ab initio perscripsi: quod deum testor, & intra mẽsem scripsisse, & Typographo excudendum tradidisse; ita vt à primis suis lituris mutandi, demẽdiq; aliquid, temporis angustia omnem prorsus potestatẽ ademerit. Liberum cuiq; credendi, quod libuerit, arbitrium relinquo, quod verò ad me attinet, non sum adeo demens, impudens, aut impurus, vt id audeã iureiurando asserere, de quo aut verè vnquam poßim conuinci, aut si cum aliquo lis haberetur, productis testibus omni exceptione maioribus, eam non possem quouis iudicio contestari. Nunc autem de collocatione dispositio neq; rerum, quæ narrandæ sint, Laconica breuitate agamus: Nullus quidem erit præstantior ordo, quàm si eundem, quo gestæ res fuerint, sequatur narratio; qui totus vel in principio, vel in narrationis progressu positus est. In principio sedulò cauendum est, ne oratorum aut poetarũ more exordiamur; sed ita ducamus narrationis *initium*

Narratio ordinem rerum gestarum sequi debet.

Ordo narrationis partim in principio partim in fine positus est.

plificatione aliqua rerum, quæ narrandæ erunt; à tẽpore, quo aliquid actum fuit, vel quo res geri cœperunt; à breuissima quadam rerum gestarum summa; à profectione ab vno loco & bello ad diuersa loca & bella; aut deniq; à cessatione bellorum externorum, vt inde magis interna narrare incipiamus. Sed singulos hos modos historicorum exemplis illustremus, vt quomodo exordiendum sit, apertius exponamus. A causis Macedonici belli Romanorum contra Philippum Titus Liuius sic exorsus est: Cæterũ cœptum est bellum aduersus Philippum decem ferè ante annis, triennio prius depositum erat: cum Ætoli & belli & pacis fuissent causa: Vacuos iam deinde pace Romanos, & infensos Philippo, cùm ob insidiam aduersus Ætolos aliosq; regionis eiusdem socios pacem, tùm ob auxilia cum pecunia nuper in Aphricam missa Annibali Pænisq; preces Atheniensium, quos agro peruastato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo Rege, & Rhodiis legati venerunt nuntiantes, Asiæ quoq; ciuitates solicitari. A consiliis sic idem Liuius initium desumpsit: Cn. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cũ idibus Martiis

Lib. 41.

Lib. 7.

Lib. 33.

Lib. 36.

stis magna clade eos castigauit: in Liguribus omnia erant, quæ militem exercitarent, loca montana, & aspera, quæ ipsis capere labor erat, & ex præoccupatis deiicere hostem: Itinera ardua, angusta, infesta insidiis, hostis leuis, & velox, & repentinus, qui nullum vsquam tempus, nullum locum quietum, aut securum esse sineret: Oppugnatio necessaria munitorum Castellorum, laboriosa simul, periculosaq., inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, præda haud multum præberet. A tempore, quo aliquid gestum fuit, sic duxit idem Liuius initium: Annus hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate: hos sibi patricij, quæ si verè honores pro cõcesso plebi altero consulato plebs consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cneo Quinto Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium viris gratia cãpestri ceperunt. Idem à tempore, quo res geri cœperunt auspicatur hoc modò. Iam ver apparebat, cùm Annibal ex hybernis mouit, & ne quicquam antè conatus, transcendere Apenninum intollerandis frigoribus, & cum ingẽti

Lib. 7.

Lib. 33.

ſederant Samnites, eò quatuor millia hominũ miſſa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulaniſq; ciuitas: Fruſinates tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis ſolicitatos compertum, capitaq. coniurationis eius, quæſtione ab COS. ex S. C. habita virgis cæſi, ac ſecuri percuſſi. Tamen ne prorſus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta eſt, quòd nuntiabatur ex ſpelunca ea quadam, excurſiones armatorum in agros fieri: In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt; & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta, maximèq. lapidum ictu, donec altero ſpecus ore (nam peruius erat) inuento, vtraq. faces congeſtis lignis accenſæ, ita intus fumo, ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouiſſimè in ipſas flammas, dum euadere tendunt abſumpta. Qui verò Imperatorum excellentiumq. perſonarum vita ſcripſere, paſſim à perſonis eorum, quorum facta commemorant, exordiuntur; patent, per multa vbiq. exempla apud Suetonium, Plutarchum, Philoſtratum, & alios. Iam tranſitio ex præfatione illa breui ad narrationem fieri debet eodem orationis vinculo, ita vt res eadẽ cõtinuata, nullo modo ſeparata agi videatur, quòd

iudicio, arte, & prudentia constat. In rebus autem narrandis, ea primùm adhibenda cautio est, vt quæ primo, quæ secundo loco, quæ tertio, aut quarto gesta sint, temporibus diligenter dinstinctis atq. sapienter notatis exponantur; ne quid perturbatè, nihil præposterè, vel ordine inuerso dicatur; omniaq. à principio vsq. ad finem ipsa luce clariora videantur. Nam cùm triplex sit narratio, Poetica, Oratoria, et Historica: poetica narratione non ab initio, sed à finè res ipsæ explicantur, quòd duplici de causa facere solent Poetæ, primùm, ne poemata sua plus iusto dilatare cogantur: deinde, vt deos, Heroes, clarissimosq. viros inducentes ampliora ea, & illustriora reddantur, quòd ita fieri à Poetis debere, præcipit Aristoteles. Unde Virgilius Poetarum optimus res gestas ab Ænea narrare incipiens, exorsus est à profectione eius ab insula Sicilia in Italiam, vt orta tempestas deduceret eum Carthaginem ad Reginam Didonem, cui vrbis Troianæ excidium, & totam nauigationem suam 2. & 3. lib. explicaret. Quo factum est, vt Æneas tùm omnia breuiùs exposuerit, tùm poema suis verbis illustrius reddiderit, quã si Vergiliùs ipse solùs narrasset. Oratoria verò narratio

Quo modo poetæ, Oratores, & historici differãt in modo exordiendi.

In lib. de art. poe.

narratio nullis hisce legibus astricta est; nam cum Orator omnia referat ad vtilitatem causæ, quam vnam intuetur, inde auspicatur, vnde vtiliùs futurum est caussæ initium, & eò vsq; procedit, quò vsq; necessitas postulat. Historica autem narratio est, qua res gestæ ita narrantur, vt perpetuò temporum series seruetur, in qua nihil est inuertendum, nihil addendum, nihil adimendum, nihilq; prorsus mutandum, aut postponendum; sed omnia eo ordine, quo gesta sunt, ab initio ad finem vsq; exponenda. In ea caussæ, consilia, acta, dicta, euenta, totiùs narrationis progressu accuratè notanda sunt. Quòd si quando ad maiorem rerũ, quæ dicuntur, perspicuitatem (quod tamen nũquam nisi quando rei natura postulet, faciendum erit) contingat, digrediendum esse à rebus historiæ ad res connexas, & similes diuersis tẽporibus, vel eisdem ab aliis nationibus gestas, quarum collatio historiam sæpè magis illustrat, atq; exornat; sint illæ quidẽ digressiones ita cõcissæ, & breues, vt cũ illico ad res historiæ reuertamur, non tã data opera digressos, quàm re ita postulãte videamur. Est enim digressio alicuius

Quomodo digredi debeat historicus à rebus historiæ ad alias cõnexas.

 rei,

rei, sed ad narrationis ornatum pertinens, extra ordinem excurrens tractatio, quæ excursus, egreßio, egressus, & expaciandi genus à Cicerone dici solet: Sumitur verò ab expositione rerum, à descriptione locorum, regionum, personarum; In medio, si quando digrediamur, celerius eò redeundum erit, vnde digressi sumus; in fine, (quô iam fessus legens recreetur) habet locum excursus longius immorandi. Cæsar narrato eò bello, quòd cum gallis gesserat, sic ad res Labieni legati, qui in hybernis erat, digressus fuit: Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur, vt cum ab Hybernis millia passuum circiter 60. abeßent, eòq; post horam nonam diei Cæsar perueniſſet, antè mediam noctem ad portas castrorũ clamor oriretur, quo clamore significatio victoriæ, gratulatioq; ab Rhemis Labieno fieret. Digredimur etiam aptißimè à rebus ipsis, ad ea, quæ eisdem temporibus alibi acciderunt, quòd Cornelius Tacitus fecit hoc modo: Sub idem, inquit, tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis, & ad presentiam Cæsaris vectum memorauit filius Pharasmanis opibus. Is rex Hyberius, idemq; Mithridatis frater nuntiabat discor-

A quibus rebus sumatur digressio.

Cesar lib. 5. de bello Galli.

Lib. 11. Annaliũ.

Quid si digressio.

discordare parthos summaq; imperij ambigua, minora sine cura haberi. Nam inter Gotarsis pleraq; saua qui necem fratri Artabano, coniugiq;, ac filio eius praeparauerat &c. De maxima verò fide, quae ipso iure historijs adhibenda sit, dixit mea sententia (vt solet omnia) eleganter iurisperitissimus conciuis noster Petrus Ludouicus Martinez in suis varia doctrina refertis Allegationibus, pro Regni causa acerrimè illa quidem in vtramq; partem hactenus agitata (status verò eius est: An regi liceat iuxta Aragoniae foros in Proregē virum quempiam exterum nominare) cuius ego res omnes, propter mutuum in meas amorem tantoperè diligo, vt verè cum Ouidio canere possim.

Longa dies citior brumali sydere noxq; De Ponto lib. 2.
Tardior hyberna solstitialis erit.
Nec Babilon estus, nec frigora Pōtus habebit. Ecle.3.4.
Calthaq; pestanas vincet odore rosas,
Quàm mihi illius veniat obliuio rerum.
Et cum Virgilio illud eius Adynathon
Ante pererratis amborum finibus exul, Eclo.1.
Aut Ararim parthus bibet, aut Germania Tigrim.

E 5 Quàm

Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Vsus sententiarũ in historia & qualis is esse debat.

Exornant iam tandem historiam selectæ sententiæ; valentq́ plurimùm ad grauitatem, ad festiuitatem, ad docilitatem, ad copiam, ad vrgendum, ad impellendum, ad hortãdum, & , vt paucis multa complectar, nihil tam insigne narrare potest historicus, quod adiuncta sententia non augeat, & quodammodo perficiat. Etenim nulla pars est historiæ, quæ decentem sententiam cõmodè nõ recipiat, dummodo illud in vniuersum firmiter obseruetur, vt ad quẽcunq́ finem sententiæ proponantur, quouè loco constituendæ fuerint, perpetuum ac constitutum iudicium habeant. Illud etiam obseruandum est, ne nimis frequenter repetantur; honestior est enim vestis gemmis distincta, quàm tota gemmis operta; & ne præter decorum adhibeantur: absurdum siquidem esset, gregario militi, aut lenoni graues sententias tribuere, aut in re leui atq́ ludicra stoicorum paradoxa adhibere, cum qui sententias proferat, quodammodo leges præscribat. Vnde fit, vt historiæ (si tamen propriè suisq́ locis tempestiuè inserantur) non modo iucunditatem & acrimoniam, sed dignitatem, fidem, & autho

rita-

ritatem plurimam exhibeant. Est autem sententia dilucida quædam ratio, quæ commoda breuitate demonstrat, quid in vita sit agendum, aut quid fieri soleat; qualia sunt Apophtegmata, quæ sunt breuia quædam acutè & grauiter dicta ducum, legatorum, imperatorum, illustriumq́ virorum. Quarum genera affert quam plurima Quintilianus; nos potiora, & quæ historiam magis deceant, breuiter proponemus. Quædam igitur sententiæ ducuntur ex partibus contrarijs, vt obsequium amicos, veritas odium parit; concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur: dicere honesta pulchrum est, turpia iniquum. Aliæ ex partibus diuersis, vt, facilis est virtus, difficilis virtutis aditus: sciendi amor ad studium impellit, labor reuocat, atq́ retardat; Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. Aliæ ex contrapositione, vt, mors honesta sæpe vitam turpem exornat; vita turpis nec morti quidem honestæ locum relinquit. Aliæ ad personam referuntur, vt, princeps qui cupit omnia scire, necesse est multa ignorare: Turpe senex miles, turpe senilis amor: Auaro tam deest, quòd habet, quàm quod non habet. Aliæ sunt ad rem relatæ; vt nihil est tam populare,

Quid sit sentẽtia.

Libr. 8. cap. 5.

Sententiarum genera esse varia, & qualia ea sint.

quàm

quam bonitas: nunquam expletur nec satiatur Cupiditas sitis: vnũ pro multis dabitur caput. Alia simplices, vt, est ingens homini Thesaurus fidus amicus: Gratior est pulchrò veniens à corpore virtus: Inquinat egregios adiuncta superbia mores. Alia figurata, quibus per singulas figuras variatur sermo sententia; vt per subiectionem; Quid est libertas? potestas viuẽdi vt velis: Quis viuit vt vuult? qui recta sequitur, rationisq; legibus obtemperat, cui viuendi norma prouisa, & considerata est: Quæ dos matrimonij pulcherrima? vita pudica. Per exclamatione, vt, Hei quàm difficile est, crimen non prodere vultu: Hei mihi, quod nullis amor est medicabilis harbis. Per Metaphoram, vt, consilium post facta, imber post tempora frugum. Per Allegoriã, vt, fertilior seges est alienis semper in agris; nullaq; est figura, à qua non rectè duci, aut variari possit sententia. Sunt etiam alia alio relata, alia aliundè petita, alia ex geminatione; alia ex contrarijs, alia prouerbiales; alia ex coniuncta comparatione; quædam etiam vitiosa ex verborum ambiguitate, alia vana, alia futiles, alia nimia, alia deniq; non aptè coherentes, quarum Quin. li. 8 c. 5. *formas & exempla preclarè & distinctè Quintilia-*

tilianus, & Erasmus tradiderunt. Atq; sat sit hac hactenus breuiter obseruasse; dabitur enim, vt confido, aliàs de hac re vberius disputandi commoditas, Erasm. commẽta. 2. de Copia rerum.

Excussit Laurentius Robles Regni Aragoniæ Typographus Cæsaraugustæ Anno à redemptione generis humani, ꝏ.D.XCI.